

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών : «Ιστορία και Αρχαιολογία του Αρχαίου Κόσμου: από την Προϊστορία έως την Ύστερη Αρχαιότητα»

Ειδίκευση: Προϊστορική Αρχαιολογία

«Πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Ανατολική Κρήτη
και η Νεοανακτορική - Μετανακτορική αλλαγή:
η περίπτωση του Μόχλου».

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Ονοματεπώνυμο: Ιωάννα Λώλου

Τριμελής επιτροπή:

Γεώργιος Βαβουρανάκης, Αναπλ. Καθηγητής, ΕΚΠΑ (επόπτης)

Ελένη Μαντζουράνη, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ

Ελευθέριος Πλάτων, Αναπλ. Καθηγητής, ΕΚΠΑ

Αθήνα, 2021

Περιεχόμενα

Χρονολογικός Πίνακας	5
Συντομογραφίες.....	6
1.Εισαγωγή.....	9
1.1 Σκοπός της εργασίας	9
1.2. Το ιστορικό πλαίσιο της τελικής ανακτορικής και μετανακτορικής περιόδου στην Κρήτη.	10
1.3. Η περίπτωση του Μόχλου	11
1.4. Η δομή της εργασίας.	16
2.Απόψεις σχετικά με την πολιτισμική μεταβολή στην Κρήτη κατά την YM II-III περίοδο.	19
2.1. Η καταστροφή της YM IB.	19
2.2. Προσεγγίσεις στο ζήτημα της εξάπλωσης της μυκηναϊκής επιρροής κατά την YM II – YM III περίοδο.....	20
2.3. Αποτίμηση των απόψεων για την YM III.	32
3. Περιγραφή του YM III υλικού από τον οικισμό του Μόχλου και του νεκροταφείου στα Λιμενάρια. Προσδιορισμός των μυκηναϊκών επιρροών	35
3.1. Ο οικισμός του Μόχλου κατά την YM IB περίοδο.....	36
3.2. Ο οικισμός του Μόχλου κατά την YM III και οι διαφορές με το παρελθόν.	37
3.3. Η οικία Α: μια ξεχωριστή περίπτωση για τον οικισμό.	41
3.4. Το νεκροταφείο στα Λιμενάρια. Περιγραφή και ερμηνεία του υλικού.	44
3.5. Είδη ταφικών κεραμικών αγγείων στην ευρύτερη θέση του Μόχλου. Περιγραφή και προσδιορισμός χρήσης.	50
3.6. Συνέχειες και ασυνέχειες στο κεραμικό σύνολο της θέσης σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο.....	55
3.7. Στοιχεία σχετικά με την προέλευση των νέου τύπου αγγείων στον Μόχλο.	67
3.9. Μικρά ευρήματα. Περιγραφή και προσδιορισμός της κοινωνικής σημασίας τους.....	68
4.Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	75
4.1. Η θεωρία της συναρμογής ως εργαλείο προσδιορισμού του βαθμού δεκτικότητας των πολιτισμικών επιρροών.....	75
4.2. Μέθοδοι μελέτης και προσδιορισμού των πολιτισμικών επιρροών.....	77
5.Η μεταβολή στην κοινωνία του Μόχλου μετά το τέλος της YM IB.	85
5.1. Η σύνδεση της Νεοανακτορικής κοινωνίας με την πολιτισμική μεταβολή της τελικής ανακτορικής και μετανακτορικής περιόδου.....	90
5.2. Ερμηνεία της πολιτισμικής μεταβολής σύμφωνα με τα στοιχεία από τον οικισμό και το σύνολο της κεραμικής.....	101

5.3. Αποδοχή, ενσωμάτωση και λειτουργία των ελλαδικών στοιχείων, σύμφωνα με τα δεδομένα από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια.	96
6.Τελική συζήτηση και Συμπεράσματα	113
Βιβλιογραφία	121
Περίληψη.....	128
Summary.....	129

Χρονολογικός Πίνακας

Προανακτορική Περίοδος

ΠΜΙ: 3300 π.Χ – 2900 π.Χ

ΠΜΙΑ: 2900 π.Χ – 2550 π.Χ

ΠΜΙΒ: 2550 π.Χ – 2300 π.Χ

ΠΜΙΙ-ΜΜΙΑ: 2300 π.Χ – 1900 π.Χ

Παλαιοανακτορική Περίοδος

ΜΜΙΒ/ΙΑ: 1900 π.Χ. – 1700 π.Χ

ΜΜΙΒ/ΜΜΙΙ: 1700 π.Χ – 1650/1600 π.Χ

Νεοανακτορική Περίοδος :

ΥΜ ΙΑ: 1650/1600-1480 π.Χ.

ΥΜ ΙΒ: 1480-1425 π.Χ.

ΥΜ ΙΙ: 1425-1390 π.Χ.

Μετανακτορική Περίοδος

ΥΜ ΙΙΑ: 1390-1330 π.Χ.

ΥΜ ΙΙΒ: 1330-1200/1190 π.Χ.

ΥΜ ΙΙΙ Γ: 1190-1070 π.Χ.

Υπομινωική: 1070 - 970 π.Χ.

Συντομογραφίες

Περιοδικά

AJA: American Journal of Archaeology

BICS: Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London

BSA: Annual of the British School at Athens

JHS: Journal of Hellenic Studies

PPS: Proceedings of the Prehistoric Society

SMEA: Studi micenei ed egeo-anatolici

UCLA: University of California at Los Angeles, Institute of Archaeology, Occasional Paper

Χρονολογικές Φάσεις

MM: Μεσομινωική

YEX: Ύστερη Εποχή του Χαλκού

YE: Υστεροελλαδική

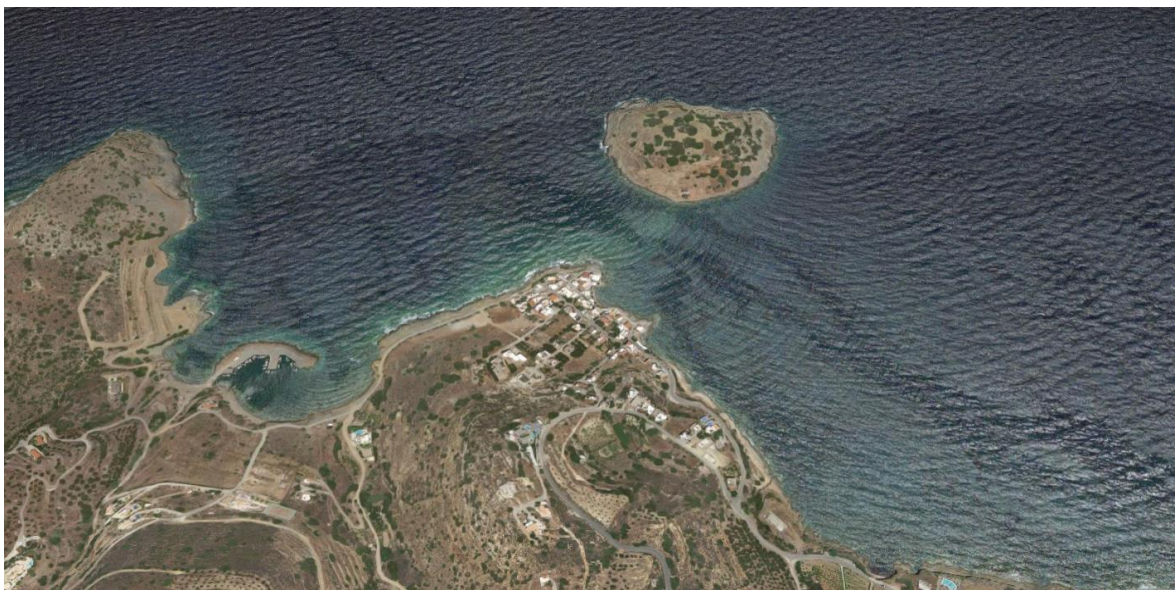
YM: Υστερομινωική

Η θέση της Κρήτης στον αιγαίο χώρο.

Ο Μόχλος και άλλες μινωικές θέσεις που αναφέρονται στο κείμενο.

Η νησίδα του Μόχλου και το σύγχρονο χωριό.

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Σκοπός της εργασίας

Η επομένη μέρα της πτώσης των μινωικών ανακτόρων σήμανε την προοδευτική ένταξη της Κρήτης στην πολιτισμική σφαίρα του μυκηναϊκού κόσμου. Οι πολιτισμικές επιρροές που δέχθηκε το νησί την περίοδο μετά το τέλος των ανακτόρων αποτέλεσε μείζον θέμα έρευνας ήδη κατά το τέλος της δεκαετίας του 1910. Οι απόψεις εκείνης της εποχής παρουσιάζουν την επιβολή νέων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, εστιάζοντας στον προσδιορισμό της κίνησης και εγκατάστασης φύλων πέραν των ορίων της επικράτειας τους. Για δεκαετίες, για το ζήτημα του αποικισμού της Κρήτης από Μυκηναίους και της παρουσίας ή όχι ανθρώπων από την ηπειρωτική Ελλάδα εκφράσθηκε πλήθος απόψεων. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με το εάν και σε ποιο βαθμό θα μπορούσε η Κρήτη της τελικής ανακτορικής και μετανακτορικής περιόδου να χαρακτηριστεί ως μυκηναϊκή.

Η θέση του Μόχλου, στο ανατολικό τμήμα του νησιού, εντάσσεται στον παραπάνω προβληματισμό σχετικά με την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Η ύπαρξη ευρημάτων με χαρακτηριστικά που προσομοιάζουν σε αντίστοιχους μυκηναϊκούς τύπους, έχει ωθήσει τους ερευνητές (Brogan et al 2002, Soles et al. 2008 κ.τ.λ) να διατυπώσουν απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι κάτοικοι της θέσης σχετίζονταν με κάποιον τρόπο με Μυκηναίους αποίκους που είχαν εγκατασταθεί στην Κρήτη κατά την περίοδο που ακολούθησε την πτώση των ανακτόρων. Ωστόσο, αφενός η έλευση και η εγκατάσταση νέων πολιτισμικών ομάδων δεν είναι εύκολο να τεκμηριωθεί αρχαιολογικά και αφετέρου οι μονοδιάστατες απόψεις που αποδίδουν την πολιτισμική μεταβολή στην εγκατάσταση ξένων πληθυσμιακών ομάδων στο νησί, προϋποθέτουν την παθητική δεκτικότητα της μινωικής κοινωνίας σε νέου τύπου επιρροές χωρίς να συνυπολογίζεται ο ευέλικτος χαρακτήρας και οι εσωτερικές της δυναμικές που συμβάλουν και διαμορφώνουν τη λειτουργία της.

Στην παρούσα εργασία, γίνεται προσπάθεια διερεύνησης των μηχανισμών αφομοίωσης των πολιτισμικών επιρροών και ευρύτερων μετασχηματισμών που παρατηρούνται στον Μόχλο κατά την τελική ανακτορική και μετανакτορική περίοδο. Σκοπός της εξέτασης αυτής είναι ο προσδιορισμός αφενός του τρόπου και της αιτίας της εισροής των νέων πολιτισμικών χαρακτηριστικών στο κοινωνικό αυτό σύστημα, και αφετέρου του τρόπου που τα στοιχεία αυτά λειτούργησαν και επηρέασαν το κοινωνικό σύνολο του Μόχλου κατά την τελική ανακτορική και μετανакτορική περίοδο.

1.2. Το ιστορικό πλαίσιο της τελικής ανακτορικής και μετανакτορικής περιόδου στην Κρήτη.

Κατά το τέλος της YM IB περιόδου σημειώθηκαν σφοδρές καταστροφές σε μεγάλο αριθμό μινωικών θέσεων σε όλη την έκταση της Κρήτης. Πολλές από τις καταστροφές αυτές έχουν συνδεθεί με εκτεταμένες πυρκαγιές στους οικισμούς, οι οποίες συνέβαλαν στην εγκατάλειψη τους (Rehak & Younger 1998, 148). Στην ανατολική Κρήτη όλες οι μεγάλες πόλεις και τα ανακτορικά κέντρα ερημώθηκαν. Θέσεις όπως ο Μόχλος, η Ζάκρος, τα Γουρνιά και το Παλαίκαστρο καταστράφηκαν ολοκληρωτικά στον ίδιο σχεδόν χρονικό ορίζοντα. Ωστόσο, δεν λείπουν οι απόψεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταστροφές που παρατηρούνται σε όλες τις θέσεις του νησιού συνέβησαν με χρονική διαφορά μεταξύ τους και όχι ταυτόχρονα (Tarling & Downey 1990, 157 – 158).

Οι καταστροφές που σημειώθηκαν σε διάφορες θέσεις της Κρήτης, οδήγησαν στη διαμόρφωση μιας εντελώς διαφοροποιημένης ενδονησιωτικής κατάστασης σε σχέση με το παρελθόν. Μετά την καταστροφή των ανακτόρων κατά την YM IB, η πολιτική σκηνή στη μινωική Κρήτη αναδιαμορφώθηκε πλήρως. Κατά την YM II περίοδο, η Κνωσός αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα ανακτορικού κέντρου που συνεχίζει τη λειτουργία του. Η YM II περίοδος συνιστά ένα προβληματικό ερευνητικό κομμάτι κυρίως στην ανατολική Κρήτη, καθώς υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις που να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη της φάσης σε αυτές τις περιοχές. Αντίθετα, στην Κνωσό έχει εντοπισθεί YM II κεραμική κυρίως στην Ανεξερεύνητη Έπαυλη (Porpham et al. 1984), στοιχείο που επιβεβαιώνει την άμεση ανοικοδόμηση ή αποκατάσταση του ανακτόρου αμέσως μετά το τέλος της YM IB. Όσον αφορά τους οικισμούς της ανατολικής Κρήτης, ασφαλώς χρονολογημένο υλικό της YM II περιόδου απέδωσαν

μόνο ορισμένες από της οικίες στο Μόχλο. Επίσης, δείγματα της συγκεκριμένης περιόδου, αν και όχι πλήρως διαχωρισμένα από τα ΥΜ ΙΙΑ ευρήματα, προέρχονται από το Παλαίκαστρο και τη Ζάκρο. Η απουσία ΥΜ ΙΙ υλικού από την ευρύτερη περιοχή σε συνδυασμό με το γεγονός, ότι στις πινακίδες της Κνωσού δεν έχουν εντοπισθεί τοπωνύμια θέσεων της Ανατολικής Κρήτης ώθησε τον Bennet (Bennet 1990, 79 – 80) να υποστηρίξει, ότι κατά την πρώιμη φάση της επανεγκατάστασης, μετά την καταστροφή, η Κνωσός δεν ενδιαφερόταν να επεκτείνει την εμβέλειά της στα όρια εκείνης της περιοχής.

Ενώ κατά την ΥΜ ΙΙ περίοδο παρατηρείται γενικά μείωση των κατοικημένων θέσεων, η εικόνα ανατρέπεται κατά την επόμενη, ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας πληθαίνουν οι κατοικημένες θέσεις σε όλη την έκταση του νησιού, ενώ διαπιστώνεται μια τάση επανακατοίκησης των θέσεων της ΥΜ Ι περιόδου. Η επανακατοίκηση αυτή παρουσιάζει διαφορές σε σχέση με το παρελθόν. Καταρχάς η κατοικημένη έκταση των περιοχών εμφανίζει μείωση σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, ενώ και η κοινωνική οργάνωση φαίνεται ότι δομείται πλέον σε διαφορετική βάση. Ένα κύριο χαρακτηριστικό της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου, που γίνεται αντιληπτό ήδη από την ΥΜ ΙΙ, είναι η εμφάνιση χαρακτηριστικών που προσομοιάζουν σε μυκηναϊκά πρότυπα σε πολιτισμικά πεδία όπως η κεραμική, η ταφική αρχιτεκτονική και οι ταφικές πρακτικές. Ως μυκηναϊκού τύπου, ορίζεται το υλικό που προσομοιάζει σε αντίστοιχους τύπους της ηπειρωτική Ελλάδας κατά την περίοδο αυτή. Η εμφάνιση αυτών των χαρακτηριστικών έχει κατά το παρελθόν ερμηνευθεί ποικιλοτρόπως. Οι παλαιότερες θεωρίες (π.χ Porham 1984, Driessen 1990 κ.ά) έθεσαν ως μείζον σημείο ενδιαφέροντος την έλευση ή μη Μυκηναίων αποίκων αφενός σε ολόκληρη την Κρήτη και αφετέρου στην εκάστοτε υπό μελέτη θέση. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο ζήτημα δεν έχει προς το παρόν δοθεί ικανοποιητική απάντηση.

1.3. Η περίπτωση του Μόχλου

Η θέση του Μόχλου, εξέχουσας σημασίας για τη μινωική αρχαιολογία, αποτελεί μια ακόμη τέτοια περίπτωση. Ο οικισμός εκτείνεται σε μια νησίδα, στο βόρειο τμήμα του νομού Λασιθίου, ακριβώς απέναντι από το σύγχρονο ομώνυμο χωριό. Η ανασκαφή, η οποία ξεκίνησε το 1908 από τον R. Seager, συνεχίζεται μέχρι σήμερα υπό τη διεύθυνση των J. Soles και K. Δαβάρα. Η θέση του οικισμού, στον οποίο παρατηρείται δραστηριότητα ήδη από τις πρώιμες φάσεις της πρωτομινωικής

περιόδου, ενισχύει την άποψη ότι ο Μόχλος αποτέλεσε ένα σπουδαίο λιμάνι της Εποχής του Χαλκού. Ωστόσο, ο οικισμός γνώρισε τη μέγιστη έκταση και ακμή του κατά το χρονικό διάστημα από την YM I έως το τέλος της YM IB περιόδου, οπότε και η σφοδρή καταστροφή οδήγησε στην ερήμωση και εγκατάλειψή του.

Στον λόφο νότια του οικισμού, εντός της γεωργικής περιοχής του χωριού Λάστρος, γνωστού και ως Λιμενάρια, εντοπίστηκαν το 1986 τάφοι της YM III περιόδου. Μέχρι τότε θεωρούνταν ότι στο Μόχλο δεν υπήρχε κατοίκηση κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ο Seager δεν δημοσίευσε YM III κεραμική από τις πρώτες ανασκαφές στη θέση, ενώ όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος (Seager 1909, 275), κατά την YMIII περίοδο, μετά την καταστροφή της YMI, «δεν υπήρξε επανακατοίκηση της πόλης, ενδεχομένως να υπάρχει μόνο μια απομονωμένη οικία που να ανήκει στην YM III περίοδο». Στοιχεία που να φανερώνουν κατοίκηση για την YM III περίοδο δεν σημειώνονται ούτε για τα υπόλοιπα τμήματα του οικισμού, ενώ εκφράζει την άποψη πως το νησί παρέμεινε ακατοίκητο μέχρι το τέλος της ελληνιστικής περιόδου. Η ανακάλυψη του YM III νεκροταφείου και οι παρατηρήσεις του Seager για την ύπαρξη μεμονωμένης οικίας της ίδιας περιόδου, οδήγησαν στην έναρξη των ερευνών από την Ελληνοαμερικανική αποστολή στη θέση όπου βρίσκονταν ο YM I οικισμός, επάνω στο νησάκι. Οι εργασίες αποκάλυψαν οικίες και κεραμική, όλα αναγόμενα στην YM III περίοδο. Οι ανασκαφείς, σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία ήρθαν στο φως, διατύπωσαν την άποψη ότι ο Μόχλος υπήρξε τμήμα του ευρύτερου μυκηναϊκού κόσμου, στηριζόμενοι στο υλικό μυκηναϊκού τύπου που βρέθηκε στη θέση. Σύμφωνα με λιγοστά στοιχεία κεραμικής διαπιστώνεται στον οικισμό ανθρώπινη παρουσία ήδη από την YM II περίοδο αλλά η δραστηριότητα αυτής της φάσης δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Επιβεβαιωμένη ανθρώπινη παρουσία και ανοικοδόμηση του οικισμού λαμβθάνει χώρα κατά την YM IIIA περίοδο.

Η επανακατοίκηση στο νησάκι του Μόχλου φαίνεται πως υπήρξε εκτεταμένη. Σύμφωνα με τα στρωματογραφικά δεδομένα έλαβε χώρα σε δύο ξεχωριστές φάσεις: η πρώτη τοποθετείται στην YM II/YM IIIA- YM IIIA2 και η δεύτερη στο διάστημα από την YM IIIA2 έως και την YM IIIB περίοδο. Με όρους απόλυτης χρονολόγησης, η αρχική επανακατοίκηση τοποθετείται γύρω στα 1400 – 1390 π.Χ., δηλαδή 30 έως 40 χρόνια μετά την καταστροφή του οικισμού (Soles et al. 2008, 8), σύμφωνα με αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη μέθοδο της ραδιοχρονολόγησης (¹⁴C). Μετά την ανοικοδόμηση και την επανακατοίκησή του, ο οικισμός συνέχισε να λειτουργεί

μέχρι το 1250 π.Χ. περίπου, αν και πλέον σαφώς μικρότερος σε σχέση με εκείνον της νεοανακτορικής περιόδου. Τα κτήρια αν και παρέχουν πρόσβαση στην ακτή, βρίσκονται σχετικά μακριά από αυτή, ενώ κατά τη νεοανακτορική περίοδο οι οικίες αγγίζουν τα όριά της.

Στο Μόχλο, η περίοδος επανακατοίκησης της θέσης διαφέρει αρκετά από αυτή της νεοανακτορικής περιόδου. Πέραν της έκτασης του οικισμού και τον αριθμό των οικιών, υπάρχουν και άλλα στοιχεία τα οποία διαφοροποιούνται από την προηγούμενη περίοδο. Ένα από αυτά αφορά την κεραμική, που σημειώνεται αύξηση των εισαγωγών από άλλα μέρη του νησιού, αλλά και σημαντικές επιρροές από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι μυκηναϊκές επιρροές στη θέση του Μόχλου εμφανίζονται κυρίως στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια. Τέτοιου τύπου επιρροές δεν σχετίζονται μόνο με το υλικό καθαυτό, αλλά και με την οργάνωση της κοινωνίας εν γένει. Ωστόσο φαίνεται να διατηρούνται ή και ενίοτε να παραλλάσσονται ορισμένα στοιχεία της προηγούμενης περιόδου, τα οποία επιβίωσαν της καταστροφής και συνέχισαν να υφίστανται στη νέα κοινωνία της ΥΜ ΙΙΙ.

Η κατάσταση που διαμορφώθηκε στο Μόχλο κατά την ΥΜ ΙΙΙ εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο μεταβολών που αφορά όλη την ανατολική Κρήτη. Μετά την καταστροφή που σημειώθηκε κατά την ΥΜ ΙΒ, θέσεις όπως το Παλαίικαστρο, τα Γουρνιά, η Ζάκρος κατοικήθηκαν εκ νέου. Και στις περιπτώσεις αυτές, η περίοδος της επανακατοίκησης χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη ντόπιων στοιχείων και επιρροών από την ηπειρωτική χώρα. Την πιο χαρακτηριστική μάλλον περίπτωση για τις επιρροές από την ηπειρωτική Ελλάδα στην ευρύτερη περιοχή αποτελεί η θέση των Γουρνιών, όπου κατά τη μετάβαση από την ΥΜ ΙΙΑ1 στην ΥΜ ΙΙΑ2 περίοδο οικοδομήθηκε ένα νέο κτήριο (He). Η ασυνήθιστη για τα μινωικά δεδομένα κάτοψη και ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του κτηρίου, ο οποίος παραπέμπει στα μεγαροειδή κτήρια της ηπειρωτικής Ελλάδας, ώθησε τους μελετητές στη σύνδεση της περιοχής με κάποια μυκηναϊκή ηγετική ομάδα (Hayden 1981, 26). Πράγματι, το κτήριο αποτελεί σχεδόν το μοναδικό οικοδομικό παράδειγμα στην ανατολική Κρήτη που συγκεντρώνει τόσο έντονα μυκηναϊκά χαρακτηριστικά (Hayden 1987, 210 – 211). Το σύνολο της κεραμικής αποτελείται σε μεγάλο βαθμό από εισαγωγές από την Κεντρική Κρήτη και το Παλαίικαστρο, ενώ τα σχήματα των αγγείων αποτελούνται τόσο από ντόπιους όσο και από εισηγμένους τύπους.

Στο Παλαίικαστρο, η φάση της επανεγκατάστασης όσον αφορά τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των κτηρίων εμφανίζεται σε γενικές γραμμές απλή ενώ δεν παρατηρούνται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις, στον τομέα αυτό, συγκριτικά με τη νεοανακτορική περίοδο (MacGillivray et al. 1988, 278). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της θέσης είναι πως κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο η κατοίκηση επεκτάθηκε σε μεγάλη έκταση, μεγαλύτερη ακόμα και από αυτή της νεοανακτορικής περιόδου, ενώ σημειώθηκε πυκνή κατοίκηση. Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίθεση με άλλες γειτονικές και όχι μόνο θέσεις της περιόδου, στις οποίες παρατηρείται μείωση της κατοικημένης έκτασης καθώς και του αριθμού των κατοίκων της κάθε θέσης, σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Στις προκαταρκτικές εκθέσεις των παλαιότερων ανασκαφών του Παλαίικαστρου, οι αναφορές σε μυκηναϊκή κεραμική χωρίς κανενός είδους περεταίρω προσδιορισμό, δεν είναι γνωστό αν σχετίζεται με τον τύπο των αγγείων ή με την πραγματική τους προέλευση (Bosanquet et al. 1903, 309). Η κατηγορία της αναφερόμενης ως «μυκηναϊκής» κεραμικής περιλαμβάνει σχήματα όπως κύλικες, ψευδόστομους αμφορείς, άωτα γραπτά κύπελλα και κύπελλα τύπου Βαφειού. Οι τύποι των σχημάτων προσομοιάζουν σε αντίστοιχα σχήματα από την περιοχή της Ζάκρου, της Κνωσού αλλά και των Γουρνιών. Το πιο συχνό σχήμα τουλάχιστον για την πρώτη φάση της επανεγκατάστασης είναι ο κύαθος με πρόχυση. Βάσει των όσων αναφέρονται, η μεγαλύτερη συγκέντρωση αγγείων μυκηναϊκού τύπου στην ευρύτερη περιοχή προέρχεται από μια ταφή σε θαλαμοειδή τάφο, ο οποίος απέδωσε συνολικά 16 αγγεία και μια λάρνακα στην οποία είχε τοποθετηθεί το νεκρό σώμα.

Αντίστοιχη εικόνα διαμορφώνεται και σχετικά με την περίοδο επανεγκατάστασης στην ευρύτερη περιοχή της Ζάκρου, όπου σημειώνεται κατοίκηση στο λόφο του Αγίου Αντωνίου. Τα κεραμικά σχήματα που κυριαρχούν στη θέση κατά την περίοδο αυτή, συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με αυτά της νεοανακτορικής περιόδου, χωρίς όμως να απουσιάζουν και νέου τύπου σχήματα όπως π.χ. οι κύλικες (Ζωιτόπουλος 2017, 321 – 324). Τα αγγεία της περιόδου επανεγκατάστασης εντοπίζονται κυρίως σε οικιστικά περιβάλλοντα. Το κεραμικό υλικό της φάσης εμφανίζεται μακροσκοπικά αρκετά ομοιογενές, γεγονός που εναρμονίζεται πλήρως με τα αποτελέσματα της πετρογραφικής μελέτης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτά η πλειονότητα των αγγείων είναι είτε τοπικής προέλευσης είτε προερχόμενο από την ευρύτερη περιοχή του γειτονικού Παλαίικαστρου (Ζωιτόπουλος 2017, 263 – 266). Στην κατηγορία των θεωρούμενων ως εισαγωγών από το Παλαίικαστρο ανήκουν κυρίως

αγγεία λεπτότεχνης κεραμικής ενώ, σύμφωνα πάντοτε με την πετρογραφική μελέτη, διαπιστώνεται παράλληλα η ύπαρξη μεμονωμένων παραδειγμάτων που πιθανώς αντιπροσωπεύουν εισαγωγές από την κεντρική Κρήτη (π.χ. ευφυραϊκές κύλικες).

Επομένως, φαίνεται πως η περίπτωση του Μόχλου δεν είναι μοναδική όσον αφορά το ανατολικό τμήμα του νησιού. Στις παραπάνω περιπτώσεις τόσο η εμφάνιση των μυκηναϊκών επιρροών όσο και οι σχέσεις και επαφές με την Κνωσό αποτελούν κοινό τόπο. Ωστόσο, σύμφωνα κυρίως με τα στοιχεία του Μόχλου και των Γουρνιών (κτήριο He) φαίνεται πως αν και η υιοθέτηση χαρακτηριστικών μυκηναϊκού τύπου συμβαίνει λίγο ή πολύ σε όλες τις θέσεις, αυτή πραγματοποιείται ποικιλοτρόπως, όπως υποδηλώνει η ύπαρξη επιμέρους χαρακτηριστικών τα οποία δεν συναντώνται σε όλες τις θέσεις από κοινού. Επομένως, από τα παραπάνω προκύπτει πως η υιοθέτηση και η αφομοίωση των πολιτισμικών επιρροών αφορά με διαφορετικό τρόπο την κάθε επιμέρους κοινότητα, ενώ ο τρόπος, με τον οποίο τα στοιχεία αυτά θα ενσωματωθούν και θα χρησιμοποιηθούν μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο εξαρτάται από ενδοκοινοτικούς παράγοντες.

Προκύπτει επομένως η ανάγκη, να εξετασθούν ξεχωριστά οι πολιτισμικές επιρροές κάθε μεμονωμένης περίπτωσης, καθώς η κάθε θέση παρουσιάζει διαφορετική εικόνα, σύμφωνη με τις ιδιαιτερότητες της. Προκειμένου να προσδιοριστεί ο τρόπος εισροής και αφομοίωσης των νέων επιρροών, απαιτείται η αναλυτική εξέταση της κοινωνικής δομής και λειτουργίας της κάθε κοινότητας και ένας σαφής προσδιορισμός της διαδικασίας και των συνθηκών αφομοίωσης των επείσακτων στοιχείων. Η διαδικασία αυτή αποσκοπεί στο να καταστεί σαφές το πώς μια κοινωνία δέχεται αρχικά νέου τύπου πολιτισμικές επιρροές και πώς ακολούθως τις επεξεργάζεται και τις χρησιμοποιεί σύμφωνα με τις συνθήκες της εποχής, δημιουργώντας έτσι ένα νέο πολιτισμικό σύνολο.

Το υλικό του Μόχλου της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου είναι πλήρως δημοσιευμένο, παρέχοντας σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την ακριβή θέση εύρεσης των αντικειμένων και σε πολλές περιπτώσεις την προέλευση των κεραμικών αγγείων βάσει της ανάλυσης του πηλού. Επίσης, μέσω της παρουσίασης του υλικού στην τελική δημοσίευση έχουν ήδη προκύψει δεδομένα σε σχέση με τη λειτουργία της κοινωνίας, όπως η ιεραρχία, τα ταφικά έθιμα και οι πρακτικές, ενώ έχουν εντοπισθεί οι μυκηναϊκές επιρροές σε καθέναν από τους τομείς της κοινωνίας ξεχωριστά. Έτσι, παρέχεται η

δυνατότητα περαιτέρω διερεύνησης των εσωτερικών διαδικασιών που επέτρεψαν στην κοινωνία του Μόχλου να επαναδημιουργηθεί σε νέα οργανωτική βάση, μετά από μια ολοκληρωτική καταστροφή, αφενός διατηρώντας τη σχέση της με το παρελθόν και αφετέρου δεχόμενη νέα πολιτισμικά στοιχεία.

Πιο συγκεκριμένα, η ΥΜ ΙΙΙ κοινωνία του Μόχλου θα μπορούσε να ιδωθεί ως ένα σύνολο ανοιχτό στην αποδοχή νέων επιρροών, τις οποίες εντάσσει στο πλαίσιό του και τις εναρμονίζει με τα δικά του τοπικά στοιχεία. Σίγουρα, η ενσωμάτωση νέου τύπου χαρακτηριστικών σε μια κοινωνία δεν είναι κάτι που επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο όλους τους κοινωνικούς τομείς καθώς η ένταση, ο τρόπος και η διαδικασία της ενσωμάτωσης υλοποιείται σε διαφορετικά επίπεδα σε καθέναν από αυτούς. Επομένως, σε μια τέτοιου τύπου κοινωνία αυτό που είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί είναι ο τρόπος και η διαδικασία μέσω της οποίας πραγματοποιήθηκε η ενσωμάτωση και η αφομοίωση των νέων επιρροών σε καθένα από τα επιμέρους κοινωνικά επίπεδα.

Η εισροή και η ενσωμάτωση αυτών των χαρακτηριστικών έχουν ερμηνευθεί με όρους πολιτισμικής μεταβολής στην ευρύτερη περιοχή της Κρήτης, η οποία όμως αφενός δεν είναι πάντα εύκολο να τεκμηριωθεί και πόσο μάλλον να αποδοθεί σε συγκεκριμένες αιτίες. Επιπρόσθετα, δεν έχει προσδιοριστεί το πώς η αφομοίωση των νέου τύπου δεδομένων σχετίζονται αφενός με τις αντιστάσεις ή μη που είχε αναπτύξει ήδη η νεοανακτορική κοινωνία του Μόχλου σε νέες πολιτισμικές εισαγωγές με την ισχύ και διατήρηση παλαιών παραδόσεων και αφετέρου ο βαθμός υιοθέτησης των χαρακτηριστικών αυτών με τη συγκεκριμένη διαδικασία μέσω της οποίας δημιουργήθηκε αυτή η αναμειγμένη εικόνα. Επομένως οι υπερβολικά εστιασμένες ιστορικές ερμηνείες, π.χ. αυτές που επικεντρώνονται στην κυριαρχία ή μη Μυκηναίων στο νησί είναι ναί μεν δυνατόν να εξηγήσουν σε ένα πρώτο επίπεδο τις αλλαγές που εντοπίζονται χωρίς όμως να εμβαθύνουν στους μηχανισμούς του σύνθετου κοινωνικού και πολιτισμικού μετασχηματισμού που παρατηρείται.

Στην παρούσα εργασία, στην προσπάθεια να ξεπεραστούν τα παλαιότερα διατυπωμένα διλήμματα περί μυκηναϊκής επιβολής και παρουσίας ή μη στο νησί, επιχειρείται μια επανεξέταση του αρχαιολογικού υλικού της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου, με τρόπο τέτοιο ώστε να παρουσιασθεί η κοινωνία ως ένα ενεργό σύνολο που διαμορφώνει το έδαφος των εσωτερικών λειτουργιών της και έχει τη δύναμη από τη μια να επιτρέπει και από την άλλη να περιορίζει την αλλαγή. Επίσης μέσω της εξέτασης των νέου τύπου στοιχείων σε καθέναν από τους τομείς της κοινωνίας θα επιχειρηθεί ο διαχωρισμός των

σταδίων ένταξης και του βαθμού ενσωμάτωσής τους σε κάθε περίπτωση. Παράλληλα, γίνεται προσπάθεια προσδιορισμού του τρόπου, σύμφωνα με τον οποίο τα νέα στοιχεία συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν σε ένα κοινό πλαίσιο με τα παλαιά χαρακτηριστικά της τοπικής παράδοσης.

1.4. Η δομή της εργασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρήθηκε η εισαγωγή στο θέμα και ο προσδιορισμός του προβλήματος που ανακύπτει. Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται η ανακεφαλαίωση των ενδεικτικότερων απόψεων σχετικά με την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο στην Κρήτη και στον Μόχλο. Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι μέσω της κατανόησης και της παρακολούθησης της επιχειρηματολογίας σχετικά με την εμφάνιση των μυκηναϊκών επιρροών στο νησί, να καταστεί διακριτό το τέλμα που δημιουργείται σχετικά με το θέμα, και η ανάγκη ανάδειξης μιας νέας, πιο ευέλικτης προσέγγισης της κοινωνίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το υλικό από τον ΥΜ ΙΙΙ οικισμό του Μόχλου και του νεκροταφείου στα Λιμενάρια. Το κεφάλαιο αυτό, πέραν της παρουσίασης του υλικού, σε ένα δεύτερο επίπεδο εστιάζει στον διαχωρισμό μεταξύ των παραδοσιακών και των νέων πολιτισμικών στοιχείων, καθώς και στη χρήση αυτών μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο. Το υλικό και κατά κύριο λόγο το σύνολο της κεραμικής, ταξινομείται βάσει των τεχνοτροπικών του χαρακτηριστικών σε τοπικής προέλευσης ή μυκηναϊκού τύπου. Όπου κρίνεται απαραίτητο, την καταγραφή του υλικού πλαισιώνουν παρατηρήσεις ερμηνευτικές ή σχετικές με τις κοινωνικές προεκτάσεις που αυτό λαμβάνει.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα θεωρητικά εργαλεία, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν αφενός για την ερμηνεία της κοινωνικής αλλαγής στο Μόχλο και αφετέρου τον προσδιορισμό των μηχανισμών αφομοίωσης των νέων χαρακτηριστικών, θέμα το οποίο θα αναπτυχθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο. Στο πέμπτο κεφάλαιο διερευνάται το ζήτημα της πολιτισμικής μεταβολής στη θέση του Μόχλου βασισμένο σε δύο αλληλένδετους άξονες. Στον πρώτο εξετάζεται ο τρόπος σύνδεσης της εισροής των πολιτισμικών επιρροών με τη λειτουργία και τη δομή της νεοανακτορικής κοινωνίας. Στον δεύτερο άξονα εξετάζεται το μυκηναϊκού τύπου υλικό και οι επιρροές στο σύνολο τους μέσα στο πλαίσιο εύρεσης, με σκοπό τον προσδιορισμό του βαθμού και του είδους της αφομοίωσης και εν τέλει τη φύση των κοινωνικών μετασχηματισμών

που αυτή αντικατοπτρίζει μέσα στην κοινωνία του Μόχλου. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η τελική συζήτηση, η οποία βασισμένη στα συμπεράσματα και τους γενικούς προβληματισμούς, επιχειρεί να φωτίσει περισσότερο το υπό διαπραγμάτευση ζήτημα.

Κεφάλαιο 2

Απόψεις σχετικά με την πολιτισμική μεταβολή στην Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙ-ΙΙΙ περίοδο.

2.1. Η καταστροφή της ΥΜ ΙΒ.

Το ζήτημα των καταστροφών που σημειώθηκαν σε διάφορες θέσεις της Κρήτης κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο, έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό την έρευνα και έχει επιδεχθεί την έκφραση διαφορετικών μεταξύ τους απόψεων. Αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο τη φύση καθώς και την αιτία των γενικευμένων καταστροφών στην Κρήτη αυτής της περιόδου. Πρώτος ο Μαρινάτος (1939) είχε αποδώσει την καταστροφή των μινωικών ανακτόρων στην έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας, στο περίφημο άρθρο του στο *Antiquity*. Το μεγάλο πρόβλημα τότε βέβαια ήταν ότι δεν είχε αποκρυπτογραφηθεί ακόμη η Γραμμική γραφή Β και έτσι η σχέση μινωικής Κρήτης και μυκηναϊκού κόσμου ήταν υπό έντονη συζήτηση.

Η άποψη για τη σχέση αιτίου – αιτιατού μεταξύ ηφαιστειακής έκρηξης και παρακμής της μινωικής Κρήτης επανεξετάστηκε από τον Hood (1973, 152). Αυτός απέδωσε την τελευταία στην τεταμένη κατάσταση του τέλους της νεοανακτορικής περιόδου, που εν τέλει οδηγεί σε καταστροφή, στην προσπάθεια από μέρους της ελίτ της Κνωσού να επιβληθεί σε όλη την έκταση του νησιού. Ο Porham (1976, 119 – 121) εξέφρασε μια εντελώς διαφορετική άποψη σύμφωνα με την οποία, η καταστροφή των διοικητικών κέντρων της Κρήτης οφειλόταν στην πρωτοβουλία Μυκηναίων από την ηπειρωτική Ελλάδα, οι οποίοι ύστερα από τις καταστροφές που προκάλεσαν χρησιμοποίησαν την Κνωσό ως έδρα για την εγκατάστασή τους.

Μερικά χρόνια αργότερα ο Niemeier (1980, 217-235) συνέδεσε την καταστροφή των μινωικών θέσεων με κοινωνικούς λόγους, πλησιάζοντας έτσι προς την άποψη του Hood και απορρίπτοντας εντελώς την άποψη περί μυκηναϊκής εισβολής. Στη συνέχεια οι Driessen και MacDonald (1997, 103 – 104) επιχείρησαν να συνδέσουν την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας με την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ θεωρώντας ότι αυτή συντέλεσε στην υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου και τη μείωση του πληθυσμού και επομένως στην παρακμή της μινωικής κοινωνίας εν γένει. Εντούτοις, τα

αρχαιολογικά δεδομένα δεν επιβεβαιώνουν την εικόνα παρακμής κατά την YM IB περίοδο, αλλά μάλλον το αντίθετο.

Ακολουθώντας, σχετικά με τη φύση της καταστροφής της YM IB ο Λ. Πλάτων (2011, 276) μελετώντας τα στοιχεία από το ανάκτορο της Ζάκρου, θεώρησε πως η καταστροφή συνέβη σε δυο φάσεις. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται σε μια πρώτη καταστροφή, η οποία θορύβησε τους κατοίκους στη θέση και τους ώθησε να προβούν σε ανακατασκευή ορισμένων τμημάτων των κτηρίων. Την πρώτη αυτή καταστροφή, ακολούθησε μια δεύτερη, η οποία σήμανε την οριστική καταστροφή και εγκατάλειψη του ανακτόρου. Προτείνει, (Πλάτων 2011, 286) πως η καταστροφή της θέσης σε δύο χρόνους ήταν γεωλογικής φύσης και κατά πάσα πιθανότητα ηφαιστειακής, παραλληλίζοντας την εικόνα του ανακτόρου και του οικισμού της Ζάκρου καθώς και του συνόλου της κεραμικής με το αντίστοιχο του Ακρωτηρίου κατά την συγκεκριμένη περίοδο.

Οι παραπάνω απόψεις αντιπροσωπεύουν τις βασικότερες ερμηνείες, στις οποίες έχει καταλήξει η έρευνα σχετικά με τι καταστροφές των θέσεων της Κρήτης κατά την YM IB περίοδο. Ωστόσο, βέβαιο συμπέρασμα δεν έχει προς το παρόν εξαχθεί διότι πέραν του περίπλοκου χαρακτήρα της κατάστασης αυτής είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο χαρακτήρας όλων των καταστροφών συλλήβδην, καθώς η περίπτωση κάθε θέσης παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Για τον λόγο αυτό θα ήταν μάλλον μεθοδολογικά ορθότερο οι επιμέρους περιπτώσεις να εξετάζονται μεμονωμένα και κατά περίπτωση, αλλά παράλληλα σε κοινή βάση, αφού φέρουν τον κοινό παρονομαστή της καταστροφής.

2.2. Προσεγγίσεις στο ζήτημα της εξάπλωσης της μυκηναϊκής επιρροής κατά την YM II – YM III περίοδο.

Πέραν των αιτιών και τη φύσης της καταστροφής που έλαβε χώρα στην Κρήτη κατά την YM IB περίοδο, ένα επιπλέον ζήτημα που έχει απασχολήσει μάλλον περισσότερο την έρευνα είναι η κατάσταση που διαμορφώθηκε κατά την περίοδο που ακολούθησε την καταστροφή (YM II/YM IIIA) και εξής. Μετά την καταστροφή της YM IB διάφορες θέσεις της Κρήτης επανακατοικήθηκαν ενώ παράλληλα, εμφανίσθηκαν σε αυτές πολιτισμικά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στην μυκηναϊκή ηπειρωτική Ελλάδα. Αυτά αφορούν κατά κύριο λόγο τους τύπους των τάφων και των

εθίμων ταφής, τους κεραμικούς τύπους, του τύπους των όπλων και κυρίως την εμφάνιση των πινακίδων Γραμμικής Β. Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, όπως θα φανεί παρακάτω, η εισαγωγή ορισμένων από τα χαρακτηριστικά αυτά είχε πραγματοποιηθεί πριν από την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ. Ωστόσο, τα μυκηναϊκού τύπου στοιχεία διαπιστώνονται σαφώς από την ΥΜ ΙΙ/ΙΙΑ περίοδο και έπειτα.

Ο Evans (1921) εξετάζοντας το ΥΜ υλικό από το ανάκτορο της Κνωσού, τοποθέτησε την ακμή του μινωικού πολιτισμού στην ΥΜ ΙΙ περίοδο. Την περίοδο αυτή, σύμφωνα με τα λεγόμενα του, στο ανάκτορο της Κνωσού κυριαρχεί η ανακτορικού τύπου κεραμική και εμφανίζονται οι πινακίδες της Γραμμικής Β. Το γεγονός ότι οι πινακίδες εντοπίζονται αποκλειστικά στην Κνωσό κατά την περίοδο αυτή, συνιστά για τον Evans απόδειξη ότι το συγκεκριμένο ανακτορικό κέντρο αποτελούσε τον κύριο φορέα πολιτικής και οικονομικής δύναμης του νησιού έως το τέλος της ΥΜ ΙΙ περιόδου, οπότε και σύμφωνα με τη θεώρηση του, καταστρέφεται από σεισμό. Σύμφωνα με τον εισηγητή της άποψης αυτής το ανάκτορο της Κνωσού δεν ανοικοδομήθηκε ποτέ έκτοτε. Ο ίδιος στο «Palace of Minos» σημειώνει (Evans 1928, 785) τις δραστικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στο ανάκτορο της Κνωσού από τους τελευταίους ηγεμόνες του, ενώ διαπιστώνει πως η τελευταία ανακτορική φάση στην Κνωσό αποκτά μια στρατιωτική όψη. Βάσει των πινακίδων Γραμμικής Β που βρέθηκαν στο ανάκτορο, υποστηρίζει ότι οι νέες γραφειοκρατικές μέθοδοι εισήχθησαν στην Κνωσό από μια νέα δυναστεία, και καθρεφτίζουν επαρκώς τον αυταρχικό χαρακτήρα της κυβέρνησης όσον αφορά τα εσωτερικά θέματα, ενώ η πολλαπλότητα των υπογραφών και των ονομάτων σε αυτά τα αρχεία αποδεικνύει μια διοίκηση με ιδιαίτερα συγκεντρωτικά και αυταρχικά χαρακτηριστικά (Evans 1928, 885). Τα χαρακτηριστικά αυτά, στα οποία δίνει έμφαση ο Evans, οδήγησαν τον Wace στο να προτείνει πως ήταν οι Μυκηναίοι εκείνοι που ανέλαβαν τον έλεγχο της Κνωσού, θεωρία η οποία έγινε αποδεκτή από κάποιους ερευνητές (Pendlebury 1939), αλλά απορρίφθηκε από τον Evans .

Ο Evans θεωρούσε πως η εμφάνιση των χαρακτηριστικών αυτών αντανάκλούσε μάλλον μια εσωτερική αλλαγή και όχι κάποιο είδος μυκηναϊκής παρουσίας στην περιοχή. Αντίθετα, πίστευε πως κατά την περίοδο της μεγάλης ακμής του μινωικού πολιτισμού, η μυκηναϊκή ηπειρωτική χώρα τελούσε υπό μινωική κυριαρχία.

Με την άποψη αυτή αντιτίθενται σε μεγάλο βαθμό οι Blegen (1966) και Wace, οι οποίοι μετά τις ανασκαφές τους στην ηπειρωτική Ελλάδα το 1920 διατείνονται πως η περιοχή των Μυκηναίων δεν ελέγχθηκε ποτέ από την Κρήτη, υποστηρίζοντας την αντίθετη φορά των γεγονότων. Η ανακάλυψη των πινακίδων Γραμμικής Β του ανακτόρου της Πύλου, και η αποκρυπτογράφηση τους από τον Ventris (Ventris & Chadwick 1953), σε μεγάλο βαθμό κοινού περιεχομένου με αυτών της Κνωσού, οδήγησε στο συμπέρασμα πως Έλληνες από την ηπειρωτική Ελλάδα κυριάρχησαν στην Κνωσό και ήλεγχαν την Κρήτη μέχρι το τέλος του 13ου αιώνα π.Χ. Το ιστορικό πλαίσιο αυτών των συνθηκών ήταν πως κατά την ΥΜ Ι περίοδο υφίστατο διαμάχη μεταξύ των κατοίκων της Κρήτης και των Μυκηναίων σχετικά με την κυριαρχία στο Αιγαίο. Σύμφωνα με αυτή την άποψη οι Μυκηναίοι αναδείχθηκαν νικητές της διαμάχης και έτσι αποίκισαν στην Κρήτη από την ΥΜ ΙΙ περίοδο, καταφέροντας να κυριαρχήσουν στο Αιγαίο και να αναπτύξουν εμπορικές σχέσεις με τη Μεσόγειο μέχρι και τον 13ο αιώνα π.Χ. (βλ. σύνοψη και αρχική βιβλιογραφία στο Hallager, 1977, 8).

Αντίθετα από την άποψη αυτή, ο Palmer (1961) υποστήριξε την μινωική κυριαρχία στον αιγαιακό χώρο κατά την ΥΜ Ι-ΙΙ και την ανεξαρτησία της Κρήτης από τους Μυκηναίους, οι οποίοι θεώρησε πως δεν εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη παρά μόνο σε κάποια φάση της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου. Από τότε και μέχρι την τελική καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού και των υπόλοιπων μινωικών θέσεων κατά την ΥΜ ΙΙΒ/Γ, το νησί αντί να μείνει απομονωμένο και αποδυναμωμένο συνέχιζε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο αλλά κάτω από μυκηναϊκή κυριαρχία. Από την άλλη ο Hood (1966) κριτικάροντας την άποψη του Palmer τοποθέτησε την τελική καταστροφή της Κνωσού πολύ νωρίτερα, κατά την ΥΜ ΙΙΑ2 περίοδο. Αυτή η θεωρία, σύμφωνα με την οποία το ανάκτορο δεν χρησιμοποιείται κατά την ΥΜ ΙΙΒ περίοδο, απορρίφθηκε όχι μόνο από τον Palmer αλλά και από πολλούς αρχαιολόγους λόγω της κεραμικής που βρέθηκε στη θέση. Ο Porham (1966) μελετώντας την κεραμική της Κνωσού με έμφαση στην ΥΜ ΙΙ-ΙΙΙ περίοδο αν και έφτασε στο συμπέρασμα ότι η τελική καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού έγινε στην αρχή της ΥΜ ΙΙΑ2 παρ' όλα αυτά σημειώνει ότι η κεραμική συνέχισε να χρησιμοποιείται και μετά την καταστροφή του.

Λίγο αργότερα ο Palmer στο βιβλίο του «Penultimate palace of Knossos» με σκοπό να ενισχύσει την άποψη του, προτείνει πως η ΥΜ ΙΙΒ είναι ένα *terminus post quem* για τις πινακίδες της Γραμμικής Β. Σε κάποιες από τις σφραγισμένες αποθέσεις κάτω από το δάπεδο του ανακτόρου ο Palmer εντόπισε ΥΜ ΙΙΒ κεραμική. Επομένως

διαπιστώνει δραστηριότητα στο κτήριο εκείνη την περίοδο, την οποία συνδέει με την παρουσία Μυκηναίων στη θέση, υπονοώντας ότι η τελική καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού και αυτού της Πύλου συνιστούν περίπου ταυτόχρονα γεγονότα του τέλους της ΥΜ ΙΙΒ/ ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

Μερικά χρόνια αργότερα ο Hallager (1977, 91-92) υποστήριξε πως, πράγματι, η τελική καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού συνέβη κατά την ΥΜ ΙΙΒ και προκλήθηκε από πυρκαγιά. Αναφερόμενος στα ευρήματα της περιόδου, δίνει έμφαση στους ψευδόστομους αμφορείς που βρέθηκαν στο ανάκτορο της Κνωσού, κάποιοι από τους οποίους φέρουν την επιγραφή «wa-na-ka-te-ro», η οποία ερμηνεύεται ως «ανακτορικό». Σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή το γεγονός υποδηλώνει πιθανώς την ύπαρξη κάποιου βασιλιά στην περιοχή ή αποτελεί ένδειξη του ότι η Κρήτη την περίοδο εκείνη ήταν ένα μυκηναϊκό διοικητικό κέντρο υπό κάποιον άνακτα. Συμπεραίνει πως οι Μυκηναίοι στο πέρασμα τους κατέστρεψαν τον μινωικό πολιτισμό συμβάλλοντας στην εξαφάνιση δυο πολύ σημαντικών χαρακτηριστικών αυτού, της σπουδαίας μινωικής αρχιτεκτονικής και της Γραμμικής Α. Υποστηρίζει πως μετά την καταστροφή, οι Μυκηναίοι ανέλαβαν τη διαχείριση του οικονομικού συστήματος στο οποίο βασιζόταν η μινωική κοινωνία. Σύμφωνα με τις πινακίδες φαίνεται ότι οι Μυκηναίοι ήλεγχαν τον πλούτο της Κρήτης καθώς και τη διαχείριση σημαντικών προϊόντων όπως μαλλί, ρούχα, και ελαιόλαδο. Βέβαια ο Hallager δεν υποστηρίζει πως οι Μυκηναίοι έφτασαν στην Κρήτη αμέσως μετά την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ. Αντίθετα, θεωρεί πως αμέσως μετά την καταστροφή αυτή δημιουργήθηκε μια τοπική ελίτ στην Κνωσό, η οποία αντικαταστάθηκε από Μυκηναίους μόνο στο τέλος της ΥΜ ΙΙΑ περιόδου και διατηρήθηκε για όλη την ΥΜ ΙΙΒ περίοδο.

Με την άποψη αυτή περί συνέχειας της δραστηριότητας στο ανάκτορο της Κνωσού στην ΥΜ ΙΙΒ φαίνεται να συμφωνεί και ο Niemeier (1980, 220) λόγω των ΥΜ ΙΙΒ πίων που βρέθηκαν στις δυτικές πτέρυγες του ανακτόρου. Βέβαια δεν συμμερίζεται την άποψη του Hallager περί μυκηναϊκού ελέγχου στην Κρήτη. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει πως ακόμα και η ύπαρξη εφυραϊκών κυλίκων στην Κρήτη δεν σηματοδοτεί σε καμία περίπτωση την κυριαρχία Μυκηναίων στο νησί, ενώ δεν αποκλείει την περίπτωση υιοθέτησης από τους κατοίκους της Κρήτης ενός σχήματος προσφιλές σε αυτούς (Niemeier 1980, 223). Την ίδια άποψη φαίνεται να έχει και σχετικά με τους θαλαμοειδείς τάφους στην Κρήτη καθώς και με την ύπαρξη «τάφων πολεμιστών». Σύμφωνα με την άποψη του τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν σε κάθε

περίπτωση απόδειξη περί της μυκηναϊκής κατάκτησης στην περιοχή. Ακόμα και Μυκηναίοι να ήταν θαμμένοι μέσα στους τάφους, αυτό δεν αντανακλά απαραίτητα, σύμφωνα με τον ίδιο, μυκηναϊκή κυριαρχία (Niemeier 1980, 226).

Μια κάπως διαφορετική άποψη σε σχέση με εκείνη του Neimeier εξέφρασε την ίδια περίπου περίοδο η Αθ. Κάντα (1980, 320), η οποία αποδέχεται μεν την παρουσία Μυκηναίων στην Κνωσό, αλλά εκφράζει παράλληλα την πιθανότητα στην περιοχή να υπήρχε ομάδα οικιστών από την ηπειρωτική Ελλάδα, οι οποίοι ενδεχομένως δημιούργησαν μια ηγετική κυρίαρχη τάξη. Αυτοί οι άνθρωποι πιθανώς αναμείχθηκαν με τον αυτόχθονο μινωικό πληθυσμό και τον τρόπο ζωής. Παράλληλα, σημειώνει την πιθανότητα οι οικιστές από την ηπειρωτική Ελλάδα να αφομοιώθηκαν από την μινωική κοινωνία καθώς δεν υπάρχει τίποτα αποκλειστικά μη κρητικό στα υλικά κατάλοιπα μετά την αρχή της ΥΜ ΙΙΑ2. Συμπεραίνει πως αυτή η οπτική εξηγεί τη συνέχεια της Γραμμικής Β μετά την πτώση της Κνωσού και πως η μυκηναϊκή παράδοση ποτέ δεν επισκίασε τις τοπικές μινωικές παραδόσεις και την γνησιότητα τους.

Την παρουσία Μυκηναίων στην Κρήτη υποστηρίζει κάποια χρόνια αργότερα και ο Porpham (1984, 263-265), η άφιξη των οποίων, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, τοποθετείται στην ΥΜ ΙΙ περίοδο, όπως υποδηλώνουν τα στοιχεία από την Ανεξερεύνητη Έπαυλη της Κνωσού. Βέβαια, πέραν της ανάδειξης των μυκηναϊκών χαρακτηριστικών, κάνει ιδιαίτερη μνεία και στα ντόπια μινωικά χαρακτηριστικά που διατηρούνται στο νέο αυτό πλαίσιο. Επίσης, καθιστά σαφές πως δεν είναι μόνο οι κάτοικοι της Κρήτης που υιοθετούν μυκηναϊκά χαρακτηριστικά αλλά παράλληλα συμβαίνει και το αντίθετο και μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο, με μεγαλύτερη ένταση. Ακριβέστερα παρουσιάζει μια κατάσταση στενής αλληλεπίδρασης μεταξύ Μινωιτών και Μυκηναίων κατά την ΥΜ ΙΙΑ, στο πλαίσιο της οποίας η ηπειρωτική Ελλάδα υιοθετεί περισσότερα στοιχεία απ' όσα δίνει. Επίσης την περίοδο αυτή την προσδιορίζει μάλλον ως περίοδο εισαγωγής της Γραμμικής Β κατά την οποία το μινωικό σύστημα καταγραφών και λογαριασμών έλαβε τέλος κάτω από τη μυκηναϊκή κυριαρχία της Κνωσού.

Ο J. Driessen (1990, 124 – 130) σε δημοσίευση του σχετικά με την τελική καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού προτείνει επίσης τη μυκηναϊκή παρουσία στο ανάκτορο ήδη από την ΥΜ ΙΙ περίοδο. Η πρότασή του αυτή βασίζεται στα δεδομένα από την δυτική πτέρυγα του ανακτόρου όπου, σύμφωνα με τα στοιχεία, φυλάσσονταν

τόσο τα μινωικά όσο και τα μυκηναϊκά διοικητικά έγγραφα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτό το δεδομένο, υποστηρίζει την συνύπαρξη, για κάποιο διάστημα, μινωικών και μυκηναϊκών διοικητικών συστημάτων στο ανάκτορο της Κνωσού. Μάλιστα, υποστηρίζει πως η εμφάνιση του φαινομένου των λεγόμενων «τάφων πολεμιστών» συνιστά απόρροια της παρουσίας Μυκηναίων διοικητικών προσώπων στην περιοχή, στους οποίους ενταφιάστηκαν τα άτομα αυτά.

Ο ίδιος σε συνεργασία με τον A. Farnoux συνεχίζει την πραγμάτευση του θέματος που αφορά τη σχέση Μυκηναίων και Μινωιτών κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού εξετάζοντας αυτή τη φορά τα στοιχεία από την συνοικία Nu στα Μάλια (Driessen & Farnoux 1994). Αυτό που εκφράζουν ως συμπέρασμα μελετώντας τόσο το υλικό της συγκεκριμένης θέσης όσο και τη γενικότερη κατάσταση της Κρήτης την περίοδο αυτή, είναι πως η κατάσταση που δημιουργήθηκε στις περιπτώσεις αυτές χαρακτηρίζεται από την ανάμειξη μινωικών και μυκηναϊκών στοιχείων και μάλλον πρόκειται για ένα καινούριο, διαφορετικού τύπου, σύνολο. Ωστόσο, αυτή η διατύπωση φαίνεται να μην τους ικανοποιεί αρκετά και συνεχίζουν συμπεραίνοντας την προφανή εγκατάσταση ορισμένων Μυκηναίων σε κρητικό έδαφος (Driessen and Farnoux 1994, 64). Το συμπέρασμα αυτό στηρίζουν από τη μια στην εισαγωγή της Γραμμικής Β στην περιοχή και από την άλλη στα ελληνικής προέλευσης ονόματα που έφεραν αρκετά από τα διοικητικά στελέχη και το προσωπικό της Κνωσού.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Haskell (1990, 121) δεν απομακρύνεται από την άποψη των προηγούμενων, προτείνοντας ότι άτομα από την ηπειρωτική Ελλάδα έφτασαν στην Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙ περίοδο φέρνοντας μαζί τους μια νέα μυκηναϊκή γραφειοκρατική τάξη, η οποία επιβιώνει ως την ΥΜ ΙΙΒ περίοδο και καταλήγει να δημιουργείται σταδιακά ένας νέος οικονομικός θεσμός στην κρητική κοινωνία. Σύμφωνα με τον ίδιο, η επιβίωση αυτή είναι αντανάκλαση της βαθιάς επιρροής, την οποία άσκησαν οι ξένοι κυρίαρχοι στον ντόπιο πληθυσμό. Επίσης, βασιζόμενος στην απουσία μυκηναϊκού ανακτόρου στην Κρήτη διατυπώνει την υπόθεση πως η χρήση Γραμμικής Β γραφής στο ανάκτορο της Κνωσού αποτελεί εργαλείο κυριαρχίας, χρησιμοποιούμενο για την καταγραφή του κεντρικού οικονομικού συστήματος.

Διάφορες απόψεις περί του ζητήματος του «εκ-μυκηναϊσμού» στην Κρήτη εκφράστηκαν στο συνέδριο που διοργανώθηκε το 1991 στην Αθήνα με τίτλο «La Crete Myceniennne», τα πρακτικά του οποίου δημοσιεύτηκαν έξι χρόνια αργότερα (Driessen

and Farnoux 1997). Σε ένα από τα άρθρα του τόμου αυτού η Ε. Ανδρίκου (1997), μελετώντας της κεραμική της YEX από τις Αρχάνες, επισημαίνει πως κατά την YM IIIB περίοδο τόσο οι τύποι όσο και οι τεχνολογίες διακόσμησης της κεραμικής δέχονται έντονη επιρροή από την ηπειρωτική Ελλάδα. Την έντονη αυτή επιρροή αποδίδει στις στενές επαφές των Μυκηναίων με την Κρήτη, μεταξύ αυτών και εμπορικές. Η σχέση αυτή φαίνεται να εντείνεται κατά την YM IIIB περίοδο, οπότε και η μυκηναϊκή δύναμη εξαπλώνεται στην ανατολική Μεσόγειο, την περίοδο που χαρακτηρίζεται ως «μυκηναϊκή κοινή» (Andrikou 1997, 21). Βέβαια η ίδια δεν απορρίπτει την πιθανότητα παρουσίας μιας μυκηναϊκής αριστοκρατίας στις Αρχάνες για κάποιο χρονικό διάστημα, όπως θεωρείται πιθανό και για την περίπτωση της Κνωσού. Ωστόσο, τα δεδομένα από το κεραμικό σύνολο απομακρύνουν την εισηγήτρια από την ιδέα σχετικά με την ύπαρξη ενός αμιγώς μυκηναϊκού οικισμού στην περιοχή.

Την παρουσία Μυκηναίων στην Κρήτη και πιο συγκεκριμένα στην Κνωσό, από πρώιμη σχετικά περίοδο υποστήριξε και η Ε. French (1997) βασιζόμενη στη μελέτη της σχετικά με τις εφυραϊκές κύλικες που εντοπίστηκαν στη θέση. Ωστόσο, υποστηρίζει πως οι κύλικες της Κνωσού είναι τυπολογικά υστερότερες συγκριτικά με εκείνες της ηπειρωτικής Ελλάδας. Αντίθετα με την άποψη της French περί πρώιμης παρουσίας Μυκηναίων στην Κρήτη ο R. Hägg (1997) εξετάζοντας τα θρησκευτικά και τελετουργικά στοιχεία από την Κνωσό, τα οποία συνδέονται με τη μυκηναϊκή παράδοση, καταλήγει πως ο «εκ – μυκηναϊσμός» της Κρήτης έλαβε χώρα μόνο κατά το τέλος της Εποχής του Χαλκού, όταν πληθυσμοί από την ηπειρωτική Ελλάδα μετανάστευσαν στην Κρήτη (Hägg 1997, 166 – 167).

Η άποψη του Hägg δεν γίνεται αποδεκτή από τον Haskell (1997). Ο ίδιος μελετώντας κυρίως τις ταφές αλλά και την αρχιτεκτονική και κεραμική από την Κρήτη υποστηρίζει, πως κατά την YM II περίοδο η μυκηναϊκή επιρροή στο νησί είναι εμφανής, γεγονός που ενδεχομένως αποδεικνύει την παρουσία Μυκηναίων, ήδη από εκείνη την εποχή. Αντίθετα κατά την YM IIIA2-IIIB το νησί φαίνεται να οργανώνεται περιφερειακά ενώ απουσιάζουν στοιχεία που να επιβεβαιώνουν κεντρικό έλεγχο. Σύμφωνα λοιπόν με την άποψη του, που θέλει να συνέβησαν δυο καταστροφές στην Κνωσό κατά την YEX, μια κατά την YM IIIA2 και μια κατά την YM IIIB, οι Μυκηναίοι που εισήλθαν στην Κρήτη κατά την YM II περίοδο δεν επιβίωσαν της

πρώτης καταστροφής και κάποιοι άλλοι άποικοι έφτασαν στο νησί (Haskell 1997, 187 – 188).

Ο Soles (1999), συμμεριζόμενος κατά κάποιον τρόπο την άποψη του Haskell περί πρώιμης έλευσης των Μυκηναίων στην Κρήτη, διατυπώνει την άποψη πως κατά την περίοδο της καταστροφής του Μόχλου στην ΥΜ ΙΒ, μυκηναϊκοί πληθυσμοί είχαν πιθανόν ήδη εγκατασταθεί στην Κνωσό. Το συμπέρασμα αυτό το βασίζει στην παρουσία αγγείων ελλαδικού τύπου αγγείων σε ΥΜ ΙΒ στρώμα του οικισμού του Μόχλου. Μάλιστα, παρατηρώντας τα δείγματα λαξευτών λίθων με ίχνη θραύσης από σκεπάρνι προερχόμενα από κατεστραμμένο κατά την ΥΜ ΙΒ νεοανακτορικό κτήριο τελετουργικού χαρακτήρα (κτήριο Β), προτείνει ότι δεν είναι απίθανο στην καταστροφή του οικισμού του Μόχλου να συνετέλεσε και κάποιου είδους ανθρώπινη παρέμβαση. Την άποψη του αυτή την ενισχύει παραθέτοντας (Soles 1999, 59) και άλλα παραδείγματα σκόπιμης θραύσης της λαξευτής τοιχοποιίας και της διακόσμησης τελετουργικών κτηρίων κατά την περίοδο αυτή όπως παραδείγματος χάριν συνέβη στο Παλαίκαστρο. Εικάζει ότι οι καταστροφές αυτές προκλήθηκαν από άτομα που δεν ήταν κάτοικοι της Κρήτης και επομένως δεν πίστευαν σε αυτά τα θρησκευτικά σύμβολα. Καταλήγει πως εάν κάτι τέτοιο ισχύει, οι αποδείξεις σχετικά με την μυκηναϊκού τύπου κεραμική της Κνωσού για την ΥΜ ΙΙ είναι ιδιαίτερα σημαντικές γιατί τοποθετούν τους Μυκηναίους σε κοντινή απόσταση.

Μερικά χρόνια αργότερα οι Soles, Brogan και Smith (Brogan et. al 2002) προτείνουν ότι η εγκατάλειψη του οικισμού στο Μόχλο έγινε ξαφνικά, διότι εντοπίστηκαν πρώτες ύλες και πλούσια αντικείμενα στις οικίες. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό της ταχύτητας με την οποία εγκαταλείφθηκε ο οικισμός αλλά και του γεγονότος πως οι κάτοικοι του οικισμού δεν επέστρεψαν ποτέ για να συλλέξουν τα υπάρχοντα τους. Σχετικά με την πρώιμη φάση της επανεγκατάστασης του οικισμού τονίζουν την έντονη επιρροή που δέχεται από την Κνωσό, η οποία αντανakλάται κυρίως στην κεραμική. Επίσης επισημαίνουν και τις σχέσεις με το Παλαίκαστρο. Η χαρακτηριστική κεραμική της νεοανακτορικής περιόδου δεν υπάρχει πια, ενώ κάποιοι απλούστεροι ρυθμοί επιβιώνουν (Brogan et. al 2002, 112). Οι εισηγητές βασισμένοι στον μεγάλο αριθμό εισαγωγών από την Κνωσό, προτείνουν πως η εμφάνιση τέτοιου είδους κεραμικής στο Μόχλο πιθανόν να οφείλεται στην ύπαρξη μιας ελίτ, η οποία αντλεί εξουσία από την επαφή και τη σύνδεση της με την Κνωσό. Εκτός από την κεραμική, διαφορές εντοπίζονται και σε αρχιτεκτονικά ζητήματα στον οικισμό. Στις

αξιοσημείωτες αλλαγές του Μόχλου προστίθενται και οι νέοι τύποι τάφων (θαλάμων και λάκκων) που εμφανίστηκαν στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια. Σύμφωνα με τη γνώμη των εισηγητών και την ανάπτυξη διαφόρων επιχειρημάτων (Brogan et. al 2002, 116–118) καταλήγουν πως ο συνδυασμός τοπικών και ξένων παραδόσεων αντικατοπτρίζει τη συγχώνευση των πολιτιστικών ταυτοτήτων στο Μόχλο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Από τη μία πλευρά, οι τύποι της κεραμικής κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης του Μόχλου αντιπροσωπεύουν μια τοπική παράδοση χαρακτηριστική για την ανατολική Κρήτη. Από την άλλη πλευρά, μια μυκηναϊκή παράδοση που προέρχεται αρχικά από την κεντρική Κρήτη είναι ευρέως διαδεδομένη στο νησί και ιδιαίτερα συγκεντρωμένη σε κάποιους από τους τάφους της περιοχής.

Μια πιο απόλυτη άποψη σχετικά με το παρόν ζήτημα εκφράζει την ίδια περίοδο η Μ. Τσιμπούλου (2003, 565- 566), η οποία θεωρεί βέβαιο πως κατά την ΥΜ ΙΙΑ – ΥΜ ΙΙΒ περίοδο Μυκηναίοι άποικοι κατοικούσαν στα κέντρα της Κρήτης. Επισημαίνει πως ο ξένος πληθυσμός δεν εγκαταστάθηκε σε κάθε ορεινό οικισμό της Κρήτης, ο οποίος απέδωσε μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικά. Αντιθέτως, θεωρεί πως οι Μυκηναίοι εγκαταστάθηκαν στα πιο κεντρικά σημεία του νησιού, απ' όπου ασκούσαν την επιρροή τους.

Μια εικόνα «συγκρητισμού» και συνύπαρξης του μινωικού με το μυκηναϊκό στοιχείο διαπιστώνει η L. Alberti (2003) από την μελέτη της στη νεκρόπολη του Μαύρου Σπηλαίου στην Κνωσό. Στη θέση εμφανίζονται θαλαμοειδείς τάφοι αλλά και συναφή με τα μυκηναϊκά ταφικά έθιμα και κτερίσματα. Για την περίπτωση αυτή η Alberti (2003, 547) αναφέρει πως η επιλογή ενός κτερίσματος μπορεί εύκολα να ακολουθεί μια διαφορετική ταφική συνήθεια. Γι' αυτήν η παρουσία θαλαμοειδών τάφων ήδη από την ΥΜ ΙΙ αν όχι από τη ΥΜ ΙΒ, ενδεχομένως υποδεικνύει την παρουσία Μυκηναίων στο νησί ήδη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Σύμφωνα με τη θεώρησή της η νεκρόπολη στο Μαύρο Σπήλαιο αντιπροσωπεύει το χώρο όπου δυο διαφορετικοί πολιτισμοί σε σχέση με το θάνατο συναντώνται και αλληλο-αφομοιώνονται. Τέλος, υποστηρίζει πως κατά την αρχή της περιόδου, τη στιγμή της πρώτης «συνάντησης», η διαφορά στους δυο κόσμους είναι ακόμα καθαρή ενώ στις νεκρόπολεις της ΥΜ ΙΙΑ-Β, που ο τύπος του θαλαμωτού τάφου έχει γίνει πλέον μυκηναϊκός, είναι απόλυτα διακριτός και ο λεγόμενος εκ-μυκηναϊσμός του νησιού, τουλάχιστον όσον αφορά τις ταφικές πρακτικές.

Σε μεταγενέστερη έρευνα της ίδιας (Alberti 2004) σχετικά με τα ταφικά δεδομένα της YEX από την ευρύτερη περιοχή της Κνωσού (Σελλόπουλο, Κατσαμπάς κ.τ.λ) διαπιστώνονται σημαντικές διαφοροποιήσεις στις ταφικές πρακτικές και τον τύπο των κτερισμάτων της MM και της YM I, τα οποία φαίνεται να έχουν όλο και περισσότερες ομοιότητες με την ηπειρωτική Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει (Alberti 2004, 128 – 129) πως οι κυριότεροι τύποι κεραμικής που βρίσκονται στους κνωσιακούς τάφους της YM II/III περιόδου είναι παρόμοιοι με αυτούς από την ηπειρωτική Ελλάδα. Ωστόσο, οι τάφοι αυτοί περιλαμβάνουν και αντικείμενα καθαρά μινωικής παράδοσης. Ακόμα και αν δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί το ζήτημα της ταυτότητας των νεκρών στους «τάφους πολεμιστών» της Κνωσού, οι μεγάλες ομοιότητες μεταξύ ηπειρωτικής Ελλάδας και Κνωσού είναι ευδιάκριτες. Οι ομοιότητες δεν έγκεινται μόνο στα ευρήματα αλλά και στον τρόπο λάξευσης των τάφων, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για την ερευνήτρια. Ακόμα και αν αυτές οι πρακτικές είναι επηρεασμένες από την ηπειρωτική Ελλάδα χωρίς κάποιο είδος μυκηναϊκής μαζικής επιρροής στην περιοχή, αυτό που εντοπίζει ότι συμβαίνει με βεβαιότητα είναι μια τελετουργική και πολιτισμική ανάμειξη στην Κρήτη κατά το τέλος της νεοανακτορικής περιόδου. Την ανάμειξη ελλαδικών και κρητικών στοιχείων διαπιστώνει και η Τσιμποπούλου (2005, 324) σε μεταγενέστερη έρευνα από αυτή που παρουσιάστηκε παραπάνω. Σημειώνει πως τα μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικά αφομοιώθηκαν πλήρως από τους κατοίκους της Κρήτης με αποτέλεσμα την εικόνα ενός καλά αναμειγμένου πληθυσμού, ο οποίος διατηρεί χαρακτηριστικά δυο διαφορετικών πολιτισμών.

Την παρουσία Μυκηναίων αφενός στην Κρήτη γενικότερα και αφετέρου στο Μόχλο ειδικότερα προτείνει και ο A. Smith στηριζόμενος στους κεραμικούς τύπους που βρέθηκαν στο νησί στις διάφορες φάσεις τις YEX. Πιο συγκεκριμένα ο Smith (2005, 185) εκφράζει την άποψη πως η χρήση νέων τύπων κεραμικής και ιδιαίτερα σε συνδυασμό με τη χρήση της Γραμμικής B οδηγεί προς την εικόνα «εκ-μυκηναϊσμού» της Κρήτης κατά τη διάρκεια της YM III περιόδου, και κατ' επέκταση την παρουσία Μυκηναίων στο νησί. Οι Driessen και Langhor (2007) απαντώντας σε τέτοιου τύπου απόψεις, που θέλουν την εισαγωγή της Γραμμικής B ως απόδειξη της μυκηναϊκής διοίκησης της Κρήτης, διατυπώνουν την άποψη πως η αλλαγή στη γραφή δεν είναι απαραίτητο να σηματοδοτεί την άφιξη ενός νέου πληθυσμιακού στοιχείου,

πιστεύοντας ότι μια εγχώρια μινωική ηγετική ομάδα υιοθέτησε το νέο αυτό σύστημα καταγραφής ως πιο αποτελεσματικό για τη διοίκηση από τη Γραμμική Α.

Αντίθετα την επιβεβαιωμένη μυκηναϊκή παρουσία στην Κρήτη αποδέχεται πλέον και η Α. Κάντα (2008), σύμφωνα με την οποία, η Κνωσός συνέχισε να λειτουργεί μετά την ΥΜ ΙΒ καταστροφή, αλλά υπό μυκηναϊκή διοίκηση. Την άποψη αυτή την βασίζει στην μυκηναϊκού τύπου κεραμική από την περιοχή, στην αλλαγή των ταφικών εθίμων αλλά κυρίως στην εμφάνιση της Γραμμικής Β. Σύμφωνα με την ίδια η παρουσία των Μυκηναίων στην Κρήτη βοήθησε τον μινωικό πολιτισμό να διασωθεί, με κόστος την ανάμειξή του με στοιχεία του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Ο Soles στην τελική δημοσίευση του οικισμού του Μόχλου και του νεκροταφείου στα Λιμενάρια (Soles et al. 2008, 185-196) παρατηρώντας το υλικό της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου διατείνεται πως η ίδρυση του νέου οικισμού του Μόχλου οφείλεται σε έναν τελεστή, ο οποίος προερχόταν από τα Γουρνιά και σχετιζόταν με την μυκηναϊκή αριστοκρατία που είχε εγκατασταθεί στην Κνωσό. Την πεποίθηση του αυτή την στηρίζει στην ύπαρξη του τάφου 15, στον οποίο βρέθηκαν πλούσια κτερίσματα κυρίως τελετουργικού χαρακτήρα ενώ ταυτόχρονα ο νεκρός ήταν τοποθετημένος σε λάρνακα εισηγμένη από τα Γουρνιά. Ο τάφος αυτός ήταν ο πρωιμότερος του νεκροταφείου στα Λιμενάρια και έτσι ο Soles λαμβάνοντας το ως δεδομένο εξέφρασε την άποψη πως στον τάφο αυτό ήταν θαμμένος ο ιδρυτής του οικισμού, ο οποίος έζησε στην πλουσιότερη οικία του οικισμού, την οικία Α. Επομένως, βλέπει τη μυκηναϊκή επιρροή ως έμμεση προερχόμενη από τα Γουρνιά και κατ' επέκταση την Κνωσό, και όχι κατευθείαν από την ηπειρωτική Ελλάδα. Ωστόσο θεωρεί τον οικισμό του Μόχλου «μυκηναϊκό» παίρνοντας έτσι συγκεκριμένη θέση σχετικά με την πολιτισμική του ταυτότητα, ανεξαρτήτως της άμεσης ή έμμεσης προέλευσης αυτού του χαρακτήρα.

Τον ρόλο της Κνωσού στη διάχυση των μυκηναϊκών στοιχείων έχει υπογραμμίσει και ο Πλάτων. Σε μελέτη του σχετικά με τη θέση Κεφάλι Χόνδρου (Πλάτων 2011) υποστήριξε ότι η κυρίαρχη κοινωνική ομάδα στη θέση χρησιμοποιούσε «μυκηναϊκά» σκεύη – αλλά ουσιαστικά κνωσιακά – για να διαχωριστεί και να κάνει υπόμνηση της κνωσιακής της καταγωγής στα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Το κείμενο δεν αναφέρεται στην αρχική καταγωγή των πολιτισμικών επιρροών (δηλαδή τη σχέση Κρήτης – ηπειρωτικής Ελλάδας) αλλά δείχνει την εργαλειακή χρήση του υλικού πολιτισμού. Επιπρόσθετα ο Πλάτων αφήνει να φανεί ο κυρίαρχος ρόλος της Κνωσού

στην ΥΜ ΙΙ-ΙΙΒ1 ο οποίος θα μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνος για μία δευτερογενή εξάπλωση “μυκηναϊκών” στοιχείων στην υπόλοιπη Κρήτη.

Το θέμα των μυκηναϊκών επιρροών έχει κρίνει και ο Cadogan (2013) και μάλιστα σε σχέση με το Μόχλο. Επισημαίνει πως το υλικό από τη θέση είναι κυρίως τοπικής παραγωγής ενώ ταυτόχρονα δεν φαίνεται να χάνει τη μινωική του ταυτότητα. Γι’ αυτόν το μόνο αυθεντικό μυκηναϊκό στοιχείο που εισήλθε στην Κρήτη είναι η Γραμμική Β, το οποίο όμως δεν επιτρέπει τον προσδιορισμό της εθνικότητας των νέων κατοίκων. Έτσι θεωρεί πως η χρήση του όρου «μυκηναϊκός» δεν είναι ασφαλής ώστε να χαρακτηρίσει την κοινωνία του Μόχλου κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Επιπρόσθετα αφήνει έμμεσα να φανεί ότι δεν υποστηρίζει ιδιαίτερα την παρουσία ανθρώπων από την ηπειρωτική Ελλάδα στο νησί.

Μερικά χρόνια αργότερα ο M. Wiener (2015) επανέρχεται στην άποψη του Soles (1999) περί πρώιμης εγκατάστασης Μυκηναίων στην Κνωσό. Μάλιστα παρατηρεί πως ένας μικρός αριθμός αγγείων με επιρροές από την ηπειρωτική Ελλάδα κατασκευασμένα στην Κνωσό βρέθηκαν στον Μόχλο στο τελικό στρώμα καταστροφής στην ΥΜ ΙΒ και προτείνει, πως Μυκηναίοι πιθανόν να είχαν εγκατασταθεί στην Κνωσό πριν την καταστροφή, θυμίζοντας τις απόψεις της Alberti. Αποδίδει την εμφάνιση των κατοίκων της ηπειρωτικής Ελλάδας στην περιοχή, εκτός των άλλων και στο γεγονός πως (σύμφωνα με κάποιες απόψεις) οι Μινωίτες με σκοπό να διεξάγουν τα τεράστια οικοδομικά τους σχέδια κατά τη νεοανακτορική περίοδο χρησιμοποίησαν αιχμαλώτους από την ηπειρωτική Ελλάδα οι οποίοι και εξεγέρθηκαν και κατάφεραν εν τέλει να κυριαρχήσουν στην Κρήτη (Wiener 2015, 138- 139).

Πρόσφατα, η μελέτη των συνθηκών «εκμινωισμού» και «εκμυκηναϊσμού» στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου από τους Girella και Pavuk (2016), δημιουργεί μια εικόνα διαδραστικής υιοθέτησης εξω-τοπικών στοιχείων. Η μελέτη αυτή δεν αφορά την ίδια την Κρήτη αλλά παρέχει κάποιες χρήσιμες ερευνητικές κατευθύνσεις στο θέμα της σχέσης μινωικών και μυκηναϊκών πολιτισμικών στοιχείων στο νησί. Πιο συγκεκριμένα διατυπώνεται η άποψη πως οι ομοιότητες που διαπιστώνονται στα ταφικά χαρακτηριστικά και έθιμα μεταξύ των νησιών αυτών και της ηπειρωτικής Ελλάδας δεν υποδηλώνουν απαραίτητα μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή. Αντίθετα, αυτές αποδίδονται σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης που επιτρέπει σε διάφορες τοπικές ομάδες, σύμφωνα με τη δική τους συμπεριφορά, να επιλέξουν και να ενσωματώσουν συγκεκριμένες πτυχές των μυκηναϊκών ταφικών τελετουργιών (Girella

and Pavuk 2016, 33). Επιπλέον, αντιπαραθέτουν περιπτώσεις που τα μυκηναϊκά αγγεία, τα όπλα και τα τέχνηρα αποτελούν την πλειοψηφία των ταφικών κτερισμάτων (Ψαρά και Εμπορίο) και περιπτώσεις στις οποίες η μυκηναϊκή αγγειοπλαστική αντιπροσωπεύει μικρότερο ποσοστό και αναμειγνύεται καλά με αγγεία τοπικών παραδόσεων (Panaztepe , Beşik Tepe).

Η συγκεκριμένη ερμηνεία φαίνεται πως αποδίδει την υιοθέτηση των νέων τύπου χαρακτηριστικών σε πολιτισμικές επιλογές, οι οποίες περιλάμβαναν και την υιοθέτηση συγκεκριμένων εθίμων, τα οποία χρησιμοποιούνται επιλεκτικά και εργαλειοποιούνται μέσα στο τοπικό κοινωνικό πλαίσιο, με απώτερο σκοπό την έκφραση και τη δημιουργία συγκεκριμένων νοημάτων. Μια τέτοιου τύπου άποψη αναδεικνύει τον ενεργό ρόλο της κοινωνίας που δέχεται τις επιρροές και την αντιμετωπίζει ως ζωντανό οργανισμό και όχι σαν μια στατική και παθητική ύπαρξη που απλώς δέχεται στοιχεία και τα ενσωματώνει αυτούσια στο πλαίσιο της.

2.3. Αποτίμηση των απόψεων για την YM III.

Η YM III περίοδος στην Κρήτη έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης έρευνας, και όπως ήδη φάνηκε έχουν διατυπωθεί πολλές και διαφορετικές απόψεις σχετικά. Οι περισσότερες από αυτές αφορούν κυρίως το ζήτημα της πολιτισμικής μεταβολής ενώ ο κύριος άξονάς τους στρέφεται γύρω από τη σχέση μεταξύ των Μυκηναίων και των κατοίκων της Κρήτης εκείνη την περίοδο. Ορισμένοι εκ των μελετητών υποστηρίζουν την άφιξη Μυκηναίων σε κρητικό έδαφος και την επακόλουθη κυριαρχία τους στις σημαντικότερες θέσεις του νησιού (Tsiporoulou 2003). Άλλοι (Evans 1928) προβάλλουν ως αιτία των μεταβολών, τους εσωτερικούς μετασχηματισμούς που συνέβησαν μετά την καταστροφή της YM IB, ενώ άλλοι (π.χ. Alberti 2004) κάνουν λόγο για επιλεκτική υιοθέτηση μυκηναϊκών στοιχείων από τους κατοίκους της Κρήτης. Λόγω αυτής τη επιλεκτικής υιοθέτησης προκύπτει μια εικόνα αναμειγμένων χαρακτηριστικών προερχόμενων από δυο διαφορετικούς πολιτισμούς (Driessen and Farnoux 1994 - Brogan et al. 2002). Ωστόσο, ακόμα και σε αυτή την περίπτωση που δίνεται ανάγλυφα η εικόνα ενός υβριδοποιημένου συνόλου, δεν αποσαφηνίζονται οι λόγοι αποδοχής ξένων στοιχείων εκ μέρους της κρητικής κοινωνίας, αλλά ούτε διευκρινίζεται ο βαθμός και ο τρόπος της υιοθέτησής τους. Είναι

φανερό ωστόσο ότι υπήρξαν πολυσύνθετοι και τοπικά διαφοροποιημένοι μηχανισμοί μέσω των οποίων επιτελέστηκε αυτή η υβριδοποίηση.

Η θέση του Μόχλου κατά την YM III περίοδο εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο της αύξησης των ελλαδικών επιρροών στην Κρήτη που διατυπώθηκε παραπάνω. Επομένως, οι πολυάριθμες και ποικίλες απόψεις σχετικά με το ζήτημα της διάχυσης και υιοθέτησης νέων πολιτισμικών στοιχείων σχετίζονται είτε άμεσα είτε έμμεσα με το αντίστοιχο ζήτημα για το Μόχλο και αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό την εικόνα που διαμορφώθηκε από την έρευνα σχετικά με τη θέση κατά την YEX. Οι Brogan, Soles και Smith (Brogan et. al, 2002) βασισμένοι στο διττού χαρακτήρα υλικό διαπιστώνουν στην περιοχή την ανάμειξη πολιτισμικών ταυτοτήτων. Μια τέτοιου τύπου διατύπωση μπορεί να διαπιστωθεί μέσα από την παρατήρηση του υλικού της θέσης, ωστόσο το υλικό λόγω της πολυσημίας του δεν μπορεί να δεχθεί μια απόλυτη και καθολικά αποδεκτή ερμηνεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία από τον οικισμό καθώς και από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια που αφορούν την YM III περίοδο διαπιστώνεται η σημαντική παρουσία μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικών. Ωστόσο, το ζήτημα που εγείρει η ύπαρξη ελλαδικών επιρροών, σχετικά με τη σχέση των Μυκηναίων με την καταστροφή της YM IB και κυρίως η εστίαση στο δίλημμα του αποικισμού ή όχι του Μόχλου (και κατ' επέκταση της Κρήτης) είναι αφενός ιδιαίτερα δύσκολο και ριψοκίνδυνο να προσδιοριστούν και αφετέρου δεν ενθαρρύνουν την εμβάθυνση και κατανόηση των μηχανισμών πίσω από τους κοινωνικούς αυτούς μετασχηματισμούς.

Σε κάθε περίπτωση, η υιοθέτηση ξένων στοιχείων προϋποθέτει το κατάλληλο υπόβαθρο για να πραγματοποιηθεί, ενώ δεν αφορά και επομένως δεν επηρεάζει με τον ίδιο τρόπο όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Ακόμα, η ανάμειξη χαρακτηριστικών δυο διαφορετικών πολιτισμών, ανάλογα πάντα με το υπόβαθρο κάθε κοινωνίας, δεν εμφανίζεται ξαφνικά με την ίδια ένταση, παρά ακολουθεί ορισμένα στάδια μέχρι να ολοκληρωθεί και να αποτελέσει ένα νέο, συγκροτημένο σύνολο αναμειγμένων χαρακτηριστικών.

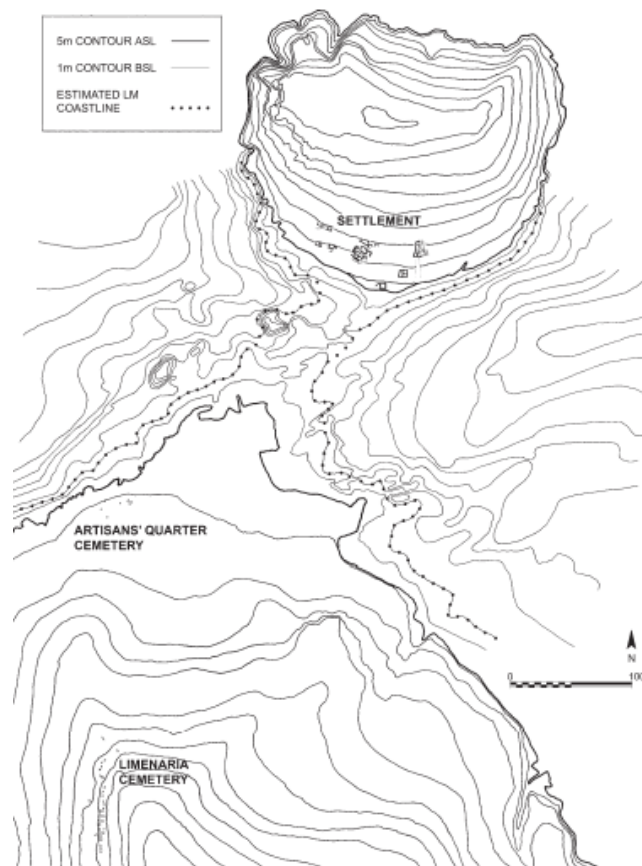
Τα ερωτήματα σχετικά με την υιοθέτηση ενός νέου πολιτισμικού λεξιλογίου είναι πολλά και μπορούν να συσχετιστούν τόσο με την έλευση ή όχι μη κρητικών στοιχείων στην περιοχή, με την αλλαγή κεντρικής εξουσίας αλλά κυρίως με τον ρόλο της μυκηναϊκής Ελλάδας και της Κνωσού στις αλλαγές αυτές. Επίσης σχετίζονται με τις τοπικές κοινωνίες που δέχθηκαν και αφομοίωσαν ως ένα βαθμό αυτές τις επιρροές

και επομένως με τη δική τους κοινωνική οργάνωση και τη σχέση τους αφενός με γειτονικά και υπερτοπικά κέντρα, όπως τα Γουρνιά και η Κνωσός αλλά και ενδεχομένως με την ηπειρωτική Ελλάδα. Αυτού τα είδους τα ερωτήματα είναι δύσκολο να βρουν την απάντηση τους αποκλειστικά μέσω της απλής παρατήρησης του υλικού.

Με σκοπό μια πιο ευέλικτη προσέγγιση, η οποία αφήνει πίσω της το αδιέξοδο σχετικά με το ζήτημα του αποικισμού των Μυκηναίων στο νησί, χρειάζεται οι πολιτισμικές επιρροές που δέχθηκε η κοινωνία του Μόχλου να εξετασθούν μέσα από μια πιο δυναμική θεώρηση της κοινωνίας, η οποία επιτρέπει τον προσδιορισμό της διαδικασίας και του βαθμού ενσωμάτωσης των νέων επιρροών. Ανεξάρτητα λοιπόν από τον τρόπο που τα νέου τύπου στοιχεία έφθασαν στη θέση του Μόχλου, αυτό που λείπει από την κατανόηση και τον προσδιορισμό της εμφάνισης και ενσωμάτωσης τους είναι αφενός η ανίχνευση του μηχανισμού, ο οποίος επέτρεψε την αλλαγή και την εισαγωγή νέων στοιχείων στη θέση και έπειτα πώς και μέσω ποιας διαδικασίας τα στοιχεία αυτά ενσωματώθηκαν και λειτούργησαν μέσα σε ένα νέο κοινωνικό πλαίσιο. Για να καταστεί δυνατός ο καθορισμός των παραπάνω συνθηκών και λειτουργιών απαιτείται η αναλυτική εξέταση του υλικού της θέσης, με σκοπό να διακριθούν τα εισηγμένα αλλά και ντόπια στοιχεία που διατηρήθηκαν και δημιουργήσαν από κοινού την εικόνα του αναμειγμένου συνόλου.

Κεφάλαιο 3

Περιγραφή του ΥΜ ΙΙΙ υλικού από τον οικισμό του Μόχλου και του νεκροταφείου στα Λιμενάρια. Προσδιορισμός των μυκηναϊκών επιρροών.

Εικόνα 1: Η θέση του οικισμού και των δυο νεκροταφείων του Μόχλου κατά την ΥΜ ΙΙΙ (Soles et al. 2008, Fig. 1).

3.1. Ο οικισμός του Μόχλου κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο.

Εικόνα 2: Σχέδιο του νεοανακτορικού οικισμού (Soles and Davaras 2013, Fig. 1).

Το πρώτο βήμα για την κατανόηση των μηχανισμών πολιτισμικού υβριδισμού είναι μία εστιασμένη παρουσίαση των αρχαιολογικών δεδομένων από την ίδια τη θέση του Μόχλου. Η θέση στο νησάκι του Μόχλου (Εικ. 2) κατοικήθηκε ήδη από τις αρχές της πρωτομινωικής περιόδου, ενώ ιδιαίτερα κατά την νεοανακτορική γνώρισε μεγάλη ακμή. Κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο ο οικισμός εκτεινόταν κατά μήκος του νησιού. Περιελάμβανε αρκετές πολυώροφες οικίες, οι περισσότερες από τις οποίες διέθεταν αποθηκευτικούς χώρους για την αγροτική συγκομιδή. Παράλληλα στις περισσότερες από αυτές βρέθηκε αποθηκευμένο απόθεμα σε μέταλλο, το οποίο θα μπορούσε εύκολα να ανταλλαχθεί με αγαθά ή υπηρεσίες στην τοπική οικονομία. Πέραν των οικιών ο νεοανακτορικός οικισμός του Μόχλου διέθετε επίσης ένα κτήριο με έντονη τελετουργική δραστηριότητα (κτήριο B. 2). Πλησίον του εντοπίστηκε μια σειρά κτηρίων που φαίνεται πως σχετίζονταν επίσης με τελετουργικούς σκοπούς καθώς και ένα τέμενος. Κατά την περίοδο αυτή, στην απέναντι ακτή λειτουργούσαν τουλάχιστον δυο «βιοτεχνικά» τετράγωνα στη λεγόμενη Συνοικία των Τεχνιτών. Επίσης σε εγγύτητα με τη θέση του Μόχλου βρισκόταν και ένας ανεξάρτητος αγροτικός συνοικισμός στο Χαλινομούρι (Brogan et al. 2002, 93). Σε όλη την έκταση του

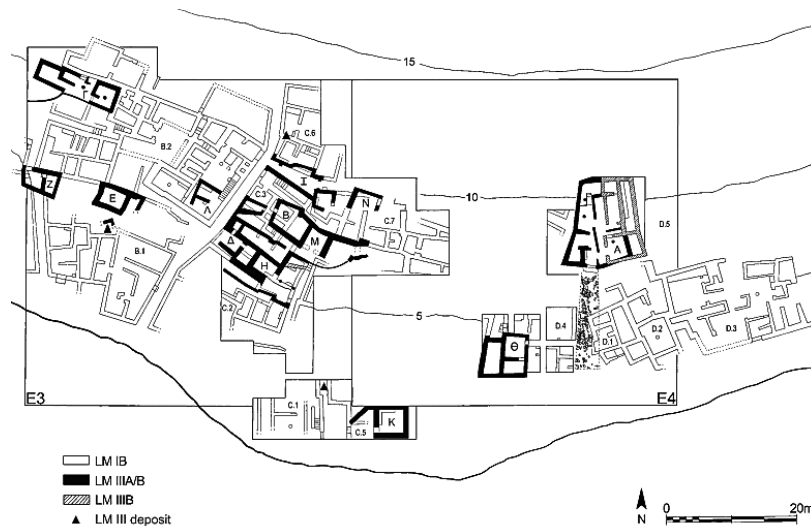
οικισμού καθώς και στις δυο ανεξάρτητες περιοχές βρέθηκε ίδιου τύπου κεραμική το πιθανότερο τοπικά κατασκευασμένη.

Κατά τη διάρκεια της YM IB, έγιναν αλλαγές στα σχέδια των κτηρίων και του συστήματος των δρόμων. Τέτοιου τύπου μεταβολές παρατηρούνται και στη Συνοικία των Τεχνιτών. Γενικά, αυτές οι αλλαγές αντιπροσωπεύουν διάφορες προσθήκες στις οικίες ενός ή δύο δωματίων ή ακόμα και ενός ορόφου. Η αιτία αυτών των αλλαγών δεν έχει προσδιοριστεί καθώς τα δεδομένα δεν δίνουν συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά με το γεγονός. Πιθανόν να σχετίζονται με διαδικασίες διεύρυνσης της πόλης κατά την YM IB περίοδο μέχρι να εγκαταλειφθούν όλες οι περιοχές μετά την καταστροφή (Brogan et al. 2002, 92 – 94).

Μετά την καταστροφή της YM IB, ο οικισμός ερημώθηκε εξ' ολοκλήρου και διακόπηκε κάθε είδος ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή. Βέβαια η νεοανακτορική περίοδος δεν αποτέλεσε την τελευταία φάση κατοίκησης του οικισμού στην προϊστορία. Ανθρώπινη δραστηριότητα εντοπίζεται και πάλι στη θέση και τοποθετείται στην YM II/IIIA1 περίοδο, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέχει το σύνολο της κεραμικής. Η YM II κεραμική στη θέση είναι ελάχιστη. Η κεραμική της YM II περιόδου σπανίζει γενικά στην ανατολική Κρήτη και στην Κρήτη γενικότερα, με ελάχιστες εξαιρέσεις (π.χ Κνωσός). Πιθανόν οι νέοι κάτοικοι να έφτασαν στον οικισμό κατά το τέλος αυτής της περιόδου, ο οποίος παρέμεινε σε χρήση μέχρι και την YM IIIB περίοδο, ίσως ως το 1250 π.Χ. (Soles et al. 2008, 5).

3.2. Ο οικισμός του Μόγλου κατά την YM III και οι διαφορές με το παρελθόν.

Οι YM II-III κάτοικοι βρήκαν τον νεοανακτορικό οικισμό σε πολύ κακή κατάσταση. Οι οικίες είχαν καταρρεύσει και οι δρόμοι ήταν φραγμένοι από το πλήθος των ερειπίων που άφησε πίσω της η καταστροφή. Μερικά θεμέλια στέκονταν ακόμα. Οι νέοι κάτοικοι προτίμησαν ως επί το πλείστον να κτίσουν νέες οικίες παρά να επισκευάσουν τις παλαιότερες. Το γεγονός αυτό ώθησε τον Soles να διατυπώσει την άποψη πως πρόκειται για φαινόμενο όχι τόσο επανακατοίκησης αλλά νέας κατοίκησης με στόχο τον έλεγχο της στρατηγικής τοποθεσίας και του λιμανιού αλλά και της εύφορης γης στην ευρύτερη περιοχή (Soles et al. 2008, 6).

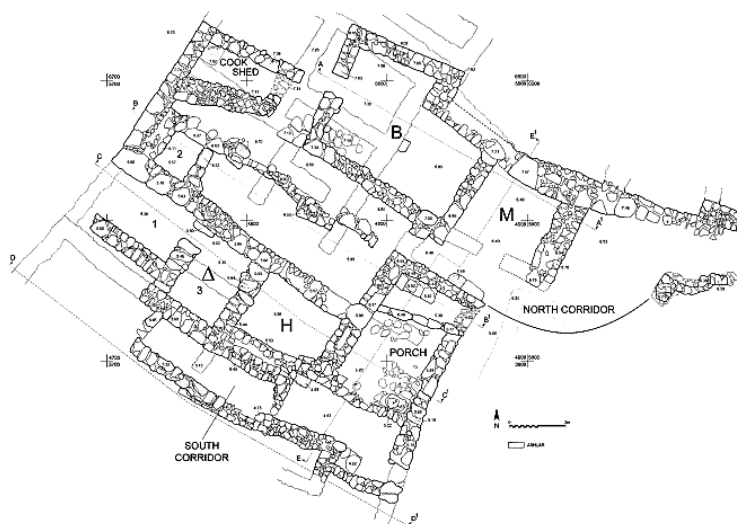
Εικόνα 3: σχέδιο των YM III οικιών πάνω από τα κατάλοιπα της νεοανακτορικής περιόδου (Soles et al. 2008, Fig. 3)

Κατά την περίοδο των ανασκαφών 1989 – 1992 και 2004 - 2005 ήρθαν στο φως 13 οικίες που ανήκουν στην YM III περίοδο (Soles et al. 2008, 6). Όλες οι οικίες της YM III διαθέτουν μόνον έναν όροφο. Οι περισσότερες ήταν μικρές με ένα, δυο ή τρία δωμάτια ενώ κάποια από αυτά είχαν ένα ορθογωνικό σχέδιο με αξονική διάταξη, παρόμοια με αυτή των οικιών από την ηπειρωτική Ελλάδα (Darque 2005, 346 – 350). Κάποιες από τις οικίες (B, Γ, Θ, I, K) διέθεταν έναν ξεχωριστό χώρο έξω από το κυρίως οίκημα το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως χώρος μαγειρέματος. Επίσης ανακαλύφθηκαν τρεις κλειστές αποθήκες της περιόδου, οι οποίες περιείχαν αρκετά αποσπασματικό αρχιτεκτονικό υλικό. Οι οικίες της YM III έχουν προσδιοριστεί με γράμματα από το ελληνικό αλφάβητο (A, B, Γ, Δ, E, Z, ,H, Θ, I, K, Λ, M, N,) ώστε να διαχωρίζονται από αυτές της νεοανακτορικής περιόδου (Εικ.3).

Είναι δυνατόν να διακριθούν δυο φάσεις επανεγκατάστασης στο Μόχλο (YM II/YM IIIA1-YM IIIA2 και YM IIIA2 – YM IIIB) τόσο με βάση τη στρωματογραφία όσο και τις αρχιτεκτονικές αλλαγές που συνέβησαν σε διάφορα κτίσματα (Soles et al. 2008, 11). Το πιθανότερο είναι πως το σύνολο των οικιών χρησιμοποιήθηκε και στις δυο φάσεις. Πρωιμότερο της YM IIIA υλικό βρέθηκε μόνο στις οικίες A, I , E, K, και Θ, στις οποίες συναντάται σχετικά μικρή ποσότητα YM II κεραμικής. Ενδεχομένως, το γεγονός αυτό υποδηλώνει πρωιμότερη οικοδόμηση για τις οικίες αυτές. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί, καθώς η απουσία YM II καταλοίπων στις υπόλοιπες οικίες ενδέχεται να αποδίδεται σε τυχαίο γεγονός. Σε αυτή την περίπτωση δεν αποκλείεται η πιθανότητα να χτίστηκαν κατά την ίδια χρονική περίοδο με τις οικίες

στις οποίες βρέθηκε πρωιμότερο της ΥΜ ΙΙΑ υλικό. Σε όλα τα κτήρια βρέθηκαν στοιχεία που επιβεβαιώνουν την ΥΜ ΙΙΑ1 και ΥΜ ΙΙΑ2 αλλά μόνο σε κάποια την ΥΜ ΙΙΒ. Για τον λόγο αυτό γεννάται η υπόθεση ότι δεν διατηρήθηκαν όλες οι οικίες ως εκείνη την περίοδο. Κατά την ΥΜ ΙΙΒ επίσης εντοπίζεται κατοίκηση στο συγκρότημα αγροικιών στο Χαλινομούρι, με την κατασκευή κτηρίου επάνω στο νοτιοανατολικό τμήμα του ΥΜ Ι κτηρίου.

Όλες οι οικίες χρησιμοποίησαν με διάφορους τρόπους τα υπολείμματα των πρωιμότερων οικιών και κυρίως τμήματα της τοιχοδομής που είχαν διατηρηθεί (Soles et al. 2008, 8). Σε κάποιες περιπτώσεις, ολόκληροι χώροι των οικιών της ΥΜ ΙΙ στεγάζονται επάνω σε πρωιμότερους χώρους της νεοανακτορικής περιόδου. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν το δωμάτιο 2 της οικίας Δ και το δωμάτιο 1 της οικίας Γ. Οι οικίες Η και Ι βρίσκονται επάνω σε παλιό νεοανακτορικό δρόμο και χρησιμοποίησαν τους τοίχους μιας ή δυο προσόψεων οικιών της νεοανακτορικής περιόδου. Νεοανακτορικοί τοίχοι χρησιμοποιήθηκαν επίσης σε κάποιες περιπτώσεις ως βάσεις για τις πλίνθινες ανωδομές. Στην οικία Η, δυο πλίνθοι που ήταν ενσωματωμένοι στον τοίχο μετατράπηκαν σε ένα τραπέζι και ένα θρανίο και αποτελούν παράδειγμα για το ότι πολλά μινωικά υλικά χρησιμοποιήθηκαν στη φάση αυτή με εντελώς διαφορετικό τρόπο. Όλα τα κτήρια της ΥΜ ΙΙ διαθέτουν μόνον έναν όροφο σε αντίθεση με αυτά της νεοανακτορικής περιόδου, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις έφθαναν και τους τρεις ορόφους.

Εικόνα 4: Η συστάδα των οικιών Β, Δ, Η, Μ (Soles et al. 2008, Fig. 29)

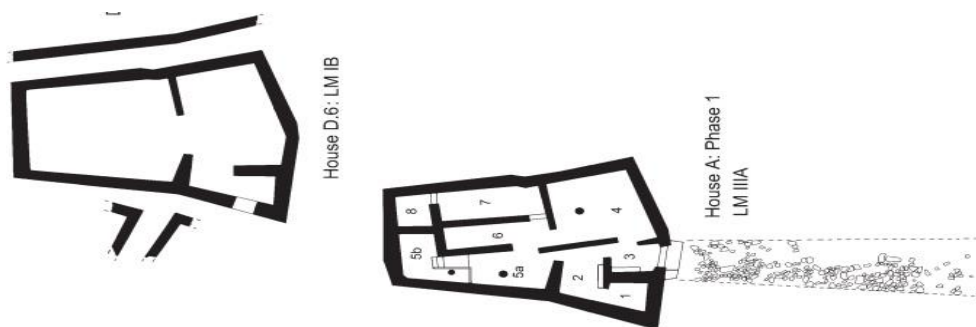
Οι οικίες είναι διάσπαρτες στο χώρο σε μια ζώνη συνολικού πλάτους 100μ. Ωστόσο σύμφωνα με τον ανασκαφέα (Soles et al. 2008, 7 – 8) η διάβρωση του εδάφους και η μετέπειτα δραστηριότητα στη θέση δυσκολεύει την εξαγωγή ενός βέβαιου συμπεράσματος σχετικά με το πόσο πυκνά κατοικημένη ήταν η περιοχή. Κάποιες από τις οικίες (B, Δ, H, I, M και N) σχημάτιζαν συστάδα στο κέντρο του χώρου (**Εικ. 4**). Ορισμένες από αυτές μοιράζονταν τους ίδιους τοίχους κάτι που σύμφωνα με τα δεδομένα δίνει μια εικόνα πυκνής κατοίκησης σε κάποια τμήματα του οικισμού. Βέβαια το γεγονός αυτό ενδέχεται να οφείλεται στην ανάγκη συνύπαρξης και συνεργασίας μεταξύ των οικιών είτε λόγω συγγενικών ή άλλων κοινωνικών δεσμών είτε λόγω έλλειψης αυτάρκειας σε κάθε μεμονωμένη οικία. Επομένως δεν είναι απαραίτητο πως συνεπάγεται έλλειψη χώρου λόγω του μεγάλου αριθμού των κατοίκων. Κάτι τέτοιο σύμφωνα με τα έως τώρα δεδομένα δεν συνέβαινε πουθενά αλλού στην Κρήτη την περίοδο εκείνη. Σε αντίθεση με τις οικίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, οι οικίες E, Λ, K, Θ και A, οι οποίες βρίσκονται δυτικά, ανατολικά και νότια της συστάδας των έξι οικιών, φαίνεται πως ήταν πιο απομονωμένες και ενδεχομένως να διέθεταν μεγαλύτερη αυτονομία σε σχέση με τις οικίες στο κέντρο του οικισμού (Soles et al. 2008, 7 – 8).

Φαίνεται λοιπόν πως κατά τη διάρκεια της περιόδου της επανεγκατάστασης, ο οικισμός του Μόχλου (**Εικ. 2**) χαρακτηρίζεται τόσο από περιοχές με αραιή όσο και με πυκνή κατοίκηση και πως δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος κανόνας για τη διάταξη των κτηρίων στον οικισμό. Η διάταξη αυτή πιθανόν οφείλεται στο γεγονός, πως οι κάτοικοι εκμεταλλεύτηκαν ό,τι κατάφερε να επιζήσει από τον νεοανακτορικό οικισμό για να χτίσουν τις νέες οικίες. Σε κάθε περίπτωση, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εκτιμηθεί το μέγεθος του συνολικού πληθυσμού. Εάν κάθε οικία φιλοξένησε μία οικογένεια, τότε ο Μόχλος κατοικήθηκε από ένα σύνολο 13-14 οικογενειών ή 65-120 ατόμων περίπου, εάν υποθεθεί ότι επρόκειτο για πυρηνικές οικογένειες (Soles et al. 2008, 7).

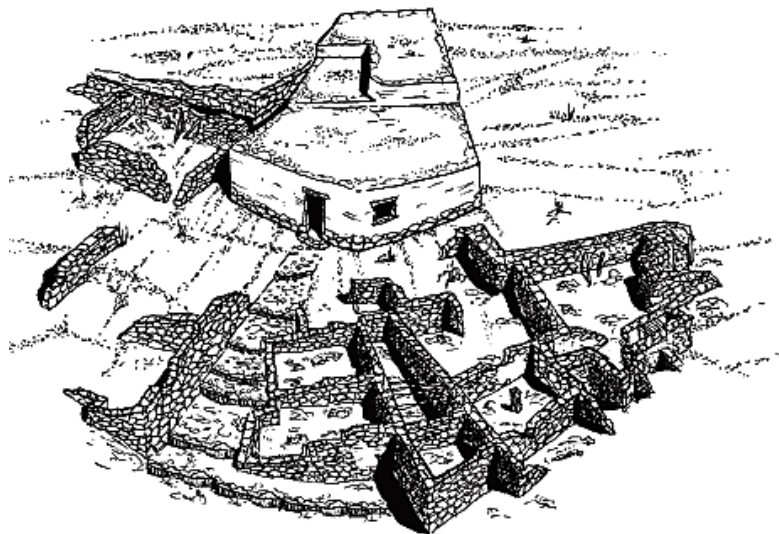
Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία η εικόνα που προκύπτει σχετικά με τον οικισμό της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου διαφέρει αισθητά από τον νεοανακτορικό οικισμό της θέσης σε διάφορα επίπεδα. Αρχικά, σύμφωνα με τα έως τώρα στοιχεία, προκύπτει ότι ο οικισμός εκτεινόταν σε πολύ μικρότερη έκταση σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο και φιλοξένησε αρκετά μικρότερο πληθυσμό. Οι οικίες της ΥΜ ΙΙΙ δεν φαίνεται να έχουν τοποθετηθεί στο χώρο βάσει κάποιου σχεδιασμού όπως συνέβαινε στη νεοανακτορική περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας υπήρχαν καλά

διαμορφωμένοι δρόμοι μεταξύ των οικιών, οι οποίοι διευκόλυναν τη μετακίνηση εντός του οικισμού. Αντίθετα, κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης, με εξαίρεση ένα κυκλικό δρόμο που οδηγεί από την ακτή στην είσοδο της οικίας Α, δεν υπάρχουν καθόλου δρόμοι. Οι κάτοικοι του οικισμού κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο επαναχρησιμοποίησαν κάποια μονοπάτια πρωιμότερων δρόμων ή τα δημιούργησαν εκ νέου χρησιμοποιώντας την πλαγιά του φυσικού λόφου. Επίσης κατασκεύασαν έναν αριθμό από αναβαθμίδες με σκοπό τη μετακίνηση εντός του οικισμού (Soles et al. 2008, 8 – 9).

3.3. Η οικία Α: μια ξεχωριστή περίπτωση για τον οικισμό.

Εικόνα 5: Σχεδιαστική κάτοψη της οικίας D.6 και της οικίας Α (Soles et al. 2008, Fig.4).

Εικόνα 6: Σχεδιαστική αποκατάσταση της οικίας Α (Soles et al. 2008, Fig.5).

Από το σύνολο των οικιών ιδιαίτερη θέση φαίνεται να καταλαμβάνει η Οικία Α (Soles et al. 2008, 10). Πρόκειται για το μοναδικό κτίσμα στον οικισμό, το οποίο φαίνεται να καταλαμβάνει εξ' ολόκληρο τον χώρο κάποιου νεοανακτορικού κτηρίου (οικία D.6). Το κτήριο D.6 ήταν μια συνηθισμένη οικία για τη νεοανακτορική περίοδο, ιδίου μεγέθους με τις περισσότερες από τον οικισμό (**Εικ.5**) Αντίθετα, κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο η οικία Α κατέληξε να είναι η σημαντικότερη οικία στη θέση. Διέθετε μόλις έναν όροφο, αλλά είχε 8 δωμάτια και αποτέλεσε την μεγαλύτερη οικία στον οικισμό (**Εικ. 6**). Επίσης φαίνεται ότι το εξωτερικό της είχε κατασκευαστεί με ιδιαίτερη επιμέλεια κάτι που δεν παρατηρήθηκε στις υπόλοιπες οικίες. Ήταν η μόνη οικία, η οποία ήταν εξ ολοκλήρου κατασκευασμένη από λίθους. Το χαρακτηριστικό αυτό συναντάται και σε μεμονωμένα κτήρια άλλων θέσεων όπως π.χ στα Χανιά και στα Μάλια κατά την ίδια περίοδο (Driessen and Farnoux 1994, 63; Hallager 1997, 184–185). Επίσης διαπιστώθηκε ευρεία χρήση κονιάματος, περισσότερο απ' ότι σε οποιοδήποτε άλλο κτήριο του οικισμού ενώ σε πολλά σημεία υπάρχουν ενδείξεις διακόσμησης (Soles et al. 2008, 186). Σημαντικό ακόμα στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως η οικία αυτή φαίνεται να μην σχετίζεται με κάποια άλλη οικία της περιόδου καθώς ήταν απομονωμένη κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του ΥΜ ΙΙΙ οικισμού.

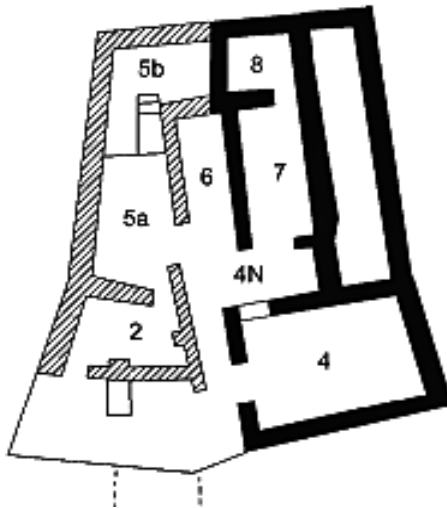
Εικόνα 7: Σχεδιαστική αποτύπωση του λιθόστρωτου δρόμου προς την οικία Α (Soles et al. 2008, Fig. 10).

Το σημείο που βρίσκεται η οικία Α είναι προσεγγίσιμο από ένα λιθόστρωτο δρόμο (**Εικ. 7**), ο οποίος διασχίζει τον λόφο από την ακτή μέχρι την είσοδο του κτηρίου. Η τοποθεσία του κτηρίου, η αρχιτεκτονική και τα ευρήματα του συνιστούν κάποιο είδος κοινωνικής ιεράρχησης. Έχει ερμηνευθεί ως η έδρα ενός ή περισσότερων «τελεστών», δηλαδή ηγετικών προσώπων της κοινότητας, οι οποίοι μάλιστα θεωρείται

ότι έχουν ταφεί στο ΥΜ ΙΙΑ νεκροταφείο στα Λιμενάρια (Soles 1999, 2003). Ήταν το μόνο κτήριο, το οποίο διέθετε ξεχωριστό, ιδιαίτερα ευμεγέθη χώρο για αποθήκευση. Επίσης, η ανασκαφή του κτηρίου απέδωσε τη μεγαλύτερη ποσότητα εισηγμένης κεραμικής (συνολικά 26 αγγεία) στον οικισμό, γεγονός που επιβεβαιώνει τις σχέσεις των ενοίκων του κτηρίου με θέσεις όπως τα Γουρνιά, το Παλαίικαστρο και την Κνωσό.

Εικόνα 8: Το δωμάτιο 4 της οικίας Α (Soles et al. 2008, plate 3.A).

Εικόνα 9: Κάτοψη της Οικίας Α κατά την β φάση (Soles et al. 2008, Fig 4).

Κατά την πρώτη φάση λειτουργίας της η οικία Α φαίνεται να κατέχει και τελετουργικό ρόλο στον οικισμό. Στο δωμάτιο 4 (Εικ. 8) του κτηρίου βρέθηκε βάση διπλού πελέκεως καθώς και θραύσματα ρυτών, γεγονός που συνδέει το χώρο αυτό με κάποια τελετουργική δραστηριότητα. Στην πρώτη φάση της επανεγκατάστασης το δάπεδο της οικίας ήταν πακτωμένο χώμα, το οποίο περιστασιακά καλυπτόταν με κονίαμα ή ήταν πλακόστρωτο. Κατά την δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης η οικία

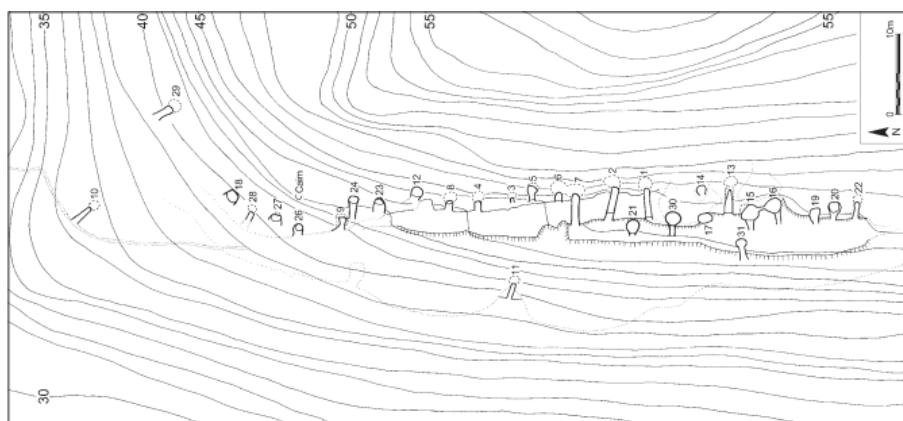
Α υπέστη αρκετές αλλαγές στη διάταξή της (**Εικ. 9**). Για την ακρίβεια χωρίσθηκε σε δυο μικρότερες ενότητες ενώ φαίνεται πως άλλαξαν και κάποιες από τις λειτουργίες των επιμέρους δωματίων. Το δωμάτιο 3 για παράδειγμα, πλέον δεν λειτουργούσε ως τμήμα της οικίας αλλά διαμορφώθηκε ως άνδηρο, που χρησίμευε ως σημείο πρόσβασης σε καθένα από τα δυο τμήματα του κτηρίου (Soles et al. 2008, 10). Οι υπόλοιπες οικίες στον οικισμό ήταν αρκετά μικρότερες ενώ η κατασκευή τους ήταν αρκετά απλούστερη από ότι της οικίας Α. Διαφορά επίσης φαίνεται να υφίσταται σχετικά με την ευημερία και την ευμάρεια μεταξύ των απλών οικιών και της οικίας Α καθώς η εικόνα που προκύπτει θα χαρακτηρίζονταν εξαιρετικά δυσανάλογη. Μια αντίστοιχη εικόνα ανισότητας προκύπτει και σχετικά με το νεκροταφείο στα Λιμενάρια.

3.4. Το νεκροταφείο στα Λιμενάρια. Περιγραφή και ερμηνεία του υλικού.

Εικόνα 10: Το νεκροταφείο στα Λιμενάρια από δυτικά (Soles et al. 2008, plate 17 A).

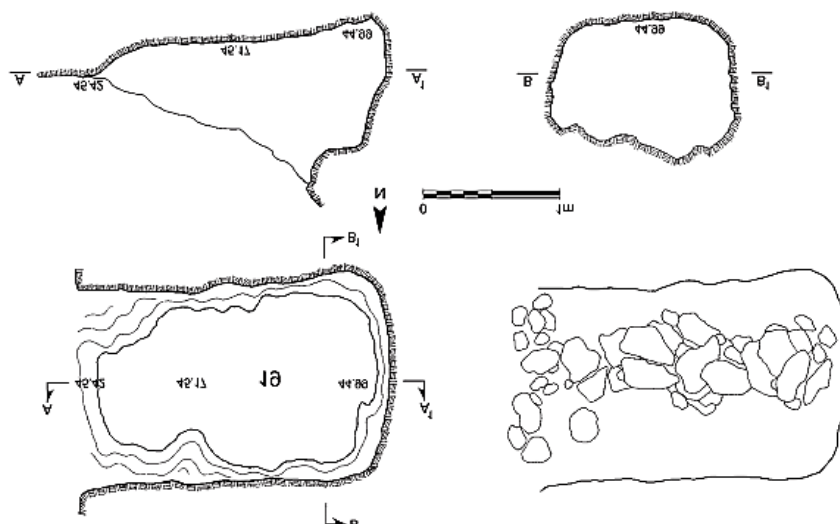
Το κύριο νεκροταφείο (**Εικ. 10**) της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου της θέσης εκτεινόταν στον λόφο νότια του σύγχρονου χωριού και αποτελεί το δυτικό σύνορο του μικρού κόλπου γνωστού ως Λιμενάρια (Soles et al. 2008, 129). Μπορεί το νεκροταφείο αυτό να είναι το σημαντικότερο της περιόδου αλλά δεν είναι το μόνο (**Εικ. 1**). Ένα μικρότερο νεκροταφείο με επτά τάφους εκτείνεται βόρεια, στην περιοχή όπου κατά την προηγούμενη περίοδο βρισκόταν η Συνοικία των Τεχνιτών.

Εικόνα 11: Σχέδιο του νεκροταφείου στα Λιμενάρια (Soles et al. 2008, Fig. 20).

Στα Λιμενάρια ανασκάφηκαν 31 τάφοι (**Εικ. 11**) μεταξύ του 1986 και του 2004. Αυτοί απέδωσαν πλήθος κεραμικής χρονολογούμενης από την ΥΜ ΙΙΑ1 έως και την ΥΜ ΙΙΒ. Από το σύνολο των τάφων συνολικά μόνο οι έντεκα απέδωσαν αγγεία χρονολογούμενα στην ΥΜ ΙΙΑ1 ενώ απολύτως κανείς δεν περιείχε κεραμική της ΥΜ ΙΙ περιόδου. Η κεραμική από το νεκροταφείο χρησιμοποιείται για να χρονολογηθεί έμμεσα η έναρξη της ΥΜ ΙΙ εγκατάστασης στον οικισμό. Επομένως και εφόσον οι πρώτοι νεκροί ήταν μεσήλικες, αυτοί θα πρέπει να εγκαταστάθηκαν στο Μόχλο κατά την ΥΜ ΙΙ-ΙΙΑ1 περίοδο (Soles et al. 2008, 129- 130). Ωστόσο, η μικρή ποσότητα των ΥΜ ΙΙΑ1 αγγείων ενδεχομένως να αναδεικνύει τη σημασία τους ως κειμήλια που τοποθετήθηκαν σαν κτερίσματα μαζί με αντικείμενα της ΥΜ ΙΙΑ2. Σε αυτήν την περίπτωση, η άφιξη των πρώτων κατοίκων χρονολογείται μέσα στην ΥΜ ΙΙΑ1 ώστε να είναι δυνατή η τοποθέτηση της ταφής τους στην ΥΜ ΙΙΑ2.

Από το σύνολο των τάφων στα Λιμενάρια οι 26 ήταν θαλαμωτοί και είχαν όλοι ανοιχθεί στη δυτική πλευρά του χώρου. Οι περισσότεροι έχουν δρόμο. Τόσο οι δρόμοι όσο και οι ίδιοι οι τάφοι ποικίλουν σε μέγεθος. Συνήθως οι μεγάλοι και μεσαίου μεγέθους θάλαμοι διαθέτουν δρόμο ενώ οι μικροί ή δεν διαθέτουν καθόλου δρόμο ή μόνο έναν αρκετά μικρού μεγέθους. Από το σύνολο των δρόμων του νεκροταφείου, μόνο αυτός από τον τάφο 13 απέδωσε ευρήματα και πρόκειται κατά κύριο λόγο για αγγεία πόσης και σερβιρίσματος καθώς και κάποια αγγεία μεταφοράς. Οι δρόμοι σε κάποιες περιπτώσεις γεμίζονταν με χώμα και λίθους. Συνήθως για τη διαδικασία αυτή χρησιμοποιούνταν το υλικό που συλλεγόταν από τη διάνοιξη των τάφων. Ωστόσο υπήρχαν περιπτώσεις (τάφοι 1, 2, 7, 11, 13, 15, 19, 20, 22, 28, 30) που για το κλείσιμο των δρόμων δεν χρησιμοποιήθηκε χώμα αλλά χτίστηκαν τοίχοι σε ένα ή περισσότερα σημεία (Soles et al. 2008, 130).

Εικόνα 12: Κάτοψη του τάφου 19 (Soles et al. 2008, Fig. 109)

Εικόνα 13: Οι τάφοι 13, 15 και 16 (Soles et al. 2008, plate 27A)

Εκτός από τους θαλαμοειδείς τάφους στα Λιμενάρια, βρέθηκαν και 4 (18, 19, 21, 25) τάφοι διαφορετικού τύπου. Δύο από αυτούς είναι βαθείς λάκκοι που έχουν σκαφτεί στον φυσικό βράχο και προσομοιάζουν με αυτούς από την περιοχή των τεχνιτών. Ένας ακόμη (τάφος 19) αποτελείται από έναν επιμήκη και στενό δρόμο, χωρίς θάλαμο, που σχηματίζει έναν ρηχό λάκκο (Εικ. 12). Ο τελευταίος εξ' αυτών (τάφος 18) είναι μία μάλλον φυσική κοιλότητα στην οποία είχε τοποθετηθεί η ταφή. Στον τάφο αυτό δεν βρέθηκαν καθόλου ευρήματα. Αντίθετα οι πλουσιότεροι από τους τάφους του νεκροταφείου (1, 2, 7, 13, 15, 16, 30) είναι ομαδοποιημένοι σε μια συστάδα (Εικ. 13) προς τη νότια πλευρά, στο όριο του νεκροταφείου. Ωστόσο υπάρχουν και άλλοι πλούσιοι τάφοι, οι οποίοι βρίσκονται σε εγγύτητα με άλλους πολύ φτωχότερους τους (Soles et al. 2008, 130 – 131).

Εικόνα 14: Οι τάφοι 28, 27, 26 από δυτικά (Soles et al. 2008, plate 41A).

Εικόνα 15: Ο κρατήρας που σήμανε τους τάφους 18, 28, 27, 26 (Soles et al. 2008, plate 41c).

Οι τάφοι από τη Συνοικία των Τεχνιτών φαίνεται ότι διατάσσονται με διαφορετικό τρόπο στο σύνολο του χώρου. Η διάταξη αυτή παρατηρείται και στο νότιο τμήμα του νεκροταφείου στα Λιμενάρια (Εικ.14). Στο σημείο αυτό βρίσκονται οι τάφοι (18, 28, 27, 26) που ταιριάζουν με τη σύνθεση μίας οικογένειας (αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι τάφοι που περιέχουν απλώς ενηλίκους δεν είναι οικογενειακοί – θα μπορούσαν απλά τα παιδιά να έχουν επιβιώσει σε μεγαλύτερη ηλικία και να ταφούν μαζί με τους πάλαι ποτέ τεθνεώτες γονείς τους). Επίσης ένας διακοσμημένος κρατήρας (Εικ.15), που όμοιοι του βρέθηκαν μόνο στην Συνοικία των Τεχνιτών βρίσκονταν στην επιφάνεια των τάφων αυτών πιθανόν για να σημάνουν ότι οι τάφοι σχετίζονταν μεταξύ τους με κάποιο τρόπο (Smith 2005, 130).

Σύμφωνα με τον Soles (Soles et al. 2008, 199), οι ταφές του Μόχλου δεν έχουν τίποτα μινωικό. Το νεκροταφείο στα Λιμενάρια με τα διάφορα είδη τάφων αντανακλά

πρακτικές της ηπειρωτικής Ελλάδας. Οι ταφές αυτές παρέχουν στοιχεία σχετικά με τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν κατά την ταφή του νεκρού, αλλά δεν υπήρξαν στοιχεία που να μαρτυρούν τελετές μετά από αυτήν. Τα κτερίσματα που βρέθηκαν στο σύνολο των τάφων αντανακλούν κάποια κοινωνική ιεράρχηση καθώς παρατηρούνται σημαντικές ανισότητες στον πλούτο των τοποθετημένων κτερισμάτων αλλά και στις πρακτικές που έχουν τηρηθεί.

Εικόνα 16: Ο τάφος 15 (Soles et al. 2008, plate 28A).

Εικόνα 17: Το σύνολο κεραμικής από τον τάφο 15 (Soles et al. 2008, plate 28c).

Από το σύνολο των τάφων του νεκροταφείου ο τάφος 15 ξεχωρίζει για τον μεγάλο αριθμό των κτερισμάτων και ιδιαίτερα των αγγείων (**Εικ. 15**). Τα περισσότερα αγγεία (περ. το 85%) ανήκουν στην κατηγορία πόσης και σερβιρίσματος ενώ δεν λείπουν και τα τελετουργικά (**Εικ.16**). Τα αγγεία της πρώτης κατηγορίας αφορούν κυρίως κωνικά κύπελλα, σκύφους με πρόχυση, κάποιες πρόχους, καθώς και μια κύλικα και έναν κρατήρα. Τα τελετουργικά σκεύη αφορούν κυρίως ρυτά, και πρόχους με στρογγυλεμένο λαιμό (Soles et al. 2008, 157 – 162). Ο τόπος προέλευσης δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις ο ίδιος. Κάποια από τα αγγεία είναι τοπικής κατασκευής, άλλα

προέρχονται από την κεντρική Κρήτη και συγκεκριμένα από την Κνωσό και αφορούν κυρίως αγγεία με επιρροές από την ηπειρωτική Ελλάδα ενώ δεν λείπουν και οι εισαγωγές από το Παλαίκαστρο. Η μοναδική ταφή ενός ενήλικου άνδρα βρισκόταν μέσα σε λάρνακα διακοσμημένη στις δυο μακριές πλευρές της με δυο ένθετες μετόπες, η οποία ήταν κατασκευασμένη από γρανοδιοριτικό πηλό και είχε εισαχθεί από την περιοχή των Γουρνιών (Soles et al. 2008, 158 – 160). Στον τάφο επίσης βρέθηκαν κάποια μεταλλικά αντικείμενα. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για μια σμίλη, ένα εγχειρίδιο και δυο λεπίδες. Σε κάποια από αυτά όπως επίσης και σε κάποια τελετουργικά αγγεία παρατηρείται σκόπιμη θραύση ή καταστροφή, γεγονός που ωθεί τον ανασκαφέα να συνδέσει τον τάφο με την παρουσία Μυκηναίων στην περιοχή.

Σε αντίθεση με τον τάφο 15, οι υπόλοιποι τάφοι με εξαίρεση τον τάφο 2 περιείχαν κατά μέσο όρο μόνο 1.6% ανοιχτά αγγεία πόσης ανά ταφή. Επομένως παρά το γεγονός πως τέτοιου είδους σκεύη είναι παρόντα σε όλους τους τάφους, μόνο ο τάφος 15 περιείχε τόσο μεγάλο ποσοστό αγγείων πόσης. Αυτό συνεπάγεται μια θεμελιώδη διαφορά στον τύπο της τελετής κατανάλωσης που συνδέεται με την ταφή στον τάφο 15 και υποδηλώνει ότι πιθανόν να συνέβαινε κάποιου είδους τελετουργίας κατανάλωσης ποτού με ευρεία συμμετοχή, μόνο στο συγκεκριμένο τάφο.

Οι τάφοι τέλος από την ευρύτερη περιοχή της θέσης του Μόχλου και κυρίως αυτοί από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια διέφεραν όχι μόνο όσον αφορά το μέγεθος, τον τύπο και τον πλούτο τους αλλά και ως προς το είδος του αγγείου που περιείχε το νεκρό σώμα στην καθεμία περίπτωση. Το πιο σύνηθες ταφικό αγγείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο πίθος, ο οποίος βρέθηκε στο εσωτερικό των είκοσι από τους τάφους συμπεριλαμβανομένου ενός από τους τάφους της Συνοικίας των Τεχνιτών. Αρκετά μικρότερη χρήση παρατηρήθηκε σχετικά με τον τύπο της λουτηροειδούς σαρκοφάγου, που εντοπίζεται σε μόλις 4 τάφους της περιοχής ενώ σε 5 τάφους διαπιστώνεται η χρήση της κιβωτιόσχημης σαρκοφάγου (Smith 2005, 131).

3.5. Είδη ταφικών κεραμικών αγγείων στην ευρύτερη θέση του Μόγλου. Περιγραφή και προσδιορισμός χρήσης.

Εικόνα 18: κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος από τον τάφο 2 (Soles and Davaras 2011, plate 2).

Εικόνα 19: Λουτροειδής λάρνακα από τον τάφο 10 (Soles and Davaras 2011, plate 5).

Τόσο στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια όσο και στις ταφές στην αποκαλούμενη ως «Συνοικία των Τεχνιτών» παρατηρήθηκε χρήση ποικίλων ταφικών δοχείων. Τα δοχεία αυτά συνίστανται κατά κύριο λόγο σε ταφικούς πίθους, κιβωτιόσχημες (**Εικ.18**) και λουτροειδείς λάρνακες (**Εικ. 19**) και ελάχιστους αμφορείς. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια σημειώνεται η ύπαρξη 5 κιβωτιόσχημων σαρκοφάγων (τάφοι 2, 4, 7, 15 και 30) ενώ σε 4 από τους τάφους της περιοχής (1, 10, 11 και 13) χρησιμοποιήθηκε ως δοχείο για την τοποθέτηση του νεκρού σώματος ο τύπος της λουτροειδούς σαρκοφάγου. Ωστόσο το νεκρικό αγγείο με τη μεγαλύτερη διάδοση στο νεκροταφείο της περιοχής φαίνεται να είναι ο νεκρικός πίθος. Ακριβέστερα εντοπίστηκαν συνολικά 20 πίθοι 19 από τους οποίους βρίσκονταν στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια (τάφοι 3, 5, 6, 8, 9, 14, 16, 17, 20, 21, 23-28, 31) και ένας

από τους τάφους στην περιοχή των τεχνιτών (τάφος 2). Στην περιοχή των τεχνιτών επίσης βρέθηκαν ως νεκρικά αγγεία τρεις αμφορείς (τάφοι 1, 3-5, 7) ενώ μόλις ένας από τον τάφο 18 στα Λιμενάρια. Μόλις τρεις από τους τάφους στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια δεν περιείχαν κανένα ταφικό αγγείο (τάφοι 12, 22 και 29). Δύο από αυτούς (12 και 22) δεν είχαν επίσης κανένα σκελετικό κατάλοιπο και έχει εκφραστεί η πιθανότητα πως πρόκειται για κενοτάφια. Αντίθετα στον τάφο 29 βρέθηκαν σκελετικά υπολείμματα στον θάλαμο ταφής χωρίς ίχνος ταφικού δοχείου (Soles and Davaras 2011, 21).

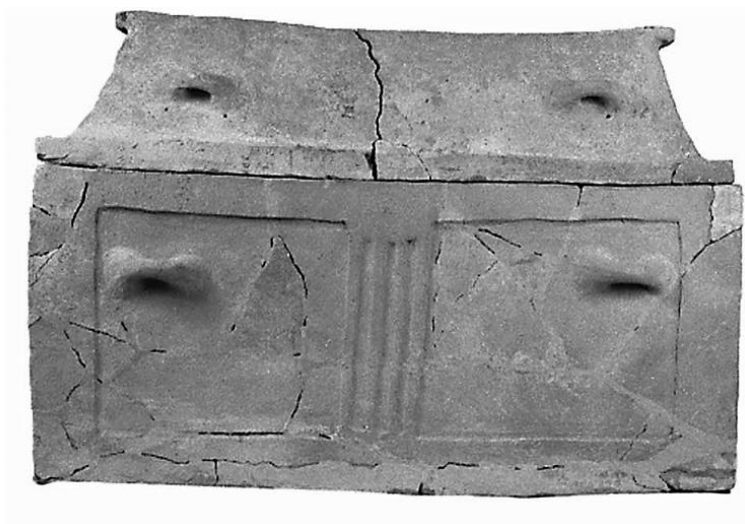
Εικόνα 20: Ταφικοί πίθοι από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια (Soles and Davaras 2011, plate 8B).

Ο τύπος του ταφικού αγγείου, σε συνδυασμό με τις ταφικές προσφορές που είχαν τοποθετηθεί μέσα στον τάφο ενδέχεται να σχετίζεται με την κοινωνική θέση του αποθανόντος ή ακόμα σε κάποιες περιπτώσεις να αντικατοπτρίζει το φύλο ή την ηλικία του. Σύμφωνα με αυτές τις ενδείξεις που παρέχουν τα ευρήματα από τους τάφους, φαίνεται πως η κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος προοριζόταν για τα άτομα με υψηλή θέση στην κοινότητα. Κάτι τέτοιο προκύπτει από το πλήθος και το είδος των ευρημάτων που στις περισσότερες περιπτώσεις διαφέρει από το σύνολο των τάφων της περιοχής. Σε τέσσερεις (τάφοι 4, 7, 15, 30) από τις πέντε περιπτώσεις φαίνεται πως πρόκειται για άτομα αρσενικού φύλλου σύμφωνα με τις οστεολογικές μελέτες. Οι λουπηροειδείς σαρκοφάγοι φαίνεται πως προορίζονταν επίσης για επιφανή άτομα μεταξύ των οποίων μια ηλικιωμένη ενήλικη γυναίκα και δύο μη αναγνωρισμένα άτομα (τάφος 1), ένας ενήλικος άνδρας (τάφος 4), μια ενήλικη γυναίκα (τάφος 11) και μια οικογένεια πέντε ατόμων συμπεριλαμβανομένων ενός ενήλικου άνδρα, μιας γυναίκας δύο νεαρών γυναικών και ενός νεαρού άνδρα (τάφος 13). Οι πίθοι (**Εικ.20**) γνώρισαν πιο ευρεία χρήση στο νεκροταφείο ενώ φιλοξένησαν ταφές τόσο ανδρικές όσο και γυναικείες. Ως προς την ευμάρεια τους και το πλήθος των ευρημάτων φαίνεται πως δεν ισχύει η ίδια

εικόνα σε όλους τους τάφους στους οποίους εντοπίστηκαν οι ταφικοί πίθοι. Σε κάθε περίπτωση όμως κανένας από τους τάφους που περιείχαν ταφή σε πίθο δεν παρουσίαζε την ευμάρεια που είχαν οι τάφοι με τις σαρκοφάγους.

Οι ταφές σε πίθους αποτελούν χαρακτηριστικό της νεοανακτορικής περιόδου – οι οποίες βέβαια είναι λίγες, ενώ κάποιες φορές οι ταφές βρίσκονται απλά σε λάκκους χωρίς κανένα ταφικό δοχείο. Σύμφωνα με τη δημοσίευση του Α. Πλάτωνα (2012) σχετικά με δυο τάφους από τη θέση «Πεζούλες Κεφάλα», πήλινες λάρνακες χρησιμοποιήθηκαν ήδη από το τέλος της ΜΜ ΙΒ περιόδου και την αρχή της ΜΜ ΙΙΙ, σημειώνοντας την μινωική προέλευση του τύπου. Επίσης, στις πλούσιες ταφές της νεοανακτορικής περιόδου (όπως π.χ στον Πόρο Κατσαμπά) παρατηρείται χρήση ξύλινων φορείων (Dimoroulou – Rethemiotaki 2004 ,367). Επομένως, υπήρχε εξοικείωση με τη χρήση ταφικών δοχείων ή συναφών κατασκευών, οι οποίες ήδη από την προηγούμενη περίοδο χαρακτήριζαν τις υψηλές κοινωνικά ομάδες.

Βέβαια η χρήση πήλινων σαρκοφάγων σε μεμονωμένες περιπτώσεις κατά τη ΜΜ και την ΥΜ Ι περίοδο δεν αναιρεί την απότομη δημοφιλία του τύπου κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Επομένως είναι εμφανές πως υφίστανται μινωικές καταβολές στον τύπο των σαρκοφάγων της ΥΜ ΙΙΙ, ωστόσο η απότομα αυξημένη δημοφιλία ενδέχεται να σχετίζεται με κάποιον τρόπο με επιρροές από την ηπειρωτική Ελλάδα. Στην περίπτωση αυτή η αντιπαράθεση κιβωτιόσχημης και λουτηροειδούς λάρνακας με τους πίθους θα μπορούσε να θεωρηθεί ενδεικτική πολιτισμικής διαφοράς. Βέβαια κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί με βεβαιότητα καθώς αυτή η διαφορά μπορεί να αφορά εσωτερικούς διαχωρισμούς της ΥΜ ΙΙΙ Κρήτης (π.χ. ελίτ που μπορεί να αφομοιώνει διαφορετικές συνήθειες έναντι απλών ανθρώπων που παραμένουν στη μινωική παράδοση).

Εικόνα 21: Η λάρνακα του τάφου 15 (Soles and Davaras 2011, plate 7).

Τόσο οι κιβωτιόσχημες όσο και οι λουτηροειδείς σαρκοφάγοι ποικίλουν ως προς το μέγεθος τους. Στο σύνολο τους οι κιβωτιόσχημες σαρκοφάγοι είναι μεγαλύτερες από αυτές του λουτηροειδούς τύπου. Μόνο τρεις κιβωτιόσχημες σαρκοφάγοι έφεραν πήλινο πώμα ενώ καμία λουτηροειδής δεν διέθετε αυτό το χαρακτηριστικό. Όλες οι σαρκοφάγοι φαίνεται πως ήταν διακοσμημένες, με τις περισσότερες από τις διακοσμήσεις να σχετίζονται με επιτύμβια θέματα. Τρεις από τις εννέα έφεραν στο εξωτερικό τους διακόσμηση από απλές πινελιές, όμοια με αυτή που είθισται να συναντάται στο εξωτερικό των πίθων (Soles and Davaras 2011, 22). Οι οκτώ από τις σαρκοφάγους φαίνεται να είναι τοπικά κατασκευασμένες ενώ μόνο μια, αυτή από τον τάφο 15, φαίνεται να είναι κατασκευασμένη από γρανοδιοριτικό πηλό και συνεπώς εισηγμένη από την περιοχή των Γουρνιών (Εικ. 21).

Εικόνα 22: Η σαρκοφάγος του τάφου 11, με σπή (Soles and Davaras 2011, plate 6).

Σύμφωνα με τα ευρήματα από τον οικισμό του Μόχλου φαίνεται πως οι σαρκοφάγοι είχαν σχεδόν αποκλειστικά ταφική χρήση. Στον οικισμό το μοναδικό δείγμα για χρήση σαρκοφάγου προέρχεται από την οικία Α και συγκεκριμένα από το δωμάτιο 6 και πρόκειται για τμήμα από λουτηροειδή σαρκοφάγο, η οποία πιθανολογείται ότι χρησιμοποιούνταν ως λουτήρας (Soles et al. 2008, 39). Κάποιες λουτηροειδείς σαρκοφάγοι θα μπορούσαν δυνητικά να έχουν χρησιμοποιηθεί και ως λουτήρες, όπως αυτές από τους τάφους 1 και 11, οι οποίες στο κάτω μέρος του έφεραν οπή πιθανόν για την εκροή του νερού (**Εικ.22**). Σχετικά με τις άλλες δυο σαρκοφάγους του τύπου αυτού δεν αναφέρεται αν διέθεταν τέτοιου είδους οπή ή όχι. Επομένως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι λουτηροειδείς σαρκοφάγοι θα μπορούσαν σε κάποιες περιπτώσεις πριν τη ταφική τους χρήση να είχαν χρησιμοποιηθεί ως λουτήρες στον οικισμό, ενώ σε κάποιες άλλες να είχαν κατασκευαστεί αποκλειστικά για ταφική χρήση.

Σε αντίθεση με τις σαρκοφάγους, τόσο οι πίθοι όσο και οι αμφορείς φαίνεται πως χρησιμοποιούνταν κανονικά και στην καθημερινή ζωή. Δεν γνωρίζουμε αν οι άνθρωποι προμηθεύονταν πίθους ειδικά για ταφές ή αν άλλαζαν χρήση σε προϋπάρχοντα αγγεία. Τα απλά διακοσμητικά θέματα των πίθων αναμφίβολα δημιουργούσαν συνειρμούς προς την καθημερινή ζωή, όποια και αν ήταν τελικά η διαδικασία επιλογής και χρήσης τους στο νεκροταφείο (Soles and Davaras 2011, 29).

Πέραν των είκοσι παραδειγμάτων από το χώρο των δυο νεκροταφείων, άλλα εικοσιτρία παραδείγματα πίθων προέρχονται από τον οικισμό. Οι τύποι πίθων που συναντώνται στον Μόχλο τη συγκεκριμένη περίοδο, προσομοιάζουν σε μεγάλο βαθμό σε αντίστοιχα πρότυπα της προηγούμενης, ΥΜ ΙΒ περιόδου. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να θεωρηθεί δείγμα συνέχισης μιας τεχνοτροπικής και άρα πολιτισμικής παράδοσης και ενδέχεται να φανερώνει κάποια συνέχεια στις πρακτικές των προηγούμενων περιόδων.

3.6. Συνέχειες και ασυνέχειες στο κεραμικό σύνολο της θέσης σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο.

Ένας από τους σημαντικότερους δείκτες εμφάνισης της διαφοροποίησης της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο σε υλικό επίπεδο, είναι ο τομέας της κεραμικής. Ωστόσο όπως θα φανεί και παρακάτω πέραν των αλλαγών που σημειώνονται σχετικά με τα κεραμικά σχήματα στη θέση, διαπιστώνονται και σημαντικές συνέχειες σε σχήματα και κεραμικούς ρυθμούς της προηγούμενης περιόδου. Η συνέχιση αυτή είναι ενδεικτική του γεγονότος πως πέραν των καταστάσεων που επιτρέπουν την αλλαγή υφίστανται και δυναμικές οι οποίες εξυπηρετούν τη συνέχεια και τη σύνδεση του οικισμού με την προηγούμενη περίοδο.

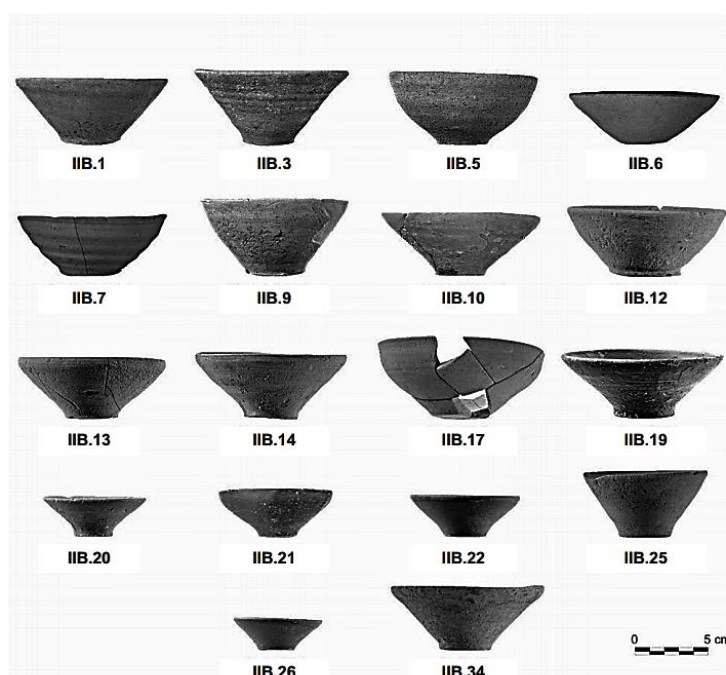

Εικόνα 23 κεραμική της ΥΜ ΙΒ από το Μόχλο (Brogan et al. 2002, Fig. 5)

Στην ανατολική Κρήτη η μετάβαση από την ΥΜ ΙΒ στην ΥΜ ΙΙΙ χαρακτηρίζεται από ένα χρονολογικό κενό στα κεραμικά σύνολα. Τα συνηθέστερα σχήματα της ΥΜ ΙΒ περιόδου (Εικ. 23) περιελάμβαναν κύπελλα, δοχεία με ευθεία τοιχώματα, αλαβάστρα, ηθμούς, πρόχους και ψευδόστομους αμφορείς διακοσμημένα με σκούρα βαφή, με ταινία στο χείλος και στο κάτω μέρος του σώματος και μια αυλάκωση στο μέσο (Brogan et al. 2002, 103). Ανάμεσα στα κύπελλα ξεχωρίζουν δύο σχήματα: το κωνικό κύπελλο και το μεγαλύτερο κωδονόσχημο, το οποίο συχνά είναι μονόχρωμο. Ωστόσο φαίνεται να υπάρχουν και παραδείγματα διακόσμησης με εμβάπτιση. Τέλος, παρατηρείται ποικιλία από μαγειρικά σκεύη και μεσαίου μεγέθους

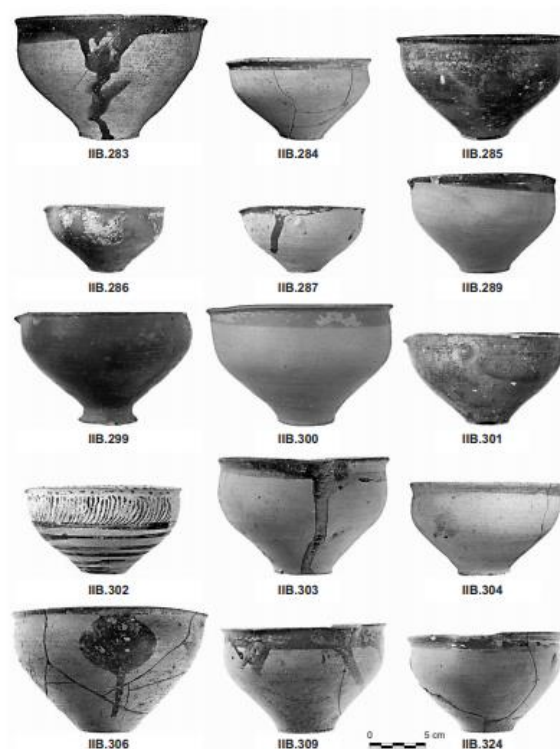
αγγεία και πίθους κατασκευασμένα από τοπικά χονδροειδή υλικά, τα οποία συχνά διακοσμούνται με μοτίβα κρίνων (Smith 2005, 135).

Ορισμένα σχήματα και τεχνοτροπίες διακόσμησης φαίνεται να συνεχίζουν μετά το τέλος της νεανακτορικής περιόδου κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης στον οικισμό. Οι διακοσμητικοί ρυθμοί που συνεχίζονται περιλαμβάνουν σκεύη διακοσμημένα με εμβάπτιση (dipped decorated) και αγγεία των οποίων η διακόσμηση συντάσσεται σε ζώνες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, παρόλο που είναι ευδιάκριτο ότι οι μεταγενέστερες μορφές είναι μια εξέλιξη των προηγούμενων, υπάρχουν σαφείς διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. (Brogan et al, 109).

Εικόνα 24: Κωνικά κύπελλα της ΥΜ ΙΙΙ από το Μόχλο (Smith 2010, Plate 4c).

Το συχνότερο εύρημα κεραμικής που συναντάται τόσο στον οικισμό όσο και στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια είναι το κύπελλο (**Εικ. 24**). Τα κύπελλα εμφανίζονται σε διάφορες παραλλαγές ενώ ο πιθανότερος τρόπος χρήσης τους είναι ως αγγεία πόσης (Smith 2010, 20). Το υλικό κατασκευής τους ποικίλει αλλά συνήθως είναι καλής ποιότητας. Ο συνηθέστερος τύπος κυπέλλου είναι το κωνικό κύπελλο, το οποίο έχει τις ρίζες του στην ΥΜ Ι περίοδο. Ωστόσο τα παραδείγματα της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου είναι εμφανώς μεγαλύτερα. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση (πάνω από το 81%) κωνικών κυπέλλων προέρχεται από το νεκροταφείο, και φαίνεται πως συγκεντρώνονται στους τέσσερεις από τους πιο πλούσιους τάφους (1, 2, 13, 15).

Εικόνα 25: Κύαθοι με πρόχυση από το Μόχλο (Smith 2010, Plate, 7).

Συχνό επίσης εύρημα τόσο στον οικισμό του Μόχλου όσο και στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια είναι ο κύαθος με πρόχυση (Εικ. 25). Το σχήμα αυτό θεωρείται ότι αποτελεί εξέλιξη του κωδωνόσχημου κυπέλλου της νεοανακτορικής κοινωνίας. Επίσης προερχόμενο από το κωδωνόσχημο κύπελλο θεωρείται και το άωτο σφαιρικό κύπελλο, το οποίο αποτελεί συχνό εύρημα στο Μόχλο και είναι συνήθως κατασκευασμένο από καλής ποιότητας υλικό.

Εικόνα 26: Πρόχοι με κυλινδρικό λαιμό του ΥΜ ΙΙΙ Μόχλου (Smith 2010, Plate 14).

Συνέχεια σε σχέση με τη νεοανακτορική περίοδο εμφανίζεται και σχετικά με διάφορους τύπους πρόχων της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου. Κατά τη νεοανακτορική περίοδο, στον Μόχλο εντοπίζονται δυο τύποι πρόχων με κυλινδρικό λαιμό καθώς επίσης και ο τύπος της γεφυρόστομης πρόχου. Οι κυλινδρικές πρόχοι που επίσης επιβιώνουν από τη νεοανακτορική περίοδο είναι διακοσμημένες σε ζώνες και μια αφηρημένη παράσταση στον ώμο, ενώ μια μικρότερη κατηγορία δεν φέρει διακόσμηση ή χρησιμοποιεί περιστασιακά ολόβαφη διακόσμηση. Από αυτούς τους κεραμικούς τύπους προέρχονται δυο παρόμοιοι τύποι κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης. Η πρώτη αφορά μια μικρή ομάδα πρόχων με κυλινδρικό λαιμό (Εικ. 26) με ολόβαφη διακόσμηση ενώ μια δεύτερη μεγαλύτερη αφορά τέτοιου είδους αγγεία με διακόσμηση με ταινίες στο σώμα και μια εικονιστική παράσταση στον ώμο (Brogan et al, 110). Ωστόσο ο τύπος της πρόχου που συναντάται συχνότερα στη θέση κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο και συγκεκριμένα στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια είναι ο τύπος της τριφυλλόσχημης πρόχου. Ο τύπος αυτός έχει εντοπισθεί και σε ΥΜ ΙΒ περιβάλλοντα στον οικισμό του Μόχλου.

Αρκετά πανομοιότυποι με τα νεοανακτορικά παραδείγματα, με κάποιες διαφοροποιήσεις εμφανίζονται και οι πίθοι. Πίθοι βρέθηκαν και στο νεκροταφείο, όπου χρησιμοποιήθηκαν ως νεκρικά δοχεία, αλλά και στον οικισμό. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση πίθων από τον οικισμό προέρχεται από την Οικία Α (Smith 2010, 106).

Μεγάλο βαθμό συνέχειας με την προηγούμενη περίοδο παρουσιάζουν στο σύνολο τους και τα μαγειρικά σκεύη. Στην πλειονότητα τους πρόκειται για τριποδικές χύτρες, πινάκια και cooking trays όλα κατασκευασμένα από τοπικό χονδροειδή πηλό. Όλα τα μαγειρικά σκεύη έχουν σαφή σύνδεση με αυτά της ΥΜ Ι περιόδου. Μαγειρικά σκεύη βρέθηκαν μόνο στον οικισμό πλην ενός πινακίου από τον τάφο 17 στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια (Smith 2010, 119).

Εικόνα 27: Απίοσχημοι ψευδόστομοι αμφορείς του ΥΜ ΙΙΙ Μόχλου (Smith 2010, Plate 19).

Εικόνα 28: Πεπλατισμένοι ψευδόστομοι αμφορείς της YM III (Smith 2010, plate 21).

Τέλος πέραν όλων όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, ένα από τα συνηθέστερα σχήματα για το Μόχλο της YM III είναι ο ψευδόστομος αμφορέας, ο οποίος εμφανίζεται σε διάφορες παραλλαγές. Τα περισσότερα παραδείγματα ψευδόστομων αμφορέων αφορούν τον απιόσχημο (Εικ. 27) και τον πεπλατυσμένο (Εικ. 28) τύπο. Ψευδόστομοι αμφορείς βρέθηκαν τόσο στον οικισμό όσο και στο νεκροταφείο με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση να βρίσκεται στο νεκροταφείο. Ο τύπος του ψευδόστομου αμφορέα είναι γνωστός στην Κρήτη ήδη από τη MM III περίοδο. Τα πρωιμότερα στρωματογραφημένα παραδείγματα του τύπου είναι μινωικά και αποδεικνύουν ότι η επινόηση του σχήματος ανάγεται στο τέλος του 17^{ου} αιώνα (Haskell 1985, 185 – Betancourt 1985, 105). Οι ψευδόστομοι αμφορείς της YM I περιόδου πρόκειται κυρίως για μεγάλου μεγέθους αγγεία με σφαιρικό ή απιόσχημο σώμα. Κατά την YM III περίοδο η αφηγηματικότητα των διακοσμητικών μοτίβων τους πιθανόν να είναι δείκτης της σημασίας του περιεχομένου των αγγείων αυτών ενώ η ποικιλομορφία τους ενδεχομένως να οφείλεται στην ποικιλία των προελεύσεων τους. Οι ψευδόστομοι αμφορείς του Μόχλου προέρχονται από διάφορες περιοχές, από την ηπειρωτική Ελλάδα, την Κνωσό, τα Χανιά, το Παλαίκαστρο ενώ φαίνεται να υπάρχουν και δείγματα ντόπιας κατασκευής (Smith 2010, 84).

Πέραν των κεραμικών σχημάτων που αποτελούν δεσμό με την προηγούμενη περίοδο επιβιώνουν και διακοσμητικοί ρυθμοί, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν κατά τη νεοανακτορική περίοδο. Ο ρυθμός διακόσμησης σε ζώνες με παράσταση αφηρημένων μοτίβων, συνεχίζει από την YM IB έως την YM IIIA1 σε βαθιά κύπελλα, σκύφους και πρόχους με κυλινδρικό λαιμό. Χρησιμοποιείται επίσης σε έναν πρώιμο τύπο σκύφου με πρόχυση. Η βασική σύνταξη αυτού του ύφους παραμένει, σε μια διακοσμημένη ταινία και μια διακοσμητική παράσταση αφηρημένων μοτίβων πάνω στον ώμο ή γενικά στο πάνω μέρος του αγγείου. Η ταινία κάτω από την παράσταση αυτή, ωστόσο, αλλάζει από μια σειρά αποστασιοποιημένων ταινιών σε δυο ταινίες, μια ακριβώς κάτω από την παράσταση και μια πάνω από τη βάση. Η παραγωγή και η χρήση του σκύφου

με πρόχυση καθώς και η διακόσμηση με εμβάπτιση, συνδέουν το κεραμικό σύνολο της περιόδου της επανεγκατάστασης, με μια ευρεία παράδοση που διατηρήθηκε στην Ανατολική Κρήτη και γνώρισε σημαντική διάδοση κατά την ΥΜ ΙΙΙ.

Πέραν των χαρακτηριστικών της κεραμικής που αποτέλεσαν κοινό σημείο μεταξύ της νεοανακτορικής και της περιόδου της επανεγκατάστασης υπήρξαν και στοιχεία, τα οποία εξαφανίστηκαν εντελώς και άλλα τα οποία εμφανίστηκαν για πρώτη φορά κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Τα στοιχεία που έπαψαν να εμφανίζονται μετά την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ περιελάμβαναν τα μεγάλα μόνωτα κωνικά κύπελλα, τα οποία συνήθως έφεραν μονόχρωμη στιλβωμένη επιφάνεια και ταινία στο χείλος. Οι σκύφοι με τις οριζόντιες λαβές εξαφανίζονται επίσης κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης. Τα σφαιρικά κύπελλα, τα οποία ναι μεν εμφανίζονται με ορισμένες παραλλαγές κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης ωστόσο φαίνεται να έχουν τα κοντινότερα τους παράλληλα σε δείγματα της κεντρικής Κρήτης (Brogan et al. 200, 109).

Ενώ τα παραπάνω σχήματα παύουν να εμφανίζονται μετά το τέλος της νεοανακτορικής περιόδου, εμφανίζονται για πρώτη φορά διάφορα νέα σχήματα και διακοσμήσεις. Σε αντίθεση με τον σκύφο με πρόχυση (pulled – rim bowl) που μπορεί να συνδεθεί με το κωδωνόσχημο κύπελλο, τα ακόλουθα σχήματα και οι διακοσμητικές παραδόσεις δεν έχουν προφανή προηγούμενα στα κεραμικά σύνολα της νεοανακτορικής περιόδου όσον αφορά τη θέση του Μόχλου.

Εικόνα 29: Οι τρεις κύλικες από το νεκροταφείο στα Λιμενάκια (Smith 2010, Plate 6).

Ένα από τα σημαντικότερα αγγεία που εμφανίστηκαν για πρώτη φορά κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης στη θέση είναι η κύλικα (Εικ. 29). Το σχήμα αυτό θεωρείται εξέλιξη της ΥΜ ΙΙ εφυραϊκής κύλικας, σχήμα το οποίο έχει τις ρίζες του στην ηπειρωτική Ελλάδα (Smith 2010, 33–34). Οι κύλικες βρέθηκαν κυρίως στον οικισμό,

με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση να προέρχεται από τις οικίες E-Z, A, I, και K. Ωστόσο και οι 13 οικίες του οικισμού απέδωσαν τουλάχιστον μια κύλικα. Στο νεκροταφείο βρέθηκαν μόλις τρεις κύλικες της ΥΜ ΙΙΑ1, δύο από τον τάφο 2 και μια από τον τάφο 15. Στη θέση αντιπροσωπεύουν το πιο πολυάριθμο και αναγνωρίσιμο δείγμα για την πρώιμη περίοδο της επανεγκατάστασης και διακρίνονται από ένα έντονο έξω νεύον χείλος, μια κάθετη λαβή και ένα κοίλο, συνεχώς καμπυλωτό στέλεχος. Αν και δεν είναι διακοσμημένες όπως οι εφυραϊκές κύλικες, φαίνεται πως είναι λεπτομερώς στιλβωμένες. Η παραγωγή της κύλικας στο Μόχλο έχει προταθεί πως σχετιζόταν με τις επαφές και την επιρροή από την κεντρική Κρήτη που το σχήμα αυτό έγινε σημαντικό κατά την ΥΜ ΙΙ περίοδο και έχει αποδοθεί σε μυκηναϊκές επιρροές. Ο πιθανότερος τρόπος χρήσης το σχήματος αυτού είναι ως αγγείο πόσης.

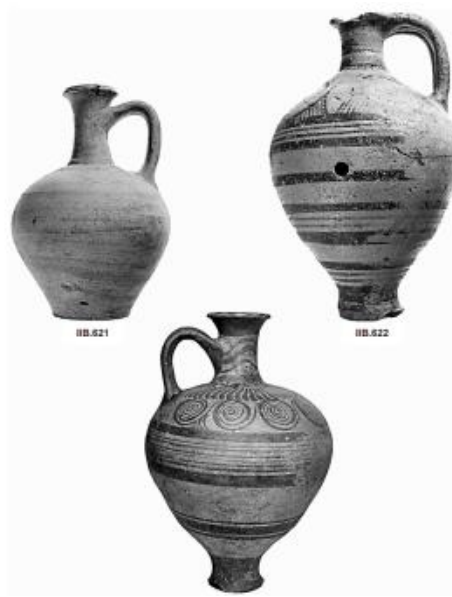
Εικόνα 30: Αδιακόσμητες ρηχές φίλαες της ΥΜ ΙΙΙ από το Μόχλο (Smith 2010, Plate 8).

Η αδιακόσμητη ρηχή φιάλη (shallow bowl) είναι ένα ακόμη καινούριο σχήμα για την περίοδο της επανεγκατάστασης του Μόχλου (**Εικ. 30**). Αρχικά εμφανίζεται στο πλαίσιο της ΥΜ ΙΙΑ 1 και διακρίνεται από ένα χείλος έντονα έξω νεύον και από τις οριζόντιες λαβές κάτω από το χείλος. Κατά την ΥΜ ΙΙΑ2 το χείλος παύει να είναι έντονα έξω νεύον όπως συνέβαινε στην προηγούμενη περίοδο ενώ το σώμα της φιάλης τείνει να γίνεται όλο και πιο σφαιρικό (Smith 2010, 49). Το σχήμα εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Κρήτη κατά την ΥΜ ΙΙ και σχετίζεται πιθανόν με κάποιο σχήμα της ηπειρωτική Ελλάδας. Ο Porpham (Porpham et al. 1984, 206 – 210) προτείνει ότι αντιπροσωπεύει μια ακόμη περίπτωση των μυκηναϊκών εισαγωγών που υιοθετήθηκε αρχικά από την Κνωσό κατά την ΥΜ ΙΙ και στη συνέχεια διαχύθηκε σε διάφορες κρητικές θέσεις με τις οποίες η Κνωσός διατηρούσε δεσμούς.

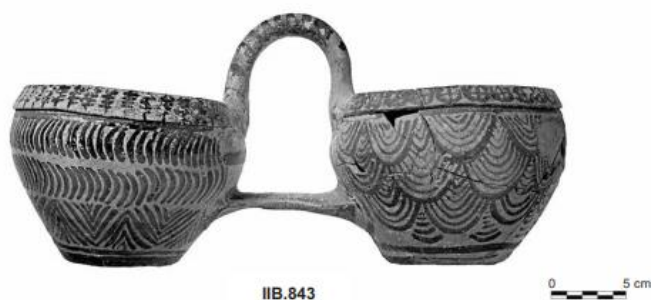
Εικόνα 31: Αμφοροειδείς κρατήρες της ΥΜ ΙΙΙ (Smith 2010, Plate 8).

Ο κρατήρας συνιστά ακόμα ένα σχήμα, το οποίο πρωτοεμφανίζεται στη θέση του Μόχλου κατά την πρώιμη περίοδο της επανεγκατάστασης της θέσης. Ο συνηθέστερος τύπος κρατήρα στο Μόχλο είναι ο αμφοροειδής (Εικ.31). Δείγματα αυτού του τύπου βρέθηκαν στην επίχωση της ΥΜ ΙΙΑ1 στο δωμάτιο 1 της οικίας Ι, καθώς και σε μερικούς από τους πρώιμους τάφους του νεκροταφείου στα Λιμενάρια. Η προέλευση αυτού του τύπου σχήματος είναι αβέβαιη. Ο Porham (1967, 345) υποστηρίζει ότι ξεκίνησε κατά την ΥΜ ΙΙΑ, και ενδεχομένως να προέρχεται από μεταλλικά πρότυπα. Η Mountjoy (1993, 73) υποστηρίζει ότι είναι μια εξέλιξη του μινωικού ανακτορικού πίθου. Η Κάντα (1980, 273) αποδίδει την προέλευση του στον ΜΜ ΙΙ πίθο με τις δύο κάθετες λαβές. Τέτοιου είδους αγγεία δεν φαίνεται να υπάρχουν στην θέση κατά τη νεοανακτορική περίοδο. Οι αρύταινες που πιθανώς χρησιμοποιήθηκαν σε συνδυασμό με αυτούς τους κρατήρες, εισήχθησαν το πιθανότερο την ίδια χρονική στιγμή. Σχεδόν πάντα το υλικό κατασκευής των κρατήρων είναι χονδροειδές ή μετρίως χονδροειδές ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν παραδείγματα εισαγωγών τόσο από την κεντρική Κρήτη όσο και από το Παλαίκαστρο (Smith 2010, 57). Όσον αφορά τους αμφοροειδείς κρατήρες έχουν βρεθεί ορισμένα παραδείγματα εξαιρετικά λεπτότεχνης κεραμικής πιθανόν εισηγμένα από τη δυτική Κρήτη, ωστόσο οι περισσότερες εισαγωγές που αφορούν αυτό το σχήμα προέρχονται από το Παλαίκαστρο και αναγνωρίζονται από τον ροδαλό πηλό τους με τον τεφρό πυρήνα.

Εικόνα 32: Πρόχοι με χροανοειδή λαιμό της ΥΜ ΙΙΙ από το Μόχλο (Smith 2010, Plate 13).

Επίσης ένα σχήμα το οποίο εμφανίσθηκε για πρώτη φορά κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο στον Μόχλο ήταν οι πρόχοι με χροανοειδή λαιμό (Εικ. 32). Βέβαια τα δείγματα από τον Μόχλο είναι ελάχιστα, για την ακρίβεια 6 και προέρχονται όλα από το νεκροταφείο (τάφοι 2, 7, 10, 11, 29, 30). Κάποια από αυτά είναι διακοσμημένα ενώ κάποια αφήνονται ακόσμητα (Smith 2010, 71). Το σχήμα αυτό έχει κοινά χαρακτηριστικά τόσο με τις πρόχειλες πρόχους της ΥΜΙΒ όσο και με μυκηναϊκού τύπου πρόχους που βρίσκονται στην Κρήτη ήδη από την ΥΜ ΙΙ. Το υλικό κατασκευής τους κυμαίνεται από πολύ λεπτό σε πολύ χονδροειδές ενώ ένα από τα παραδείγματα φαίνεται να έχει κατασκευαστεί από γρανοδιοριτικό πηλό και να είναι εισηγμένο από τα Γουρνιά. Γενικά οι πρόχοι αποτελούν ένα αρκετά συχνό εύρημα στη θέση του Μόχλου σε όλους τους τύπους καθώς όπως φαίνεται χρησιμοποιούνταν τόσο στην καθημερινότητα των νοικοκυριών όσο και για τελετουργικούς σκοπούς π.χ. στο νεκροταφείο (Smith 2010, 67).

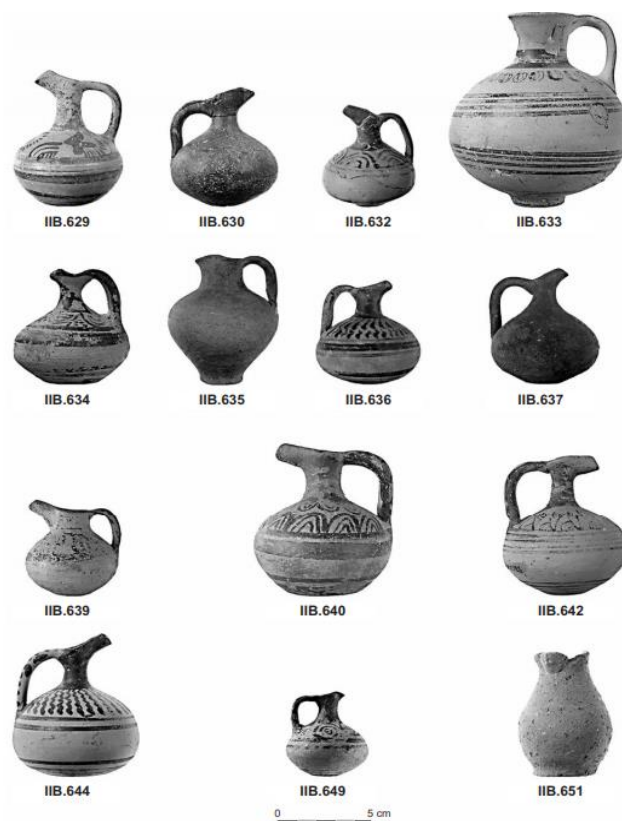

Εικόνα 33: Σύνθετο αγγείο από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια (Smith 2010, Plate 30).

Ένα ακόμα σχήμα που εμφανίζεται κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης είναι το σύνθετο αγγείο (Εικ. 33). Στο νεκροταφείο του Μόχλου υπάρχουν τρία παραδείγματα (τάφοι 1, 9, 10) αυτού του σχήματος, όλα με τη μορφή δύο κυπέλλων ενωμένων μεταξύ τους με μια ψηλή καμπυλωτή λαβή που προσαρτάται στα χείλη καθώς και ένα υποστύλωμα που ενώνει τα κατώτερα σώματα των κυπέλλων. Δύο από αυτά τα αγγεία αποτελούνται από κύπελλα με κυρτά, στρογγυλεμένα προφίλ ενώ το τρίτο από κύπελλα με προφίλ με ευθεία όψη. Όλα είναι εξαιρετικά διακοσμημένα με πολλαπλά μοτίβα και χρονολογούνται στην ΥΜ ΙΙΑ. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί στους κοντινούς τάφους της Μυρσίνης και της Σφάκας, καθώς και στο Κεντρί, στα Γουρνιά και στο Παλαίικαστρο. Η Κάντα (Kanta 1980) εντοπίζει την προέλευση αυτού του σχήματος στην μυκηναϊκή ενδοχώρα, όπου εμφανίζεται ήδη από τη Μεσοελλαδική περίοδο. Η διάστικτη διακόσμηση ενός από τα παραδείγματα του Μόχλου είναι επίσης ένα κοινό διακοσμητικό μοτίβο στην μυκηναϊκή αγγειοπλαστική και αρχίζει στην ηπειρωτική χώρα ήδη από την ΥΕ Ι. Το σύνθετο αγγείο εμφανίζεται στην Κνωσό ήδη από την ΥΜΙΙ και γνωρίζει μεγαλύτερη διάδοση κατά την ΥΜ ΙΙΑ περίοδο. Άλλου τύπου αγγεία που εμφανίστηκαν στο Μόχλο κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης είναι ο ασκός, η φλάσκη και το θήλαστρο, τα οποία εντοπίστηκαν σε εξαιρετικά μικρές ποσότητες και αφορούν κατά κύριο λόγο το νεκροταφείο.

Το δίκτυο εισαγωγών κεραμικών αγγείων στο Μόχλο κατά την πρώτη φάση της περιόδου της επανεγκατάστασης, περιλαμβάνει την κεντρική Κρήτη αλλά και το Παλαίικαστρο. Από τη βόρεια κεντρική Κρήτη φαίνεται να εισάγεται τόσο απλή αδιακόσμητη κεραμική όσο και διακοσμημένη, η οποία αφορά κυρίως σκύφους και διακοσμημένες με μοτίβα κύλικες. Άλλα αγγεία με διακόσμηση όπως π.χ οι απιόσχημοι ψευδόστομοι αμφορείς, απιόσχημοι πίθοι κ.τ.λ προέρχονταν επίσης από τις ίδιες περιοχές με τις κύλικες. Μεταξύ των εισαγωγών από το Παλαίικαστρο τα διακοσμημένα με εμβάπτιση (dipped decorated) αγγεία ήταν συχνά, όπως και οι σκύφοι με πρόχυση. Κάποια καλής ποιότητας αγγεία με διακόσμηση ήταν επίσης εισηγμένα από το Παλαίικαστρο όπως και κάποια μονόχρωμα ή και διακοσμημένα λεπτότεχνα αγγεία. Τα συνηθέστερα εισηγμένα σχήματα της περιόδου ήταν ο σκύφος με πρόχυση και η κύλικα. Η παραγωγή και η χρήση της κύλικας στο Μόχλο έχει συσχετιστεί με τις επαφές και την επιρροή από την κεντρική Κρήτη όπου το σχήμα αυτό έγινε σημαντικό κατά την ΥΜ ΙΙ περίοδο και έχει αποδοθεί σε μυκηναϊκές επιρροές (Smith 2005, 134 - 135).

Κατά τη δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης του Μόχλου, φαίνεται πως σημειώνεται κάποια αύξηση στα κεραμικά αγγεία (Smith 2010, 136). Η κατάσταση αυτή ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότεροι τάφοι του νεκροταφείου στα Λιμενάρια χρονολογούνται σε αυτή την περίοδο. Τα πιο συνήθη σχήματα που απαντώνται στη θέση κατά την περίοδο αυτή είναι, τα σφαιρικά και τα κωνικά κύπελλα, οι σκύφοι με πρόχυση, οι ρηχές φιάλες οι αρύταινες καθώς και πλήθος ψευδόστομων αμφορέων. Επίσης από την περίοδο αυτή δεν λείπουν και τα αγγεία χονδροειδούς κεραμικής, τα οποία πρόκειται κυρίως για πίθους και μαγειρικά σκεύη.

Εικόνα 34: Μικροσκοπικές πρόχοι της περιόδου της επανεγκατάστασης στο Μόχλο (Smith 2010, Plate 15).

Και σε αυτή την περίοδο συνεχίζουν οι εισαγωγές από την κεντρική Κρήτη, οι οποίες αφορούν τόσο μονόχρωμα αγγεία όσο και αγγεία με εμβάπτιστη διακόσμηση (dipped decoration). Το ίδιο ισχύει και για τις εισαγωγές από την περιοχή του Παλαίικαστρου. Τις εισαγωγές από την κεντρική Κρήτη και το Παλαίικαστρο συμπληρώνουν σε αυτή τη φάση και εισαγωγές από την νότια Κρήτη, την περιοχή των Γουρνιών αλλά και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι περισσότερες από τις εισαγωγές κεραμικής στη θέση αφορούν κυρίως εκείνες από το Παλαίικαστρο την κεντρική Κρήτη και τα Γουρνιά και εντοπίζονται κυρίως στην περιοχή του νεκροταφείου. Τα αγγεία αυτά στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ήταν ψευδόστομοι αμφορείς και μικροσκοπικές

πρόχοι (Εικ. 34). Έχει πιθανολογηθεί ότι η αύξηση τέτοιου είδους αγγείων υποδηλώνει την αύξηση των εμπορικών δραστηριοτήτων και ανταλλαγών καθώς και οι ψευδόστομοι αμφορείς αλλά και οι μικρές πρόχοι ενδείκνυνται για την αποθήκευση και την μεταφορά υγρών προϊόντων (Smith 2010, 136) .

Σχετικά με τη δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης του Μόχλου, την περίοδο δηλαδή από την ΥΜ ΙΙΑ2 και μετά όσον αφορά την κεραμική έχει παρατηρηθεί πως οι κύλικες και οι σκύφοι να μεν συνεχίζουν να υπάρχουν τόσο στον οικισμό όσο και στο νεκροταφείο αλλά διακρίνεται κάποια μείωση στη χρήση τους. Το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίθεση με την συνέχεια της εντατικής χρήσης των σχημάτων αυτών σε άλλες θέσεις της κεντρικής και της δυτικής Κρήτης. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τους σκύφους, οι οποίοι κατά την ΥΜ ΙΙΒ εμφανίζονται αρκετά σπάνια στο Μόχλο. Οι αλλαγές αυτές και η διαφορετική εικόνα που παρουσιάζεται στις διάφορες θέσεις οφείλεται στο γεωγραφικό περιορισμό της κυκλοφορίας της κεραμικής σε επιμέρους περιφέρειες, που υφίσταται η κεραμική κατά την περίοδο αυτή και την διαμόρφωση τοπικών εργαστηρίων σε αντίθεση με την προηγούμενη φάση που φαινόταν πως τα κέντρα παραγωγής κεραμικής ήταν σαφώς λιγότερα με κύριο παραγωγό και διακινητή της κεραμικής την Κνωσό (Smith 2003, 190).

Ενώ οι συνέχειες στην κεραμική από την προηγούμενη περίοδο φανερώνουν ότι ορισμένες κεραμικές παραδόσεις επέζησαν κατά τη μετάβαση από τη νεοανακτορική στην περίοδο της επανεγκατάστασης στο Μόχλο, οι ασυνέχειες και τα νέα στοιχεία δείχνουν σαφώς ότι πολλά ήταν τα στοιχεία που άλλαξαν. Φαίνεται σαφές ότι πολλά από τα νέα σχήματα και τις τεχνοτροπίες διακόσμησης που εμφανίστηκαν στην ΥΜ ΙΙΙ σχετίζονται με μυκηναϊκού τύπου παραδόσεις που άρχισαν να εμφανίζονται στην Κρήτη και ιδιαίτερα στην Κνωσό κατά την ΥΜ ΙΙ περίοδο. Γενικά, οι αλλαγές που σημειώνονται στο Μόχλο στη φάση της επανεγκατάστασης είναι παράλληλες με τις αλλαγές που σημειώθηκαν σε όλη την Κεντρική και Ανατολική Κρήτη κατά τη διάρκεια της περιόδου.

Φαίνεται λοιπόν από το υλικό τόσο του οικισμού όσο και του νεκροταφείου ότι υφίστανται αρκετά στοιχεία τα οποία πρωτοεμφανίζονται στη θέση κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης αλλά και στοιχεία, που συνέχισαν ως έναν βαθμό από την προηγούμενη ΥΜ ΙΒ περίοδο. Επομένως οι συνέχειες και οι ασυνέχειες που εντοπίζονται δημιουργούν ένα πλαίσιο ανάμεικτων χαρακτηριστικών, το οποίο χρίζει

ερμηνείας σχετικά με τη μεταβολή και την ανάμειξη διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων στη θέση.

3.7. Στοιχεία σχετικά με την προέλευση των νέου τύπου αγγείων στον Μόγλο.

Η πετρογραφική μελέτη μεγάλου δείγματος του συνόλου της κεραμικής του Μόγλου είχε ως αποτέλεσμα την ταυτοποίηση 12 ομάδων υλικού που κυμαίνονταν από πολύ χονδροειδές έως πολύ λεπτό. Από τις ομάδες αυτές τουλάχιστον οι 3 θεωρήθηκαν τοπικής παραγωγής ενώ εντοπίστηκαν και εισηγμένοι τύποι υλικού. Σύμφωνα με τα δεδομένα (Smith 2010), προκύπτει πως από το σύνολο του καταγεγραμμένου υλικού (1008 αγγεία) το 6,5% αποτελεί εισαγωγές από περιοχές της Κεντρικής Κρήτης και κυρίως της Κνωσού, το 4,4% πρόκειται για εισηγμένο υλικό από την περιοχή του Παλαικάστρου, ενώ οι εισαγωγές σκευών από γρανοδιοριτικό πηλό από την περιοχή των Γουρνιών φτάνουν μόλις το 1% του ποσοστού. Παράλληλα λιγότερο από το 1% του ποσοστού αντιστοιχεί σε εισαγωγές από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι εισαγωγές από την ηπειρωτική χώρα αφορούν κυρίως την περίοδο από την YM IIIA2 και μετά οπότε και παρατηρούνται επίσης και κάποιες, λίγες εισαγωγές από τη δυτική Κρήτη. Το υπόλοιπο ποσοστό αφορά κυρίως τοπικής προέλευσης υλικό.

Βάσει λοιπόν της γενικότερης εικόνας των εισαγωγών προκύπτει πως μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό (περ. 11%) κεραμικής είναι εισηγμένο. Άρα οι εισαγωγές αγγείων καθυτών είναι λίγες και επομένως τα υπόλοιπα νέα στοιχεία στην κεραμική αφορούν επιρροές και όχι εισαγωγές. Οι τελευταίες δείχνουν ως ισχυρότερο πόλο επίδρασης την Κνωσό και σε δεύτερο επίπεδο το Παλαικάστρο.

Η σημασία της ντόπιας παραγωγής φαίνεται ξεκάθαρα από τις «συνταγές» πηλού, οι οποίες επιπρόσθετα δείχνουν και διατήρηση νεοανακτορικών παραδόσεων. Ειδικότερα το φάσμα των συνταγών πηλού με φυλλίτη που συναντάται στο Μόγλο φαίνεται να αντικατοπτρίζει τη φυσική ποικιλία των εναποθέσεων αργίλου στην περιοχή και αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα υλικά για κατασκευή αγγείων. Λαμβάνοντας υπόψη τα σύνολα κυρίως χονδροειδούς κεραμικής της YM I περιόδου από την Συνοικία των Τεχνιτών (Day, Joyner, και Relaki 2003) έχει παρατηρηθεί ότι το υλικό με βάση τον φυλλίτη κυριάρχησε στα κεραμικά σύνολα του Μόγλου κατά τη νεοανακτορική περίοδο ενώ περιορίστηκε η χρήση του γρανοδιοριτικού υλικού. Αυτή η μετατόπιση φαίνεται να συνεχίζεται ή μάλλον να εντείνεται κατά την YM III περίοδο

στην περιοχή καθώς οι περισσότεροι κεραμικοί τύποι κατασκευάζονται πλέον από φυλλιτικό υλικό. Το γεγονός πως η επιλογή και η χρήση αυτής της συγκεκριμένης πρώτης ύλης αποτελεί μια πρακτική μακράς διάρκειας για την περιοχή φανερώνει την ύπαρξη συνέχειας από τη νεοανακτορική στην τελική ανακτορική και μετανακτορική περίοδο, καθιστώντας την πρακτική αυτή μια ισχυρή δομή για τη θέση.

3.9. Μικρά ευρήματα. Περιγραφή και προσδιορισμός της κοινωνικής σημασίας τους.

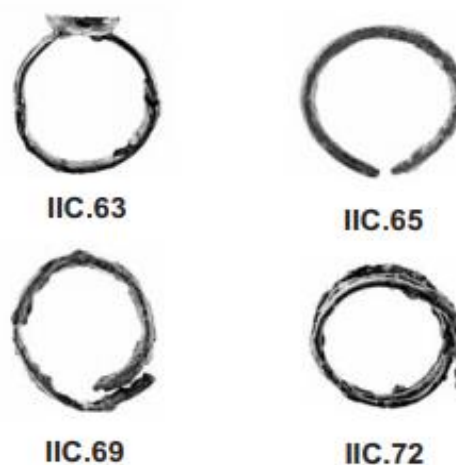
Πέραν των κεραμικών ευρημάτων που εντοπίστηκαν τόσο στον οικισμό του Μόχλου όσο και στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια ήρθαν στο φως και άλλου τύπου μικροευρήματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο ως ταφικά κτερίσματα. Η μεγαλύτερη κατηγορία τέτοιου είδους ευρημάτων είναι τα κοσμήματα, τα οποία κυρίως περιλαμβάνουν χάντρες, περιάπτα, βραχιόλια και περιβραχιόνια, πόρπες και δαχτυλίδια, τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν στους τάφους του νεκροταφείου στα Λιμενάρια και είναι με ασφάλεια χρονολογημένα στην ΥΜ ΙΙΙ περίοδο.

Κοσμήματα απέδωσαν οι 12 από τους 30 τάφους στα Λιμενάρια (Τάφοι 3, 9, 10, 11, 13, 16-19, 22, 30 και 31) και δυο από τους τάφους στην περιοχή των τεχνιτών (Τάφοι 2 και 6). Σχετικά με το νεκροταφείο στα Λιμενάρια, σύμφωνα με τη δημοσίευση του υλικού (Soles et al. 2008, 131-132), το ποσοστό των κοσμημάτων από τους τάφους δεν είναι αντιπροσωπευτικό. Το προερχόμενο από τους τάφους 1-9 χρώμα δεν πέρασε από τη διαδικασία του κοσκινίσματος, ενώ στους υπόλοιπες περιπτώσεις τα περισσότερα μικροαντικείμενα και κυρίως οι χάντρες αποκαλύφθηκαν μέσω της συγκεκριμένης διαδικασίας. Η πλειονότητα των κοσμημάτων συνίσταται σε χάντρες πιθανόν προερχόμενες από περιδέραια, οι οποίες ήταν κατασκευασμένες από διάφορα υλικά. Το νεκροταφείο στα Λιμενάρια απέδωσε τουλάχιστον 255 χάντρες διαφόρων ειδών και σχημάτων συμπεριλαμβανομένων 2 από τους τάφους στην περιοχή των τεχνιτών. Από τον οικισμό προέρχονται μόλις 11 χάντρες και ένα μενταγιόν με χάντρα κατασκευασμένη από ξύλο. Οι περισσότερες χάντρες από τον οικισμό είναι κατασκευασμένες από απλά υλικά όπως λίθος και κέλυφος οστράκων και προέρχονται κυρίως από τις οικίες Β, Γ, Κ, Η. Στην οικία Α βρέθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός χαντρών στον οικισμό (Soles and Davaras 2011, 36).

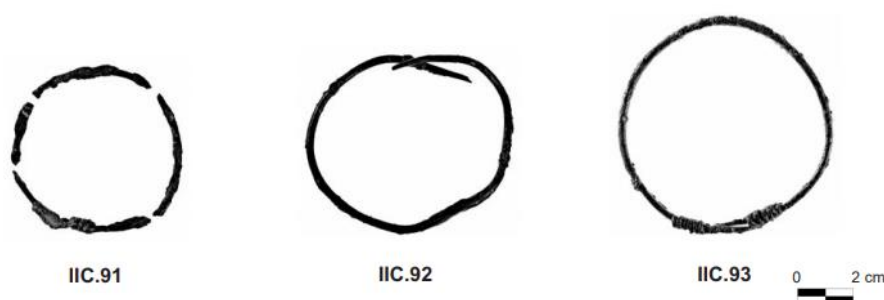
Εικόνα 35: Περιδέραια από χάντρες του τάφου 16 (Soles and Davaras 2011 Plate 17).

Σχεδόν το ήμισυ του συνόλου των χαντρών από το νεκροταφείο (περ. 113) προέρχεται από τον τάφο 16. Στους τάφους 16, 19 και 30 οι χάντρες βρέθηκαν στην αρχική τους θέση γύρω από το λαιμό του νεκρού (**Εικ. 35**). Επίσης στον τάφο 10 οι χάντρες βρέθηκαν θέση στην οποία είχαν αρχικά τοποθετηθεί αλλά αυτή τη φορά μέσα σε ένα χάλκινο σκεύος καλυμμένο με ένα χάλκινο κάτοπτρο. Οι χάντρες που εντοπίστηκαν στο νεκροταφείο σε αντίθεση με αυτές από τον οικισμό, μπορούν να συνδεθούν με συγκεκριμένα άτομα, πέντε από τα οποία είναι αναγνωρισμένα ως θηλυκά (Soles and Davaras 2011, 37 – 38). Συνολικά, 200 από τα 241 χάντρες, μπορούν να συσχετιστούν με γυναίκες σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις τόσο από άλλες θέσεις της Κρήτης όσο και από την ηπειρωτική Ελλάδα, που τα περιδέραια συνδέονται με ταφές ανδρών κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο.

Εικόνα 36: Δαχτυλίδια από τους τάφους 10, 13, 16 (Soles and Davaras 2011, Plate 18)

Εκτός από τις χάντρες, με γυναικείες ταφές φαίνεται να σχετίζονται και τα δαχτυλίδια (**Εικ. 36**). Στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια η παρουσία δαχτυλιδιών στους τάφους δεν είναι ιδιαίτερα συχνή, καθώς μόλις δέκα από τους τάφους απέδωσαν κάποιο δαχτυλίδι. Τρία από το σύνολο των δαχτυλιδιών, φαίνεται να αφορούν την γυναικεία ταφή που φιλοξενείται στον τάφο 16. Έχει προταθεί πως η συγκεκριμένη ταφή σχετίζεται με την επίσης πλούσια κτερισμένη ταφή του τάφου 15. Το τέταρτο από το σύνολο των δαχτυλιδιών στο νεκροταφείο βρέθηκε στον τάφο 19 και φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκε ως περίαπτο, το οποίο κρεμάστηκε στο λαιμό του νεκρού, διότι εντοπίστηκε κάτω από τη γνάθο του στη μέση του στέρνου. Στον τάφο 10 ένα επιχρυσωμένο δαχτυλίδι βρέθηκε μέσα σε μια χάλκινη πυξίδα. Τέσσερις άλλοι τάφοι, (9, 11, 13 και 17), απέδωσαν δαχτυλίδια που βρισκόταν αναμειγμένα με τα σκελετικά κατάλοιπα. Αντίθετα στον τάφο 22, ο οποίος απέδωσε περίπου 6 δαχτυλίδια, δεν βρέθηκαν καθόλου σκελετικά κατάλοιπα, γεγονός που σημαίνει πως ενδεχομένως να είχαν μετακινηθεί ή πως ο τάφος αυτός επρόκειτο για κενοτάφιο (Soles and Davaras 2011, 44). Φαίνεται πως στην πλειονότητά τους τα δαχτυλίδια συνδέονται με γυναικείες ταφές καθώς δεν έχει επιβεβαιωθεί η ύπαρξη δαχτυλιδιού σε ταφή άνδρος.

Εικόνα 37: Χάλκινα ψέλια και περιβραχιόνια από τους τάφους 9, 11, 19 (Soles and Davaras 2011, Plate 18).

Πέραν των δαχτυλιδιών δύο χάλκινα ψέλια/περιβραχιόνια (**Εικ. 37**) και ένα βραχιόλι βρέθηκαν σε τρεις διαφορετικούς τάφους στο νεκροταφείο (Τάφοι 9, 11, 19). Στον τάφο 19 το βραχιόλι βρέθηκε στη θέση που είχε τοποθετηθεί εξ αρχής, γύρω από το επάνω μέρος του βραχίονα του νεκρού. Το βραχιόλι και τουλάχιστον ένα από τα περιβραχιόνια είναι πιθανό να σχετίζονται με γυναικείες ταφές. Σχετικά με τον τάφο 11 το βραχιόλι βρισκόταν στο ανώτερο τμήμα αυτού όπου είχε τοποθετηθεί η νεότερη σαρκοφάγος, που περιείχε μια ταφή πιθανώς άνδρα, η οποία όμως δεν βρισκόταν πλέον μέσα στη σαρκοφάγο. Πιθανολογείται πως το κόσμημα ανήκε στη γυναικεία ταφή της προηγούμενης απόθεσης κάτω από τη σαρκοφάγο (Soles and Davaras 2011, 48). Πέραν των προαναφερθέντων κοσμημάτων σε έξι από τους τάφους του νεκροταφείου

βρέθηκαν και έξι καρφίτσες ή περόνες. Από τον οικισμό προέρχονται μόνο δυο τμήματα από οστέινες περόνες αλλά σε αρκετά κακή κατάσταση (Soles and Davaras 2011, 47).

Εικόνα 38: Χάλκινα εγχειρίδια από τις Οικίες Α και Β (Soles and Davaras 2011, Plate 19)

Πέραν των κοσμημάτων, κάποιοι από τους τάφους στα Λιμενάρια απέδωσαν χάλκινα εργαλεία και όπλα. Αυτά περιελάμβαναν επτά εγχειρίδια ή λεπίδες, ενώ μόλις δύο εντοπίστηκαν στον οικισμό. Τα επτά εγχειρίδια ή λεπίδες από το νεκροταφείο εντοπίστηκαν σε πέντε διαφορετικούς τάφους (Τάφοι 13, 15, 17, 21, 30) ενώ τα δύο από τον οικισμό βρέθηκαν στις οικίες Α και Β (**Εικ. 38**). Όλα τα παραδείγματα από την ευρύτερη θέση του Μόχλου αντιπροσωπεύουν ένα καλό δείγμα γνωστών τύπων της ΥΜ ΙΙΙ (Soles and Davaras 2011, 49).

Εικόνα 39: Εγχειρίδιο του τύπου 1β/K2b από τον τάφο 15 (Soles and Davaras 2011, Plate 19).

Πέντε παραδείγματα ανήκουν σε έναν κοινό τύπο εγχειριδίου που έχει ευθύ ή ελαφρώς καμπύλο το πίσω μέρος του, ένα απλό κωνικό άκρο και μια κάπως τετράγωνη απόληξη με δύο ή τρία στερεώματα διατεταγμένα στη σειρά (**Εικ. 39**). Ανήκει στον τύπο 1β στην ταξινόμηση του Sandars για τα εγχειρίδια στο Αιγαίο ή στον τύπο K2b στα Deshayes's (Sandars 1955, 174–197; Deshayes 1960, 314–315) και χρησιμοποιήθηκε στο Αιγαίο από την YEI έως και την YEIII περίοδο. Τα πρώτα παραδείγματα του τύπου βρίσκονται στους λακκοειδείς τάφους στις Μυκήνες, και θεωρείται ότι εξαπλώθηκε από την ηπειρωτική χώρα στην Κρήτη, ίσως ήδη από την YM IB περίοδο.

Μια δίκοπη λεπίδα με κυρτές πλευρές από τον τάφο 30 ανήκει σε έναν δεύτερο τύπο που συχνά αναγνωρίζεται ως ξυράφι ή μαχαίρι σε σχήμα φύλλου. Παραδείγματα αυτού του τύπου εμφανίζονται στους λακκοειδείς τάφους ενώ ήδη από την YM IA περίοδο εμφανίζεται στην Κνωσό, και φαίνεται πως κατασκευάζεται στην Κρήτη. Ένα εγχειρίδιο (τάφος 15) με επιμήκη τριγωνική λεπίδα και ελαφρώς κυρτή άκρη ανήκει σε έναν τρίτο τύπο που φαίνεται πως υπάρχει στην Κρήτη ήδη από προηγούμενες περιόδους. Επίσης ένα μικρό εγχειρίδιο με λεπτή κωνική λεπίδα και μια μακριά ελαφρώς λυγισμένη στην κορυφή λαβή ανήκει σε έναν τέταρτο τύπο (Οικία Β).

Πέραν των προαναφερθέντων αντικειμένων που βρέθηκαν στο σύνολο της θέσης του Μόχλου, εντοπίστηκαν και άλλου τύπου αντικείμενα κυρίως στον οικισμό. Συνολικά εξήντα πέντε κεραμικά υφαντικά βάρη, ένα πήλινο σφονδύλι και ένας στιλβωτήρας συλλέχθηκαν από YM III περιβάλλοντα. Τα υφαντικά βάρη, της YM III που βρέθηκαν στον οικισμό του Μόχλου δεν φαίνεται να παρουσιάζουν σπουδαίες

διαφορές από τα αντίστοιχα αντικείμενα της προηγούμενης περιόδου του οικισμού. Πιο συγκεκριμένα φαίνεται πως κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο απαντούν τέσσερεις από τους έξι τύπους που προσδιορίστηκαν σχετικά με την προηγούμενη ΥΜ ΙΒ περίοδο συμπεριλαμβανομένου και του αγροτικού οικισμού στο Χαλινομούρι αλλά και την Συνοικία των Τεχνιτών (Soles, Nicgorski, και Soles 2004).

Εικόνα 40: Λίθινες σφραγίδες από τον τάφο 9 (Soles and Davaras 2011, Plate 25).

Εικόνα 41: Λίθινες σφραγίδες από τον τάφο 13 (Soles and Davaras 2011, Plate 25).

Ενώ τα υφαντικά βάρη βρέθηκαν κατά αποκλειστικότητα στον οικισμό και καθόλου στο νεκροταφείο ακριβώς το αντίθετο συνέβη στην περίπτωση των σφραγίδων. Συνολικά μόλις τέσσερεις λίθινες σφραγίδες εντοπίστηκαν στη θέση και προέρχονται όλες από το νεκροταφείο. Συγκεκριμένα μόλις δυο τάφοι, ο τάφος 9 (**Εικ. 40**) και ο τάφος 13 (**Εικ. 41**) απέδωσαν από δυο σφραγίδες. Και στις δυο ταφές οι σφραγίδες βρέθηκαν μέσα στο ταφικό αγγείο, στον τάφο 9 μέσα στον πίθο που φιλοξενούσε την ταφή και στον τάφο 13 μέσα στη σαρκοφάγο (Soles and Davaras 2011,63).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν παραπάνω σχετικά με το υλικό από την ευρύτερη θέση του Μόχλου, παρατηρείται πως κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο του

οικισμού σημειώνονται αλλαγές τόσο σε υλικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Πιο συγκεκριμένα ξεκινώντας από το σύνολο της κεραμικής από τη θέση είναι γεγονός πως η κοινωνία του Μόχλου με τη μακρά παράδοση στην παραγωγή ντόπιας κεραμικής κατά τις προηγούμενες περιόδους υιοθέτησε και ενσωμάτωσε νέου τύπου κεραμικά σχήματα και επομένως πρακτικές και ιδεολογίες και τα ενέταξε στην λειτουργία της νέας κοινωνίας. Η εισαγωγή των νέων χαρακτηριστικών στην συγκεκριμένη περίπτωση συνδυάζεται με τη συνέχιση και διατήρηση χαρακτηριστικών και πρακτικών της προηγούμενης περιόδου. Η διατήρηση αυτή φαίνεται στη συνέχεια της χρήσης αργιλλικού υλικού ως πρώτης ύλης καθώς και ρυθμών και τύπων κεραμικής της προηγούμενης περιόδου. Στο πλαίσιο των αλλαγών που σημειώνονται παραπάνω εντάσσονται όλες οι μεταβολές που έλαβαν χώρα μετά την καταστροφή της ΥΜ ΙΒ στη θέση, οι οποίες περιλαμβάνουν κατά βάσει τη μεγάλη μείωση της έκτασης των θέσεων, το γραμμικό σχεδιασμό των κτηρίων, τη νέα ιεραρχημένη διάταξη της κοινωνίας, τα νέα σχήματα κεραμικής καθώς και την εισαγωγή των θαλαμωτών τάφων με τις νέες ταφικές πρακτικές και τα έθιμα με τα οποία συνοδεύονται, και εμφανίζονται για πρώτη φορά στη θέση κατά την περίοδο αυτή.

Τα νέα τύπου χαρακτηριστικά, εντάσσονται σε ένα γενικό πλαίσιο εισαγωγής και διάχυσης νέων στοιχείων σχεδόν σε όλη την έκταση του νησιού. Όπως όμως έχει ήδη επισημανθεί, σε κάθε θέση η αφομοίωση και η ενσωμάτωση τους συμβαίνει με διαφορετικό τρόπο, ο οποίος εξαρτάται από την εσωτερική λειτουργία και δομή της κάθε κοινωνίας. Αυτό ακριβώς κρίνεται αναγκαίο να εξετασθεί και στην περίπτωση του Μόχλου, διότι όπως ορίζει και ο Kopytoff (1986, 87) «αυτό που είναι σημαντικό σχετικά με την υιοθέτηση ξένων στοιχείων δεν είναι το γεγονός ότι υιοθετούνται, αλλά ο τρόπος με τον οποίο τα πολιτισμικά αυτά στοιχεία αναπροσαρμόζονται και χρησιμοποιούνται». Επομένως το ζητούμενο είναι η σκιαγράφηση των μηχανισμών ενσωμάτωσης και αφομοίωσης των νέων πολιτισμικών χαρακτηριστικών στον ΥΜ ΙΙΙ Μόχλο

Κεφάλαιο 4

Θεωρητικές προσεγγίσεις.

4.1. Η θεωρία της συναρμογής ως εργαλείο προσδιορισμού του βαθμού δεκτικότητας των πολιτισμικών επιρροών.

Όπως έχει ήδη φανεί και στην επισκόπηση της ιστορίας της έρευνας αλλά και στην παρουσίαση του αρχαιολογικού υλικού στο Μόχλο, οι μυκηναϊκές πολιτισμικές επιρροές είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα το οποίο απαιτεί μία ανάλογη προσέγγιση. Αυτή με τη σειρά της θα πρέπει να βασίζεται σε ένα δυναμικό και ευέλικτο θεωρητικό μοντέλο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας, ώστε να είναι συμβατό με το συγκεκριμένο φαινόμενο της ΥΕΧ στο Μόχλο και την Κρήτη. Επομένως και ως εισαγωγή στο θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο εξέτασης των μυκηναϊκών επιρροών που περιγράφηκαν πιο πάνω θα γίνει αναφορά στη θεωρία της συναρμογής, η οποία παρέχει τη δυνατότητα για μια ευέλικτη προσέγγιση της κοινωνίας.

Η θεωρία της συναρμογής βλέπει την κοινωνία ως δυναμική ακόμη και ρευστή, αλλά με κανόνες λειτουργίας και οργάνωσης. Δέχεται τη σημασία του υλικού πολιτισμού καθ'αυτού (όπως και όλων των μη ανθρώπινων οντοτήτων), διότι δίνει έμφαση στις σχέσεις ανθρώπων και υλικού καθώς και του περιβάλλοντός τους, συμπεριλαμβανομένων των υλικών και άυλων συνιστωσών αυτού. Επομένως η εισαγωγή των πολιτισμικών επιρροών που αφορούν τον υλικό πολιτισμό μπορούν να ιδωθούν ως αποτέλεσμα της δεκτικότητας μιας κοινωνίας σε τέτοιου τύπου εισροές ενώ σε δεύτερο επίπεδο η ενσωμάτωση τους μέσα στην κοινωνία μπορεί να εξετασθεί μέσω μηχανισμών αφομοίωσης και προσδιορισμού των σταδίων συνύφανσης των νέων στοιχείων με τα διατηρηθέντα τοπικά χαρακτηριστικά.

Εισηγητές της θεωρίας της συναρμογής υπήρξαν οι Deleuze και Guattari (1987). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, μια συναρμογή είναι στην ουσία μια πολυπλοκότητα, η οποία αποτελείται από πολλούς ετερογενείς όρους διαφορετικών φύσεων και καθορίζει δεσμούς και σχέσεις μεταξύ τους. Για τον DeLanda (2016) σε μια συναρμογή οι σχέσεις μεταξύ των μερών είναι δυναμικές και όχι απαραίτητες, ενώ

παράλληλα αναγνωρίζεται και η αυτονομία των επιμέρους μερών της (DeLanda 2016, 22). Ως μοναδική ενότητα της συναρμογής αναγνωρίζεται αυτή της συν-λειτουργίας. Οι ιδιότητες ενός συνόλου εξαρτώνται από τις αποτελεσματικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μερών του.

Η παγίωση των αλληλεπιδράσεων οδηγεί τις συναρμογές να εδραιωθούν ή όπως αναφέρεται στη σχετική βιβλιογραφία να «εδαφοποιηθούν», λειτουργώντας έτσι ως πηγές περιορισμών για τα μέρη τους. Παραδείγματος χάριν μια οποιαδήποτε κοινωνία είναι μια συναρμογή, η οποία αποτελείται από υλικές (άνθρωποι, κτήρια, δρόμοι κ.τ.λ) και άυλες (κοινωνικές πρακτικές, κοινωνικές δομές κ.τ.λ) οντότητες που την απαρτίζουν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Η κατ' εξακολούθηση αλληλεπίδραση των μερών οδηγεί στην παγίωση των κοινωνικών πρακτικών ενώ ο τρόπος που τα στοιχεία αυτά συναρμολογούνται και αλληλεπιδρούν δίνουν στο κοινωνικό σύνολο συγκεκριμένες μόνο δυνατότητες δράσης και λειτουργίας, εμποδίζοντας κάποιες άλλες.

Έτσι μια κοινωνία όσο περισσότερο εδαφοποιημένη είναι τόσο μειώνεται και η δυναμικότητά της. Αντίθετα μεγαλύτερα επίπεδα δυναμικότητας εμφανίζονται σε κοινωνίες που τα μέρη τους είναι λιγότερα εδαφοποιημένα, ή πλήρως απεδαφοποιημένα. Παραδείγματος χάριν όταν σε μια κοινωνία τα συστατικά της μέρη είναι ομογενοποιημένα και αλληλοεξαρτώμενα μεταξύ τους, η λειτουργία τους μπορεί να οδηγήσει σε πολύ συγκεκριμένα αποτελέσματα καθώς λόγω της αλληλεξάρτησης τα μέρη δεν μπορούν να διαφοροποιήσουν τη λειτουργία τους. Αντίθετα σε κοινωνίες που τα μέρη του συνόλου διέπονται από μεγαλύτερη αυτονομία και ανεξαρτησία, δεν ομογενοποιούνται πλήρως μεταξύ τους και έτσι η δυνατότητα για διαφοροποιημένη δράση και επομένως διαφοροποιημένη λειτουργία είναι μεγαλύτερη και συνεπάγεται την αύξηση της δυναμικότητας του συνόλου, που ελαχιστοποιεί τη δυνατότητα για σταθερή επαναληπτικότητα και ενεργοποίηση της συναρμογής με αποτέλεσμα αυτή να είναι περισσότερο δεκτική σε αλλαγές.

Ο όρος εδαφοποίηση δεν αναφέρεται μόνο στον προσδιορισμό των χωρικών ορίων μιας συναρμογής αλλά στον βαθμό στον οποίο τα συστατικά μέρη της αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο, ή στο βαθμό στον οποίο μια συναρμογή ομογενοποιεί τα συστατικά της. Το πότε και το εάν ένα ρευστό σύνολο ετερογενών στοιχείων θα καταλήξει να αποτελέσει στρώμα σχετίζεται με το πόσο συχνά η συναρμογή ενεργοποιείται με τον ίδιο τρόπο, για την ακρίβεια όσο μεγαλύτερη επαναληπτικότητα και σταθερότητα υπάρχει σε μια συναρμογή, υπάρχει και μεγαλύτερη δυνατότητα η

συναρμογή αυτή να στρωματοποιηθεί. Αντίθετα σε περιπτώσεις που δεν είναι εφικτή η σταθερή επαναληπτικότητα σε ένα σύνολο κυρίως σε περιπτώσεις που οι σχέσεις των μερών δεν επιτρέπουν τη σταθερή ενεργοποίηση της συναρμογής με τον ίδιο τρόπο επιτυγχάνεται δυσκολότερα η εδαφοποίηση και η στρωματοποίηση της με αποτέλεσμα να είναι πιο ευάλωτη στην αλλαγή.

Για την αλλαγή μέσα σε μια συναρμογή η Crellin (2017) υποστήριξε ότι προκαλείται από την μεταβολή των σχέσεων, οι οποίες επιτρέπουν να εμφανιστούν διαφορετικές ιδιότητες και διαφορετικά φαινόμενα μέσα σ' αυτή. Ακόμα και αν μια συναρμογή στρωματοποιηθεί και λειτουργεί σταθερά είναι δυνατόν αυτό να μην διατηρηθεί ες αεί και η συναρμογή να αλλάξει. Το τέλος μιας ζωής οδηγεί γενικά σε αλλαγή στις συναρμογές ενώ παράλληλα νέοι άνθρωποι και πράγματα μπορούν να ενταχθούν σε αυτές.

Η έννοια της συναρμογής και η σχετική βιβλιογραφία έχουν πρόσφατα εισαχθεί στην αρχαιολογική θεωρητική έρευνα. Παραδείγματος χάριν ο Χαμηλάκης βλέπει το νεοανακτορικό σύνολο κυπέλλων και οστών ζώων στα Νοπήγεια ως απομεινάρια μίας συναρμογής (Hamilakis & Harris 2011), ενώ ο Lucas παρουσιάζει την υιοθέτηση του νεολιθικού τρόπου ζωής ως αποτέλεσμα της απεδαφοποίησης της τροφосуλλεκτικής συναρμογής και του δυνητικού ανοίγματός της σε νέες πρακτικές επιβίωσης, σε συνδυασμό με τις κλιματικές συνθήκες που επικράτησαν στην Συροπαλαιστίνη κατά την περίοδο αυτή.

4.2. Μέθοδοι μελέτης και προσδιορισμού των πολιτισμικών επιρροών.

Η δυναμική θεώρηση της κοινωνίας ως ευέλικτα αποτελεσματικής συναρμογής αποτελεί προτροπή για περεταίρω έρευνα σχετικά με τον προσδιορισμό του βαθμού της εδαφοποίησης ή αντίθετα της δυνητικοποίησης του κάθε κοινωνικού συνόλου. Για την ακρίβεια μας δίνει τη δυνατότητα να προσδιορίσουμε το πόσο λιγότερο ή περισσότερο δεκτική μπορεί να σταθεί μια κοινωνία στην εισαγωγή και ενσωμάτωση νέων πολιτισμικών επιρροών. Η εισροή και η ενσωμάτωση νέων πολιτισμικών χαρακτηριστικών προϋποθέτει τη χαλάρωση των ορίων της συναρμογής, και την αύξηση της ευελιξίας και της δυνητικοποίησης της. Για τον προσδιορισμό της ενσωμάτωσης των νέου τύπου χαρακτηριστικών σε ένα κοινωνικό πλαίσιο χρειάζεται η χρήση μηχανισμών αφομοίωσης όπως αυτοί που πρότεινε ο Bhabha (Bhabha 1994), σύμφωνα με την πρόσφατη βιβλιογραφία.

Ο Hommi Bhabha με το έργο του «The Location of Culture» είναι εκείνος, ο οποίος εκκινεί τη συζήτηση σχετικά με το ζήτημα του «πολιτισμικού υβριδισμού» (Bhabha, 1994). Το έργο αυτό είναι προσανατολισμένο στην αποικιακή εξάπλωση που γνώρισε η Ινδική κοινωνία κατά τις αρχές του 19ου αιώνα. Με αφορμή τη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση μελέτης ο Bhabha θέτει και εξετάζει ζητήματα ταυτότητας, δραστηριότητας της κοινωνίας, καθώς και ζητήματα σύνδεσης πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στη διαδικασία πολιτισμικής συνάντησης που αφορά τις μεταποικιακές κοινωνίες. Ο Bhabha προσπαθεί να ορίσει την πολιτισμική ταυτότητα των οντοτήτων και να την κατανοήσει ως προϊόν που τίθεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με άλλες πολιτισμικές ταυτότητες. Για εκείνον η ταυτότητα είναι ένα δυναμικό προϊόν που δημιουργείται δηλαδή σε σχέση με τους άλλους και τίθεται συνεχώς σε μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού. Σύμφωνα με τη θεώρηση του η κοινωνία δεν μπορεί να οριστεί μέσω σταθερών ταυτοτήτων αλλά μέσω της πολιτισμικής διαφοράς που είναι γι' αυτόν η πραγματική τοποθεσία του πολιτισμού (location of culture). Με άλλα λόγια, ο Bhabha υποστηρίζει ότι οι πολιτισμικές ταυτότητες δεν μπορούν να αποδοθούν σε προδοθέντα, παρωχημένα, ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τις συμβάσεις εθνικότητας. Προτείνει ότι η διαπραγμάτευση της πολιτισμικής ταυτότητας συνεπάγεται τη συνεχή διασύνδεση και ανταλλαγή πολιτισμικών χαρακτηριστικών, τονίζοντας την εγγενή, κατά την άποψη του, υβριδικότητα του πολιτισμού.

Ο ίδιος εξετάζοντας την αποικιακή εξάπλωση στην Ινδία κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, υποστηρίζει πως κανένας από τους πολιτισμούς (Βρετανικός και Ινδικός) που απαρτίζουν αυτό το κοινωνικό σύνολο δεν εκπροσωπείται στην ακεραιότητα του στην αποικιακή αυτή κοινωνία. Προτείνει ότι η διαπραγμάτευση της πολιτισμικής ταυτότητας συνεπάγεται τη συνεχή διασύνδεση και ανταλλαγή πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Διατυπώνει το συμπέρασμα πως όταν δυο πολιτισμοί έρχονται σε επαφή τα όρια τους γίνονται διαπερατά ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται στερεότυπα λόγω της αμφιβολίας που γεννά η συνάντηση αυτή και έτσι μέσω της δημιουργίας διακριτικών ταυτοτήτων εξασφαλίζεται η καθαρή και πρωτότυπη ταυτότητα τους, η οποία καθορίζεται από τη σχέση με τη διαφορετικότητα.

Για τον Bhabha αυτός είναι ένας τρόπος μέσω του οποίου οι διαφορές καθίστανται σαφείς και περισσότερο κατανοητές. Διότι γι' αυτόν τόσο η δυναμική της εξουσίας όσο και η αντίσταση του εξουσιαζόμενου εξαρτάται από τη δήλωση της πολιτισμικής διαφοράς, η οποία είναι κατασκευασμένη μέσω του συνδυαστικού ιστού,

δηλαδή μέσω της διαδικασίας της αλληλεπίδρασης. Έτσι σύμφωνα με τον ίδιο τα πολιτισμικά στοιχεία της κάθε ομάδας στυλιζάρονται και παγιώνονται. Το στυλιζάρισμα έχει ως αποτέλεσμα να μην αναλύονται τα πολιτισμικά στοιχεία που είτε προβάλλονται είτε προσλαμβάνονται ως ενδεικτικά ταυτότητας. Έτσι τα πολιτισμικά αυτά στοιχεία καταρχήν φετιχοποιούνται, δηλαδή καθίστανται απλώς αναγνωριστικά σημάδια ταυτότητας ασχέτως προέλευσης και λειτουργίας. Ο φετιχισμός τοποθετεί αυτά τα πολιτισμικά στοιχεία σε έναν νέο χώρο που δημιουργείται μεταξύ των δύο ανθρώπινων ομάδων που είναι σε επαφή. Είναι ένας χώρος πολιτισμικού διαλόγου, ο οποίος είναι επομένως «ενδιάμεσος» ή «τρίτος χώρος» και εκπληρώνει την προϋπόθεση για την εμφάνιση της πολιτισμικής διαφοράς.

Σύμφωνα με τη θεωρία του πολιτισμικού υβριδισμού η διαφορά αυτή είναι που επισημαίνει τον διαχωρισμό μεταξύ του «εαυτού» και του «άλλου» και προβάλλει την αντίσταση του δέκτη σε αυτόν που ασκεί την πολιτισμική επιρροή. Για τον Bhabha η μίμηση δεν σημαίνει απαραίτητα την προσαρμογή σε ένα πρότυπο αλλά τη δημιουργία μιας ομοιογενούς επιφάνειας που κρύβει τις διαφορές. Έτσι η ταυτότητα του μιμητή δεν μπορεί ποτέ να είναι απολύτως πανομοιότυπη με αυτή που μιμείται (Bhabha 1994, 90). Αν και φαίνεται ότι ο Bhabha απορρίπτει την έννοια της καθαρής ταυτότητας αφήνει να εννοηθεί ότι η ύπαρξη του υβριδίου εξαρτάται από την ύπαρξη των καθαρών πολιτισμικών κατηγοριών. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω φαίνεται πως ναι μεν οι πολιτισμοί από τη μια διατηρούν τα όρια τους από την άλλη όμως αναμειγνύονται γεγονός που σύμφωνα με τον Bhabha γεννά την ανάγκη ύπαρξης ενός «ενδιάμεσου χώρου» όπου θα αρχίσει μια πολιτισμική διάδραση που θα έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων ταυτοτήτων.

Οι παραπάνω ιδέες του Bhabha προσδιορίζουν τον υβριδισμό σε έναν χώρο που αφορά τις μεταποικιακές κοινωνίες και επομένως τις ανάλογες συνθήκες δημιουργίας της ταυτότητας και δήλωσης της πολιτισμικής διαφοράς. Για το λόγο αυτό φαίνεται πως πολιτικοποιεί την ιδέα του υβριδισμού. Σύμφωνα με τον Stockhammer (2013, 11) για τον Bhabha «ο υβριδισμός είναι το σημάδι της παραγωγικότητας της αποικιακής δύναμης των μεταβαλλόμενων δυνάμεων. Είναι το όνομα για τη στρατηγική αναστροφή της διαδικασίας κυριαρχίας μέσω της απόρριψης (δηλ. της παραγωγής διακριτικών ταυτοτήτων, που διασφαλίζουν την «καθαρή» και αρχική ταυτότητα». Έτσι ο Stockhammer θεωρεί ότι η έννοια του υβριδισμού είναι συνδεδεμένη είτε με όρους βιολογίας είτε με καθαρά πολιτικούς όρους καταστάσεων αποικισμού.

Για τον λόγο αυτό ο Stockhammer θεωρεί ότι η προσέγγιση του Babbha δεν εφαρμόζεται ως έχει στην εξέταση αρχαιολογικών συνόλων, η οποία ενδιαφέρει και τον Stockhammer, εφόσον το έργο του εστιάζει στις διαπολιτισμικές σχέσεις στην ανατολική Μεσόγειο κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, δηλαδή περίπου την ίδια περίοδο που μας ενδιαφέρει και στην παρούσα εργασία. Για τον Stockhammer (2013, 13) η έννοια του υβριδισμού προϋποθέτει την έννοια της καθαρότητας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει πως για να χαρακτηριστεί κάτι ως υβριδικό πρέπει πρώτα να έχει οριστεί τι χαρακτηρίζεται ως «καθαρό». Εάν τίποτα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καθαρό, όλα είναι υβριδικά και ο υβριδισμός γίνεται περιττός όρος που δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εννοιολογικό εργαλείο. Ως παράδειγμα της έννοιας του «καθαρού» αναφέρεται στην αρχαιολογία και συγκεκριμένα στην τυπολογία. Προσδιορίζει τον τύπο ως μια κατηγορία δεδομένων, τα οποία μοιράζονται κάποια ίδια χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με την άποψη του, κάθε τύπος είναι μια «καθαρή» οντότητα, χωρίς να σημαίνει ότι τα αντικείμενα που συμπεριλαμβάνονται στην ενότητα αυτή είναι επίσης «καθαρά».

Η συγχώνευση λοιπόν των τύπων είναι αυτό που αποκαλείται υβρίδιο, και όχι η συγχώνευση των αντικειμένων ως οντοτήτων. Το νέο δημιούργημα πέραν του ότι αποτελεί ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο παράγωγο της πολιτισμικής ανάμειξης περικλείει και μια σειρά δυναμικών και δημιουργικών διαδικασιών που συντέλεσαν στη δημιουργία του. Σχετικά με αυτό ο Stockhammer (2013, 15) υποστηρίζει πως αρχαιολογικά είναι δυνατόν να εντοπιστεί μόνο το αντικείμενο, το οποίο προέκυψε από τη συνάντηση και την αλληλεπίδραση των διαφορετικών πολιτισμών, δηλαδή την αντίδραση πρώην διακριτών ουσιών και όχι να τεκμηριωθεί η διαδικασία της αντίδρασης. Επομένως, μπορούν μόνο να γίνουν υποθέσεις σχετικά με την πιθανή δυναμική της αντίδρασης. Η τελευταία όμως δεν θα είναι ποτέ απολύτως κατανοητή. Για τον λόγο αυτό επισημαίνει (Stockhammer 2012, 48) πως η εξέταση αρχαιολογικών πλαισίων με αναμειγμένο χαρακτήρα απαιτεί μια μεθοδολογική προσέγγιση των διαδικασιών ιδιοποίησης που προκύπτει μέσω της σχέσης αποδοχής και αντίστασης που δημιουργείται.

Εδώ έχει νόημα να επαναληφθεί η παλαιότερη ρήση του ανθρωπολόγου Igor Kopytoff (1986, 67) σύμφωνα με την οποία «αυτό που είναι σημαντικό για την υιοθέτηση ξένων στοιχείων δεν είναι το γεγονός ότι υιοθετούνται, αλλά ο τρόπος με τον οποίο τα πολιτισμικά αυτά στοιχεία αναπροσαρμόζονται και χρησιμοποιούνται». Σχετικά με την προσαρμογή και την ένταξη διαφορετικών – ξένων στοιχείων σε ένα

πλαίσιο ο H.P. Hahn ορίζει τέσσερεις διαφορετικές πτυχές στη διαδικασία μεταφοράς στοιχείων ανεξάρτητα από την προέλευση τους, σε περιπτώσεις υβριδισμού οι οποίες είναι: η οικειοποίηση, η αντικειμενοποίηση, η ενσωμάτωση και ο μετασχηματισμός. Με τον όρο οικειοποίηση εννοεί την μετατροπή ενός αντικειμένου σε αγαθό από τη στιγμή που γίνεται προσωπική κατοχή κάποιου. Η αντικειμενοποίηση σηματοδοτεί την ένταξη του αντικειμένου σε μια ήδη υπάρχουσα κατηγορία αντικειμένων γεγονός που φανερώνει κάποια νοηματοδότηση του αντικειμένου αυτού ενώ ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί το νέο απόκτημα έχει να κάνει με την ενσωμάτωση του. Όταν και εφόσον η χρήση του αντικειμένου αλλάξει στο νέο πλαίσιο τότε έχει περάσει στη φάση του μετασχηματισμού (Stockhammer 2012, 48-49).

Μέσα από αυτή τη διάκριση των σταδίων του Hahn προκύπτει πως μέσα σε ένα αναμειγμένο σύνολο πέραν της ίδιας της ανάμειξης του υλικού πολιτισμού, υφίσταται και ανάμειξη κοινωνικών πρακτικών, από τη στιγμή που για να ενσωματωθεί ένα αντικείμενο σε ένα νέο πλαίσιο πρέπει να νοηματοδοτηθεί εκ νέου και να μετασχηματιστεί ο τρόπος χρήσης και λειτουργίας του μέσα σε ένα νέο πλαίσιο. Η αλλαγή αυτή των πρακτικών δεν είναι δεδομένη, ούτε συμβαίνει σε όλες περιπτώσεις με τον ίδιο τρόπο και την ίδια ένταση. Αντίθετα σχετίζεται με τη δυναμική κάθε κοινωνικού πλαισίου και τη δεκτικότητα του σε νέου τύπου λειτουργίες και συνθήκες. Επίσης καθοριστικής σημασίας είναι και η δυνατότητα της κάθε κοινωνίας, μέσω διαφόρων παραμέτρων, να δεχθεί αφενός τα νέα στοιχεία και αφετέρου να ενσωματώσει τα νέα δεδομένα, που προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις που ακολουθούν τη συνάντηση των διαφορετικών πολιτισμικών οντοτήτων.

Όσον αφορά την εξέταση ανάμειξης πολιτισμικών χαρακτηριστικών στο αρχαιολογικό υλικό ο Stockhammer προτείνει τη χρήση του όρου συνύφανση (Entanglement/ Geflecht) αντί του υβριδισμού. Ο όρος αυτός σύμφωνα με τον Stockhammer αποδίδει τις πτυχές της δραστηριότητας και της όλης διαδικασίας της δημιουργίας μια νέας ύπαρξης, δίνοντας έμφαση στη διαπολιτισμική διάδραση και την ιστορική διαδικασία.

Επηρεασμένος από τη θεωρία του Hahn (2004, 64 – 67) σχετικά με τις διαδικασίες ένταξης των νέων στοιχείων ο Stockhammer (2012, 48 – 50) προβαίνει σε έναν διαχωρισμό μεταξύ της ιδιοποίησης αντικειμένων και της οικειοποίησης κοινωνικών πρακτικών και εννοιών. Επομένως μπορούν να διακριθούν δυο είδη συνύφανσης. Η συσχετιστική συνύφανση, κατά την οποία δεν επιτελείται μόνο ανάμειξη του αντικειμένου αλλά των κοινωνικών πρακτικών και εννοιών που

σχετίζονται με ένα αντικείμενο, και η υλική συνύφανση. Σ' αυτή την περίπτωση, οι δημιουργικές ενέργειες που απελευθερώθηκαν αρχικά από την πολιτισμική συνάντηση και διευρύνθηκαν μέσα στην διαδικασία της οικειοποίησης έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου αντικειμένου που συνδυάζει το γνώριμο με το προηγούμενο ξένο.

Ο Stockhammer επισημαίνει πως ακόμα κι αν ένα τέτοιο αντικείμενο έχει χάσει το λειτουργικό του περιβάλλον με την πάροδο του χρόνου - που σημαίνει ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμία ιδέα για κοινωνικές πρακτικές και έννοιες που συνδέονται με το αντικείμενο - μπορεί ακόμα να αναγνωρισθεί ως ένα υβριδικό αντικείμενο στην αρχαιολογική μαρτυρία διότι ανασκάπτεται η τελική ενσωμάτωση, το αποτέλεσμα δηλαδή μιας πληθώρας διαδικασιών οικειοποίησης και δημιουργίας χωρίς βέβαια να μπορεί να τεκμηριωθεί η συγκεκριμένη διαδικασία της ανάμειξης του υλικού (Stockhammer, 2012, 43-51).

Πιο συγκεκριμένα σχετικά με τα αρχαιολογικά ευρήματα με ανάμεικτα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αναφέρει πως το ανασκαφικό περιβάλλον μπορεί πάντοτε να δείξει εάν ένα εισηγμένο αντικείμενο είχε προσωπικό χαρακτήρα και επομένως είχε αφομοιωθεί και χρησιμοποιηθεί με κάποιο νόημα. Όπως επισημαίνει ο Hahn, υπάρχει ένας μετασχηματισμός- επαναπροσδιορισμός στη σχέση ανθρώπων και αντικειμένων. Η σχεσιακή συνύφανση, δηλαδή αυτή που συνεπάγεται και αλλαγή των σχέσεων δεν επηρεάζει το ίδιο το αντικείμενο αλλά τις σχέσεις των ανθρώπων γύρω από αυτό. Το αντικείμενο, ως υλική οντότητα, είναι σταθερό και άρα αμετάβλητο. Όταν εισάγεται από κάπου αλλού, υποχρεώνει τους ανθρώπους να τοποθετηθούν έναντί του και να το εντάξουν στο σύνολο. Αναπόφευκτα, αυτό που αλλάζει είναι οι σχέσεις που ορίζουν το πλαίσιο χρήσης του αντικειμένου και τη νοηματοδότησή του, αλλά το αντικείμενο καθαυτό μένει ίδιο. Βέβαια, αλλάζουν και τα νοήματα με τα οποία συνδεόταν στον τόπο καταγωγής του. Για το λόγο αυτό χρειάζεται ο λεγόμενος τρίτος χώρος του Bhabha, όπου τα νοήματα είναι που στυλιζάρονται και υβριδοποιούνται.

Σε ανάλογη μελέτη τους για περιπτώσεις υβριδισμού που αφορούν το παράδειγμα της Κύπρου κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου ο Bernard Knapp και ο Ιωάννης Βοσκός (2008) διατυπώνουν το συμπέρασμα, ότι όλες οι ομάδες που συμμετέχουν σε τέτοιες καταστάσεις συνύφανσης συμβάλλουν στη διαμόρφωση των αναμειγμένων πολιτισμών μέσω αλληλεπίδρασης και διαπραγμάτευσης κάτι που βρίσκεται σε σαφή αντίθεση με τον ορισμό του Bhabha, ο οποίος θεωρεί πως ο υβριδισμός προϋποθέτει την κυριαρχία των αποικιστών επάνω σε αυτόχθονες. Στη μελέτη τους για τις εξελίξεις στην Κύπρο τον 12ο αιώνα π.Χ.

ήθελαν να χρησιμοποιήσουν την έννοια του υβριδισμού για να ξεφύγουν από το παραδοσιακό δίλημμα του εάν έγινε αχαϊκός αποικισμός στο νησί ή όχι και αν αυτός ευθύνεται για την ιστορική και πολιτισμική εξέλιξη στο τέλος της Εποχής του Χαλκού, σε αντίθεση με την κυρίαρχη άποψη στην αρχαιολογία σχετικά με την Κύπρο κατά την περίοδο εκείνη.

Αναλύουν διαδικασίες διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης, οι οποίες μπορούν εξίσου να πραγματοποιηθούν είτε σε μεταναστευτικά είτε σε αποικιακά περιβάλλοντα και τονίζουν ότι η έννοια του υβριδισμού ως πολιτισμική, κοινωνική ή υλική συνύφανση έχει τη δυνατότητα να επεξηγήσει πλήρως την κατάσταση των επαφών που αφορούν τον αποικισμό και τη μετανάστευση. Συγκεκριμένα, σχετικά με την Κύπρο της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου αναδεικνύουν, το πώς η ανάμειξη των κυπριακών, μυκηναϊκών και συροπαλαιστινιακών χαρακτηριστικών μαζί με τα νέα ταφικά έθιμα δημιούργησαν νέες ταυτότητες, ως αποτέλεσμα των πολιτισμικών συναντήσεων που ορίζονται ως πτυχές του υβριδισμού.

Σχετικά με τέτοιου είδους φαινόμενα στο πλαίσιο της αρχαιολογικής έρευνας διατυπώνουν την άποψη πως εστιάζοντας στο πώς ανταποκρίνεται η κοινωνία σε μια κατάσταση ανάμειξης μέσω της έκφρασης της στον υλικό πολιτισμό, καθίσταται δυνατή η ανάλυση και η καλύτερη κατανόηση του μηχανισμού με τον οποίο οι καινοτομίες υιοθετήθηκαν και προσαρμόστηκαν στις επικρατούσες υλικές και κοινωνικές πρακτικές. Επίσης θεωρούν πώς η ανάμειξη των χαρακτηριστικών οδήγησε σε εντελώς νέες μορφές και έννοιες των σχετικών αντικειμένων και των πρακτικών τους, μέσω της συνεχούς διάδρασης και της συνομιλίας μεταξύ των πολιτισμών (Voskos and Knapp, 2008, 661).

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, ο σκοπός της κατανόησης του ρόλου των εισηγμένων και των πολιτισμικών επιρροών στο Μόχλο, απαιτεί μία δυναμική προσέγγιση της κοινωνίας, όπως αυτή που προτείνει η θεωρία της συναρμογής. Σε αυτήν την περίπτωση οι κοινωνίες μπορούν να ιδωθούν ως πορώδεις και άρα ικανές να απορροφούν πολιτισμικές επιρροές. Τέτοιου τύπου κοινωνίες έχει μελετήσει κατεξοχήν ο Bhabha, ο οποίος υποστήριξε τον πολιτισμικό υβριδισμό και τόνισε τη σημασία του τρίτου χώρου. Ο Stockhammer αντέτεινε τη συνύφανση αντί του υβριδισμού ως έννοια προσαρμοσμένη στον υλικό πολιτισμό. Σύμφωνα με τον ίδιο η σχεσιακή ή συσχετιστική συνύφανση συνεπάγεται και την αλλαγή σχέσεων και νοημάτων γύρω από τα αντικείμενα, ενώ η απλή συνύφανση όχι.

Τέλος οι Knapp και Βοσκός τόνισαν ότι η συνύφανση δεν γίνεται άνωθεν, όπως στο αποικιακό μοντέλο του Bhabha, αλλά αμφίδρομα και επί ίσοις όροις.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, πρέπει αρχικά να προσδιοριστεί το πώς ένα φαινομενικά σταθερό και ισχυρά εδραιωμένο μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης και λειτουργίας, όπως ήταν η κοινωνία του Μόχλου κατά τη νεοανακτορική περίοδο επέτρεψε, μετά το τέλος του, την εισροή νέων στοιχείων και επομένως την αλλαγή. Για τον σκοπό αυτό μπορεί η νεοανακτορική κοινωνία του Μόχλου να ιδωθεί αρχικά ως μια συναρμογή ώστε να καταστεί δυνατός ο προσδιορισμός της στρωματοποίησης και της δεκτικότητας ή μη της κοινωνίας αυτής σε παράγοντες που προκαλούν την αλλαγή. Μια τέτοιου τύπου θεώρηση μπορεί να παρακάμψει τα παλαιότερα διατυπωμένα διλήμματα της άνωθεν επιβολής των Μυκηναίων και να εστιάσει στους μηχανισμούς αφομοίωσης των νέων πολιτισμικών εισαγωγών. Αυτοί μπορούν να διακριθούν είτε σε απλές είτε συσχετιστικές συνυφάνσεις μέσω της συγκριτικής επανεξέτασης των εισηγμένων που ορθώς έχουν εντοπισθεί (αλλά έχουν απλώς εντοπισθεί) στο ΥΜ ΙΙΙ νεκροταφείο και στον οικισμό.

Κεφάλαιο 5

Η μεταβολή στην κοινωνία του Μόχλου μετά το τέλος της YM IB.

5.1. Η σύνδεση της Νεοανακτορικής κοινωνίας με την πολιτισμική μεταβολή της τελικής ανακτορικής και μετανакτορικής περιόδου.

Η δεκτικότητα της νεοανακτορικής κοινωνίας του Μόχλου ως συναρμογής μπορεί να διαπιστωθεί μέσω του εντοπισμού πιθανών κοινωνικών δυναμικών στη συγκρότηση της κοινωνίας. Η επισήμανση αυτών των δυναμικών θα επιτρέψει να φανεί, ότι η συγκρότησή αυτή δεν ήταν τόσο συμπαγής όσο συνήθως αφήνει να εννοηθεί η έρευνα, η οποία βλέπει τη νεοανακτορική περίοδο ως το απόγειο της μινωικής Κρήτης όσον αφορά την απόλυτη κυριαρχία του ανακτόρου της Κνωσού αλλά και την οικονομική επιρροή και πολιτισμική ακτινοβολία της Κρήτης στο νότιο Αιγαίο και όχι μόνο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί κατά τη νεοανακτορική περίοδο η κοινωνία του Μόχλου παρουσίαζε μια εντελώς διαφορετική εικόνα σε σχέση με αυτή της YM III περιόδου. Την περίοδο της καταστροφής στην YM IB ο οικισμός του Μόχλου διέθετε πολλά ανεξάρτητα πολυόροφα κτήρια, τα οποία στην πλειονότητα τους λειτουργούσαν ως οικίες και ένα μεγάλο κτήριο με επιβεβαιωμένη τελετουργική χρήση (κτήριο B) πλαισιωμένο από άλλα μικρότερα αντίστοιχου χαρακτήρα. Στην απέναντι ακτή σε σχετική εγγύτητα με τη θέση του Μόχλου λειτουργούσαν ανεξάρτητοι συνοικισμοί, όπως αυτοί στην Συνοικία των Τεχνιτών και στο Χαλινομούρι, ο οποίος ήταν αγροτικού χαρακτήρα.

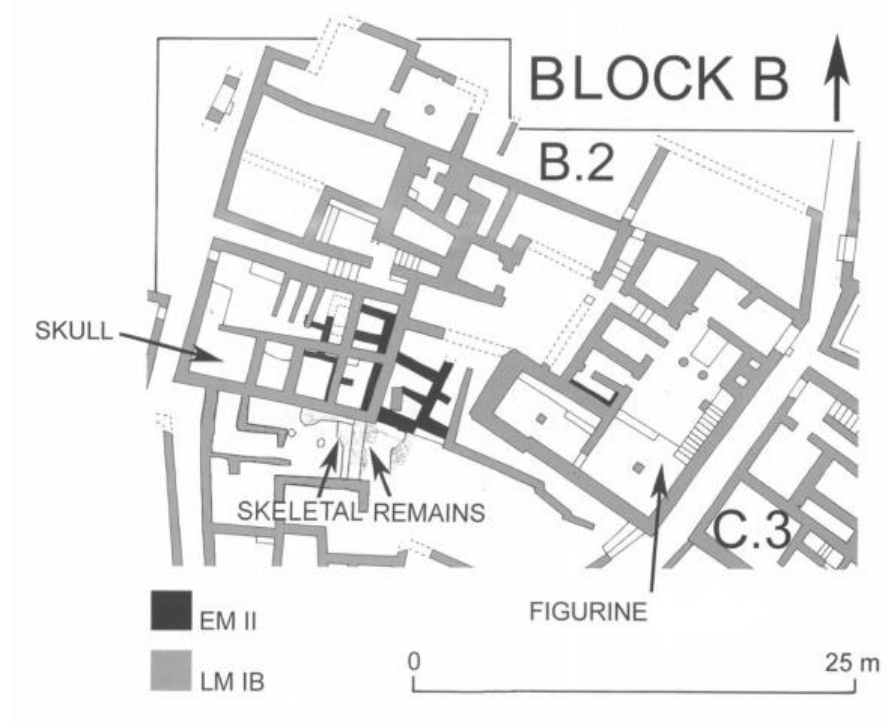
Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό για την περίοδο είναι πως στους υπόγειους χώρους των οικιών βρέθηκε πλήθος αποθηκευτικών κυρίως αγγείων καθώς και συγκεντρωμένο απόθεμα σε μέταλλο. Δεν έχει διευκρινιστεί αν η αποθήκευση του μετάλλου έγινε με αφορμή την καταστροφή, αν συγκεντρώσαν δηλαδή το μέταλλο με σκοπό να επιστρέψουν και να το ανακτήσουν ή αν απλά το είχαν αποθηκεύσει με σκοπό να το διαθέσουν και να το χρησιμοποιήσουν στην καθημερινότητά τους. Η εικόνα του αποθηκευμένου υλικού στις αποθήκες των οικιών σε ένα πρώτο επίπεδο επιβεβαιώνει την εικόνα της ευμάρειας και της γενικότερης ακμής που χαρακτηρίζει την

νεοανακτορική περίοδο. Με μία επιπρόσθετη ματιά διαπιστώνεται και η σχετική αυτονομία των επιμέρους νοικοκυριών. Φαίνεται λοιπόν πως κατά το τέλος της νεοανακτορικής περιόδου οι κάτοικοι του Μόχλου είχαν δομήσει μια κοινωνία αποτελούμενη από αυτόνομες μονάδες (οικίες) στις οποίες μπορούν να συμπεριληφθούν και οι ανεξάρτητοι συννοικισμοί τόσο στο Χαλινομούρι όσο και στη Συννοικία των Τεχνιτών.

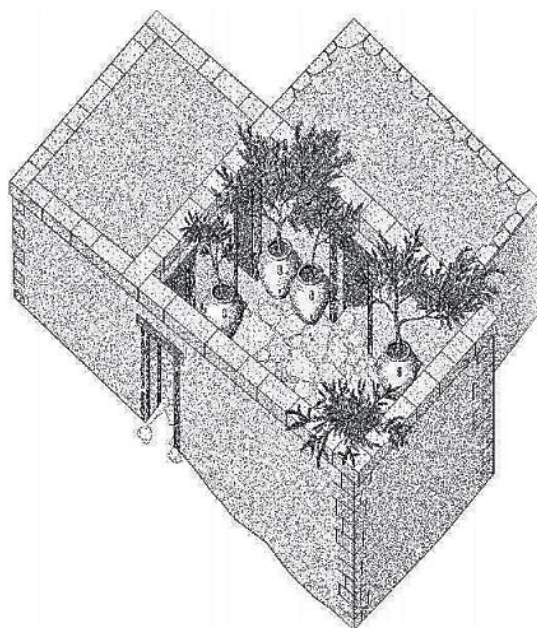
Επομένως η αυτονομία της νεοανακτορικής κοινωνίας του Μόχλου προκύπτει μέσω των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των οικημάτων καθώς και από την ικανότητα αποθήκευσης του πλεονάσματος για το μεγαλύτερο μέρος των οικιών της θέσης. Η αυτονομία που προσφέρουν τα χαρακτηριστικά αυτά αφορά την ικανότητα των επιμέρους νοικοκυριών να αντεπεξέρχονται στις λειτουργικές τους ανάγκες χωρίς να υπάρχει άμεση εξάρτηση από τα υπόλοιπα μέρη της κοινωνίας. Σχεδόν το σύνολο των οικιών της θέσης διέθεταν πολλούς λειτουργικούς χώρους, κατάλληλους για δραστηριότητες όπως μαγείρεμα, παραγωγή αγαθών κ.τ.λ μέσα στις ίδιες τις οικίες. Επίσης η δυνατότητα αποθήκευσης, μέσω της ύπαρξης αποθηκευτικών χώρων, παρέχει την ικανότητα συγκέντρωσης του πλεονάσματος καθιστώντας έτσι το κάθε νοικοκυριό οικονομικά αυτόνομο με ευελιξία να κινηθεί στην τοπική οικονομία. Η υφιστάμενη αυτονομία που διαπιστώνεται σχετικά με τη νεοανακτορική κοινωνία του Μόχλου φαίνεται ότι ταιριάζει με τη λογική της θεωρίας της συναρμογής, η οποία δέχεται ότι μπορεί να υπάρχουν σύνολα αποτελούμενα από αυτόνομες μονάδες σε συναρμογή, δηλαδή σε σχέση που δημιουργεί ένα σύνολο.

Η αυτονομία των επιμέρους μερών του συνόλου είναι πιθανό πως συνέβαλε στην δυνατότητα ανεξαρτησίας τους και στην μείωση της ανάγκης για ανάπτυξη ισχυρών δεσμών εξάρτησης με υπόλοιπα μέρη του συνόλου. Σύμφωνα με αυτό το δεδομένο γεννάται η απορία του εάν και κατά πόσο θα μπορούσε στην περίπτωση του Μόχλου η αυτονομία του συνόλου να συνεπάγεται με την επιλογή διαφοροποιημένης δράσης βάζοντας σε δοκιμασία την αντοχή της συναρμογής. Κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να απαντηθεί καθώς δεν μπορεί εύκολα να διακριθεί μέσα από την εξέταση των δεδομένων. Ωστόσο είτε κάτι τέτοιο συνέβαινε είτε όχι, είναι ευδιάκριτο πως υπήρχαν χαρακτηριστικά που ενέτειναν τη δυναμικότητα και τη ρευστότητα της συναρμογής αυτής. Ένα από αυτά είναι η επέκταση της εκτός των στενών ορίων της κοινότητας, π.χ στη Συννοικία των Τεχνιτών και στο Χαλινομούρι.

Η ύπαρξη ανεξάρτητων μονάδων στην ευρύτερη περιοχή εντείνει την ευελιξία της κοινωνικής οργάνωσης του συνόλου. Από άποψη λειτουργικότητας η ανεξαρτησία και η αυτόνομη λειτουργία των μερών μπορεί να εξυπηρετεί και να διευκολύνει τη δράση τους ως μονάδες δίνοντας περιθώρια πρωτοβουλίας και μεγαλύτερη δυνατότητα προσωπικής επιλογής ή διαφοροποιημένης δράσης σε καθένα από τα συστατικά της μέρη, ωστόσο δεν επιτρέπει την πλήρη παγίωση των κοινωνικών πρακτικών. Έτσι το σύνολο παρά την αρμονική του λειτουργία, εν τέλει εδράζεται σε λεπτές ισορροπίες κοινωνικών σχέσεων, στο οποίο η διατήρηση των δομών και των πρακτικών είναι δυνατόν να επιτευχθεί με πιο μεγάλη δυσκολία.

Εικόνα 42: Το κτήριο B2 (Soles 2010, Fig. 31.2).

Εικόνα 43: Αποκατάσταση του ΥΜ Ι τεμένους (Soles and Davaras 2013, Fig. 2).

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο είναι κατανοητή η έντονη παρουσία τελετουργικών πρακτικών. Η τελετουργία σκοπεύει στην αναδιαπραγμάτευση των κοινωνικών σχέσεων, η οποία θα ήταν απολύτως και συνεχώς απαραίτητη σε μία κοινωνία με δυναμική διάδραση μεταξύ των συστατικών της επιμέρους κοινωνικών ομάδων. Κατά τη νεοανακτορική περίοδο στο Μόχλο το κτήριο B2 (Εικ. 42) αποτέλεσε το κύριο τελετουργικό κέντρο της θέσης. Το κτήριο απέδωσε τελετουργικά σκεύη και αγγεία ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η ύπαρξη, σε ένα από τα δωμάτια του υπογείου, κρανίου νεαρής γυναίκας, το οποίο πιθανολογείται (Soles 2010) ότι λατρευόταν στο πλαίσιο της λατρείας των προγόνων. Στο ακριβώς διπλανό δωμάτιο από αυτό που περιείχε το κρανίο βρέθηκε γυναικείο ειδώλιο, το οποίο θεωρήθηκε ότι σχετιζόταν με την τελετουργία που περιελάμβανε το κρανίο (Soles 2010, 331). Ακριβώς στον επάνω όροφο υπήρχε αποθήκη, στην οποία εντοπίστηκε μεγάλος ψευδόστομος αμφορέας για την αποθήκευση υγρού που πιθανώς χρησιμοποιούνταν για να γεμίσει τις έξι λεκάνες που βρέθηκαν στον ίδιο χώρο. Ακριβώς δίπλα βρισκόταν μικρός αποθηκευτικός χώρος ο οποίος απέδωσε τρεις μικρούς αμφορείς θαμμένους στο έδαφος ενώ κάτω από αυτούς βρέθηκε απόθεση που περιελάμβανε κασσίτερο και μια χάλκινη τρίαίνα. Σκελετικά κατάλοιπα επίσης βρέθηκαν και στο νοτιοανατολικό τμήμα του κτηρίου, τα οποία ενδεχομένως να σχετίζονταν με το κρανίο που προαναφέρθηκε. Στο βορειοανατολικό τμήμα του οικισμού εντοπίστηκε μια σειρά από κτήρια τελετουργικού χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για ένα ιερό με θρανίο και δυο ακόμη διώροφα κτήρια που φαίνεται πως παρήγαν μεγάλες ποσότητες φαγητού και ποτού. Επίσης όχι σε μεγάλη

απόσταση από τα κτήρια αυτά βρέθηκε ένα τέμενος (Εικ. 43) όπου ελαιόδεντρα φύτευαν μέσα σε πίθους τοποθετημένους σε μια μικρή υπαίθρια αυλή (Soles and Davaras 2013).

Η τελετουργία, από τη φύση της, βασίζεται στην πιστή επιτέλεσή της που συνεπάγεται τη σταθερότητα της. Υπό αυτήν την έννοια είναι απόλυτα εδαφοποιημένη ως προς τους κανόνες και τις διαδικασίες επιτέλεσής της. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι καθόλου σταθερή ως προς το κοινωνικό της περιεχόμενο, εφόσον δύναται και να στηρίζει και να επιτρέψει την αναθεώρηση των κοινωνικών σχέσεων. Είναι επομένως πλήρως απεδαφοποιημένη σε αυτό το επίπεδο. Η τελετουργία λοιπόν, θα μπορούσε εξίσου και να ισχυροποιεί την κοινωνική συνοχή αλλά και να την αποσταθεροποιεί. Άλλωστε η ανατολική Κρήτη έχει δώσει δείγματα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι εκφράζουν κοινωνική ρευστότητα έως και αποσταθεροποίηση. Για παράδειγμα, η βίαιη καταστροφή του κούρου του Παλαικάστρου στο τέλος της περιόδου δείχνει ότι υπήρχαν φυγόκεντρες δυναμικές τις οποίες συγκρατούσε η τελετουργία (Driessen 1999). Ίσως κάτι ανάλογο είναι δυνατόν να υποστηριχθεί και για το Μόχλο.

Η λατρεία των προγόνων που προτάθηκε πως υποδηλώνει, η ύπαρξη του κρανίου και των υπόλοιπων οστών στο τελετουργικό κέντρο της θέσης ενδέχεται να είναι ενδεικτική της προσπάθειας κάποιας ή κάποιων κοινωνικών ομάδων να ισχυροποιηθούν μέσω επίκλησης σε κάποια μεταφυσική τάξη. Ποιός όμως ο λόγος μίας τόσο έντονης επίκλησης αν δεν υπήρχε κάποια δυναμική, αμφισβήτηση, ανησυχία ή έστω αστάθεια για να την προκαλέσει και να τη δικαιολογήσει;

Επομένως εάν η διατήρηση των νεοανακτορικών δομών δεν ήταν δεδομένη, είναι σίγουρο ότι η καταστροφή στο τέλος της ΥΜ ΙΒ δυσχέρανε ακόμη περισσότερο τη διατήρηση της κοινωνικής οργάνωσης της προηγούμενης περιόδου. Η ερήμωση του οικισμού μετά την καταστροφή δείχνει μάλλον μία πλήρη αποδιοργάνωση. Επίσης οι δομές και οι σχέσεις που εξυπηρετούσαν τη λειτουργία της κοινωνίας δεν υπήρχαν πλέον. Η αδυναμία άμεσης ανασυγκρότησης υποδεικνύει ότι η καταστροφή σήμανε το τέλος της ζωής της κοινότητας και μετέβαλε αμετάκλητα την οργάνωση και τη λειτουργία της.

Η αλλαγή των σχέσεων και των ισορροπιών μετά από την καταστροφή σε μια συναρμογή επιτρέπουν να εμφανιστούν διαφορετικές ιδιότητες και διαφορετικά φαινόμενα μέσα σ' αυτή. Κάτι ανάλογο φαίνεται πως συνέβη και στην περίπτωση του Μόχλου. Πιο συγκεκριμένα η καταστροφή άφησε ακόμα περισσότερο να φανούν τα ρευστά στοιχεία της προηγούμενης κατάστασης, και υπό αυτή την έννοια η κοινωνία

του Μόχλου κατέστη δεκτική στην εισροή νέων στοιχείων και χαρακτηριστικών, τα οποία ήταν απαραίτητα για να επανασυσταθεί μαζί με ό,τι είχε σωθεί από την προηγούμενη περίοδο. Η συνάντηση με τα διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά εντείνει την διαπερατότητα των ορίων ενός κοινωνικού συνόλου. Μία τέτοια προσέγγιση ταιριάζει στην κατανόηση της ΥΜ II-III περιόδου αν αναλογιστεί κανείς πως την περίοδο εκείνη πολλές θέσεις της Κρήτης, συμπεριλαμβανομένης και αυτή του Μόχλου, ήταν σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση λόγω της καταστροφής που είχε προηγηθεί. Επομένως, η εξάπλωση των στοιχείων του μυκηναϊκού πολιτισμού σχετίζεται με το βαθμό στον οποίο υπήρχαν αστάθειες στις κοινωνικές δομές της Κρήτης, συμπεριλαμβανομένου και του Μόχλου, πριν και μετά την καταστροφή, οι οποίες δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την πολιτισμική αλλαγή.

5.2. Ερμηνεία της πολιτισμικής μεταβολής σύμφωνα με τα στοιχεία από τον οικισμό και το σύνολο της κεραμικής.

Έχοντας κατανοήσει πώς δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την εισροή νέων στοιχείων στο Μόχλο και έχοντας εντοπίσει μέσω των αρχαιολογικών δεδομένων την ένταξη των νέων αυτών στοιχείων στο συγκεκριμένο πλαίσιο του Μόχλου, είναι στη συνέχεια απαραίτητο να καθοριστεί ποια από αυτά τα στοιχεία συνυφάνθηκαν με τις τοπικές πολιτισμικές παραδόσεις και ποια παρέμειναν χωρίς ιδιαίτερη αφομοίωση, ενώ ενδεχομένως να υφίστανται στοιχεία, τα οποία δεν οφείλονται σε κάποια εξωγενή πολιτισμική επιρροή αλλά συνδέονται με εξελίξεις σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο.

Αρχικά η εξέταση της αφομοίωσης και επομένως της συνύφανσης των νέου τύπου χαρακτηριστικών θα ξεκινήσει με αναφορά στην νέα δόμηση της κοινωνίας του Μόχλου και στα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του οικισμού. Στη συνέχεια εξετάζεται το σύνολο της κεραμικής κυρίως από τον οικισμό με ορισμένες αναφορές και στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια με σκοπό την ανάδειξη της χρήσης τόσο των ντόπιων όσο και των εισηγμένων τύπων και του πώς αυτοί συνυφάνθηκαν και λειτούργησαν μέσα από τις αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν. Μετά την εξέταση της κεραμικής εξετάζονται αρχικά τα μορφολογικά χαρακτηριστικά κυρίως από τους θαλαμωτούς τάφους στα Λιμενάρια ενώ ακολουθούν αναφορές και σε επιμέρους τάφους με ιδιαίτερα κτερίσματα και χαρακτηριστικά, τα οποία δημιουργούν μια έντονη υβριδική εικόνα.

Όσον αφορά τον οικισμό, οι οικίες της περιόδου περιορίζονται σε μόλις 13 κτήρια σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο που ήταν σαφώς περισσότερες, και

απλώνονταν στο μεγαλύτερο μέρος του οικισμού. Τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των κτηρίων δεν παρουσιάζουν ομοιότητες με αυτά από την ηπειρωτική Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή. Μεγαροειδή κτήρια δεν εμφανίζονται καθόλου στον οικισμό. Αντίθετα τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των οικιών προσομοιάζουν περισσότερο στα κτήρια της νεοανακτορικής περιόδου από τη θέση. Σε κάποιες περιπτώσεις (Οικία Α) τα νέα κτήρια έχουν θεμελιωθεί ακριβώς επάνω στα θεμέλια παλαιών οικοδομημάτων. Βέβαια, οι οικίες πλέον δεν παρουσιάζουν την αυτονομία των νεοανακτορικών οικιών, καθώς όπως ήδη αναφέρθηκε υπάρχουν περιπτώσεις που ίσως να μοιράζονταν ακόμα και τους ίδιους τοίχους. Αν και οι οικίες δεν είχαν σπουδαίες διαφορές μεταξύ τους ως προς τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους και τα ευρήματα που απέδωσαν, η Οικία Α διέφερε σε μεγάλο βαθμό από τις υπόλοιπες. Τόσο τα αρχιτεκτονικά της χαρακτηριστικά όσο και ευρήματα που απέδωσε, φανερώνουν την ιδιαίτερη θέση που οι ένοικοι της συγκεκριμένης οικίας είχαν στην κοινωνία. Η διαφορά αυτή υποδηλώνει την ύπαρξη κοινωνικής ανισότητας καθώς κάποια από τα μέλη της κοινωνίας φαίνεται πως απολάμβαναν διαφορετική μεταχείριση σε σχέση με τα υπόλοιπα.

Οι αλλαγές που παρατηρούνται σχετικά με τη νέα διάταξη και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, πιθανότατα αποδίδονται στην εσωτερική αναδιοργάνωση της κοινότητας του Μόχλου. Ωστόσο η πυκνή αυτή σύνδεση μεταξύ των μελών της κοινωνίας και η κοινωνική ανισότητα που φαίνεται να ισχύει, πιθανόν να αποδεικνύει την ανάγκη της συγκεκριμένης κοινωνίας να ανασυγκροτηθεί και να λειτουργήσει. Διότι όπως αναφέρθηκε, όταν τα μέρη μιας συναρμογής είναι στενά δεμένα και εξαρτημένα μεταξύ τους υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα σταθερότητας και επομένως στρωματοποίησης και εδραίωσης μιας συναρμογής. Στο πλαίσιο της αβεβαιότητας που διαμορφώθηκε κατά την μετά την καταστροφή περίοδο η δημιουργία μιας στενά συνδεδεμένης κοινωνίας με σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των μερών, στην οποία όλα τα μέλη αναγνωρίζουν την ίδια «δύναμη» ως ανώτερη (οικία Α), φαντάζει πιο ασφαλής επιλογή.

Επομένως η νέα τύπου διάταξη της κοινωνίας ενδέχεται να σχετίζεται με μια εσωτερική ανάγκη και όχι να αποτελεί πραγματική επιρροή από την ηπειρωτική Ελλάδα, χωρίς βέβαια να μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα. Το μοντέλο μιας τέτοιου τύπου οργάνωσης πιθανόν να έμοιαζε ιδανικό για την κοινωνία του Μόχλου κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης, με σκοπό να δομηθεί εκ νέου πάνω σε μια

νέα σταθερή βάση, η οποία λόγω της καταστροφής δεν υπήρχε. Επομένως δομώντας αυτή την εικόνα σχετικά με την διάταξη της κοινωνίας του Μόχλου κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης, δημιουργείται το υπόβαθρο επάνω στο οποίο πρέπει να εκτιμηθούν οι όποιες επιρροές παρατηρούνται σε άλλες πλευρές του υλικού πολιτισμού που εξετάζονται παρακάτω.

Κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης η κεραμική από τον οικισμό παρουσιάζει διττό χαρακτήρα. Από τη μια είτε συνεχίζουν είτε εξελίσσονται σχήματα του μινωικού παρελθόντος και από την άλλη εμφανίζονται σχήματα, τα οποία δεν έχουν προηγούμενο στη μινωική παράδοση, και προσομοιάζουν σε αντίστοιχα πρότυπα από την ηπειρωτική Ελλάδα. Επίσης στο σύνολο της κεραμικής από τη θέση σημειώνεται μεγάλος αριθμός εισαγωγών κατά κύριο λόγο από περιοχές της κεντρικής Κρήτης και του Παλαικάστρου. Τα σχήματα, τα οποία συνδέονται με την μινωική παράδοση αφορούν κυρίως κύπελλα διαφόρων τύπων, κυάθους, πρόχους ψευδόστομους αμφορείς πίθους και άλλα χρηστικά σκεύη. Τα νέου τύπου σχήματα που εμφανίστηκαν στη θέση συνίστανται κατά κύριο λόγο σε κύλικες, αμφοροειδείς κρατήρες, αρύταινες, ρηχές φιάλες, πρόχους με χοανοειδή λαιμό και κάποια σύνθετα αγγεία.

Τα νέου τύπου χαρακτηριστικά εμφανίστηκαν αρκετά νωρίς στον οικισμό. Η κύλικα εμφανίζεται κατά την ΥΜ ΙΙ μάλλον περίοδο. Το πρωιμότερο δείγμα αποτελεί εισαγωγή από την βόρεια κεντρική Κρήτη (Smith 2010, 33). Σύμφωνα με τα υλικά κατάλοιπα, κατά την πρώτη φάση της επανεγκατάστασης του οικισμού (ΥΜ ΙΙ/ΙΙΑ1 – ΥΜ ΙΙΑ2) τα εξω-τοπικής έμπνευσης τέχνηρα, τα οποία εντοπίζονται, αφορούν κατά κύριο λόγο κύλικες, καθώς επίσης και αγγεία όπως η ρηχή φιάλη, ο κρατήρας και ο κάλαθος, τα οποία εμφανίζονται σε μικρότερες ποσότητες. Επίσης στον οικισμό εμφανίζονται μεγάλες συγκεντρώσεις κωνικών και άλλου τύπου κυπέλλων, τα οποία έχουν τη ρίζα τους στη νεοανακτορική παράδοση ενώ παράλληλα ο τύπος του ψευδόστομου αμφορέα εντοπίζεται με σχετικά μικρή συχνότητα, ο οποίος θα γνωρίσει μεγαλύτερη διάδοση κατά την επόμενη φάση της επανεγκατάστασης.

Κατά την περίοδο της πρώιμης φάσης της επανεγκατάστασης οι κύλικες βρίσκονται σε μεγάλη ποσότητα στον οικισμό (108 καταλογογραφημένα δείγματα). Ως σχήμα είθισται να συνδέεται με την ηπειρωτική Ελλάδα, ωστόσο μόνο ένα δείγμα φαίνεται να έχει εισαχθεί από την περιοχή αυτή και χρονολογείται στην επόμενη φάση

του οικισμού. Αντίθετα υπάρχει μεγάλος αριθμός εισαγωγών από την κεντρική Κρήτη και την ευρύτερη περιοχή της Κνωσού (Smith 2010, 33 - 34). Το σχήμα αυτό αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα σχήματα του μυκηναϊκού πολιτισμού και φαίνεται ότι δεν είχε προηγούμενα στην κρητική κοινωνία. Βρέθηκε κυρίως στον οικισμό, καθώς όλες οι οικίες απέδωσαν τουλάχιστον μια κύλικα με τις περισσότερες να συγκεντρώνονται στις οικίες I, Δ και Α (Soles et al. 2008, table 3) ενώ τα δείγματα από το νεκροταφείο ήταν ελάχιστα (για την ακρίβεια 3) και έχουν συσχετιστεί με τη διαδικασία της πόσης. Το σχήμα της κύλικας αποτελεί την πρωιμότερη εισαγωγή στην θέση από την περιοχή της κεντρικής Κρήτης.

Επομένως ενδέχεται οι κάτοικοι του Μόχλου, οι οποίοι χρησιμοποίησαν αυτού του είδους το αντικείμενο, να το συνδέουν όχι άμεσα με τον μυκηναϊκό πολιτισμό, αλλά έμμεσα μέσω της μίμησης μιας κνωσιακής πρακτικής, διατηρώντας την παραδοσιακή σχέση με την Κνωσό, χωρίς βέβαια κάτι τέτοιο να μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα. Την χρήση κνωσιακού τύπου κεραμικής σε δημόσιες τελετουργίες ως μέσο υπόμνησης της κνωσιακής καταγωγής των κατοίκων, υποστηρίζει και ο Λ. Πλάτων σχετικά με την κνωσιακή κεραμική της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου από τον οικισμό Κεφάλι Χόνδρου Βιάννου (Πλάτων 2011β, 107 – 108).

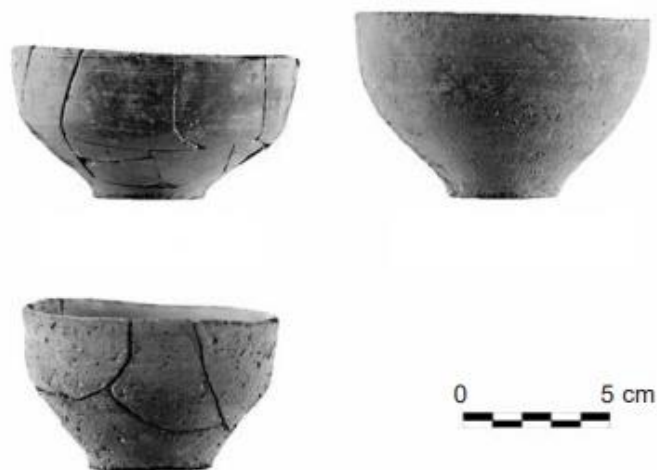
Το νέο αυτό σχήμα έχει εισαχθεί στον οικισμό του Μόχλου και αποτελεί πλέον προσωπική κατοχή των κατοίκων, οι οποίοι το έχουν οικειοποιηθεί πλήρως εφόσον βρίσκεται στις οικίες μαζί με την υπόλοιπη οικιακή σκευή. Μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας λοιπόν το σχήμα της κύλικας ενσωματώνεται και γνωρίζει αποδοχή ως αγγείο. Ωστόσο όπως φαίνεται από τον μεγάλο αριθμό των μινωικού τύπου κυπέλλων που βρέθηκαν στον οικισμό αλλά και στο κοντινό νεκροταφείο, η κύλικα και οι νέες πρακτικές πόσης δεν ήρθαν για να αντικαταστήσουν τις προηγούμενες πρακτικές στην περιοχή αλλά μάλλον αποτέλεσαν μια προσθήκη στην συγκεκριμένη διαδικασία. Δεν μπορεί να γίνει γνωστό με βεβαιότητα αν το συγκεκριμένο σχήμα χρησιμοποιήθηκε στην πραγματικότητα ως σκεύος κατανάλωσης καλύπτοντας κάποια τέτοιου είδους ανάγκη ή αν ήταν απλώς ενδεικτικό ενός άλλου πολιτισμού ως μέσο κοινωνικής επίδειξης λόγω της ακμής που γνώριζε την περίοδο εκείνη ο πολιτισμός αυτός. Βέβαια από τις συγκεντρώσεις που βρέθηκαν στον οικισμό (πάνω από το 85% των οικιών απέδωσαν πάνω από 3) φαίνεται πιθανό το σκεύος αυτό να χρησιμοποιήθηκε κανονικά από τους κατοίκους, ωστόσο δεν μπορεί κάτι τέτοιο να ειπωθεί με βεβαιότητα. Αυτό που είναι βέβαιο, όποιος και να είναι τελικά ο λόγος εισαγωγής του σχήματος στην

θέση, είναι πως η εμφάνιση της κύλικας σε ένα πλαίσιο, που τα ντόπια αγγεία πόσης διατηρούνται σε μεγάλο βαθμό δημιουργούσε αντιθέσεις. Επομένως το ίδιο το αντικείμενο δημιουργούσε την αντίθεση και το στυλιζάρισμα των πολιτισμικών χαρακτηριστικών στην πρόσληψή τους, επειδή ως σχήμα παρέμεινε αμετάβλητο και μη συνυφασμένο παρά μόνο στο υλικό επίπεδο και όχι στο πολιτισμικό.

Φαίνεται λοιπόν πως η πρακτική της πόσης στην περιοχή κρατά δεσμούς με την προηγούμενη περίοδο από τη μία, καθώς βλέπουμε πως είτε εξελίσσονται είτε επιβιώνουν με μικρές διαφοροποιήσεις κάποια από τα χαρακτηριστικότερα σχήματα της μινωικής περιόδου (κωνικό κύπελλο) και από την άλλη επιλέγει να ενσωματώσει ένα νέο σχήμα, το οποίο αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα του μυκηναϊκού πολιτισμού. Το γεγονός αυτό μας παραπέμπει στη θεωρία του Bhabha που αναφέρει πως κατά τη συνάντηση δυο πολιτισμικών ομάδων τα πολιτισμικά τους στοιχεία στυλιζάρονται λόγω της επαφής με τη διαφορετικότητα. Στην περίπτωση αυτή βλέπουμε πως εκτός των άλλων αγγείων πόσης που συναντώνται σε μικρή ποσότητα κυριαρχούν δυο σχήματα, τα οποία αποτελούν τα πλέον χαρακτηριστικά δείγματα των δυο πολιτισμών.

Εικόνα 44: Τμήμα κύλικας από τον οικισμό (Smith 2010, Plate6).

Εικόνα45: Άωτα σφαιρικά κύπελλα από τον οικισμό (Smith 2010, Plate 5).

Στον οικισμό, όπως ήδη αναφέρθηκε, παρά την συγκέντρωση μεγάλου αριθμού κυλίκων (συνολικά 108 καταλογογραφημένα δείγματα) βρέθηκαν επίσης κύπελλα με προηγούμενα στην μινωική παράδοση (συνολικά 118 καταλογογραφημένα δείγματα όλων των επιμέρους τύπων) όπως π.χ το άωτο σφαιρικό κύπελλο (**Εικ. 45**), το κύπελλο με στέλεχος και ο σκύφος με πρόχυση, σχήμα το οποίο αποτέλεσε ένα από τα συχνότερα ευρήματα στον οικισμό. Το κύπελλο αυτό θεωρείται (Smith 2010, 40) ότι αποτελεί συνέχεια του κωδωνόσχημου μινωικού κυπέλλου. Πέραν των κυπέλλων και των κυάθων που εμφανίζονται σε μεγάλες συγκεντρώσεις στις οικίες, αυξημένη είναι και η παρουσία κρατήρων σε συνδυασμό με αρύταινες καθώς και πρόχων κυρίως του γεφυρόστομου τύπου.

Σύμφωνα με τον A. Smith (Smith 2011) η αυξημένη συγκέντρωση αγγείων πόσης και κατανάλωσης στον οικισμό φανερώνει ενδεχομένως την τήρηση κάποιας κοινής συμποτικής πρακτικής, στην οποία θα χρησιμοποιούνταν τόσο τα παραδοσιακά μινωικά κύπελλα όσο και οι ελλαδικής προέλευσης κύλικες, οι οποίες βρέθηκαν σε αφθονία. Σε μια τέτοιου τύπου διαδικασία η δήλωση της πολιτισμικής διαφοράς ή ακόμη και της κοινωνικής διαφοροποίησης μπορεί εύκολα να επιτευχθεί. Πιθανόν μια τέτοιου τύπου διαδικασία κατά την πρώτη φάση της περιόδου της επανεγκατάστασης (οπότε και χρονολογούνται τα περισσότερα αγγεία πόσης του οικισμού) να φετιχοποιούσε τα τυπικότερα σχήματα πόσης των δυο παραδόσεων, μέσω της υιοθέτησης μιας διαδικασίας που χρησιμοποιούνταν από τις τοπικές ελίτ του μυκηναϊκού κόσμου, επιδιώκοντας την νομιμοποίηση της νέας εξουσίας στη θέση.

Ενδεχομένως η τοπική ηγετική ομάδα της θέσης (οικία Α;) να είχε θεσμοθετήσει μια τέτοιου είδους πρακτική προς ένδειξη της υπεροχής της μιμούμενη την κνωσιακή και κατ' επέκταση τη μυκηναϊκή αριστοκρατία. Όποια και να ήταν όμως η σκοπιμότητα μιας τέτοιου είδους διαδικασίας κατανάλωσης, εάν όντως συνέβαινε, αποτελεί έναν ιδανικό ενδιάμεσο χώρο, στον οποίο συντελείται η συνάντηση και η ανάμειξη των πολιτισμικών στοιχείων, καθιστώντας ευδιάκριτη την πολιτισμική διαφορά, η οποία μπορεί να λάβει διάφορες προεκτάσεις. Μέσω αυτής της συνάντησης δημιουργείται μια διαφορετική διαδικασία στην οποία δεν συμμετέχουν μόνο στοιχεία ελλαδικού τύπου αλλά και τυπικά δείγματα της μινωικής παράδοσης, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τη διαδικασία υβριδική.

Αυτό που προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως ενώ οι κύλικες βρέθηκαν κατά κύριο λόγο στον οικισμό και όχι στο νεκροταφείο, όπως εΐθισται να συμβαίνει στην ηπειρωτική Ελλάδα, η πλειονότητα των κωνικών κυπέλλων (το 81% του συνόλου) προέρχεται από ταφικά σύνολα. Κωνικά κύπελλα απέδωσαν κατά κύριο λόγο οι τέσσερις πλουσιότεροι τάφοι του νεκροταφείου (τ. 1, 2, 13, 15) ενώ μόλις σε δυο από αυτούς εντοπίστηκαν 3 συνολικά κύλικες, οι οποίες αποτέλεσαν και τις μοναδικές του νεκροταφείου.

Σε αντίθεση με τον οικισμό, στο νεκροταφείο η ύπαρξη κυλικών είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Φαίνεται πως στην περίπτωση αυτή η χρήση των εξωτοπικών στοιχείων χρησιμοποιείται με διαφορετικό τρόπο. Στους μοναδικούς τάφους που βρέθηκαν οι κύλικες (2, 15) η παρουσία τους αποκτά σημαντικές διαστάσεις, διότι αποτελούν μοναδικές περιπτώσεις για το νεκροταφείο στα Λιμενάρια και επισημαίνουν την ιδιαιτερότητα των τάφων αυτών. Και οι τρεις κύλικες που βρέθηκαν στο νεκροταφείο αποτελούν εισαγωγές από την κεντρική Κρήτη. Επομένως ενδέχεται η ύπαρξή τους στους τάφους αυτούς να επισημαίνει την σχέση των νεκρών με την περιοχή ή ακόμα και την πρόθεση δήλωσης της οποιασδήποτε σχέσης. Η δήλωση αυτή αφενός μπορεί να θέλει να τονίσει τη σύνδεση με τα ελλαδικού τύπου χαρακτηριστικά που αφθονούν στην περιοχή της κεντρικής Κρήτης και ιδιαίτερα της Κνωσού ή και το αντίθετο, να τονίσει δηλαδή την συνέχεια της σχέσης και της ανταλλαγής με την Κνωσό ως ένδειξη πολιτισμικής συνέχειας. Επίσης στους δυο τάφους, στους οποίους εντοπίστηκαν οι κύλικες, σημειώθηκαν και οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις κωνικών κυπέλλων και κυάθων με πρόχυση καθώς επίσης βρέθηκαν και κάποιοι κρατήρες αλλά και πρόχοι. Η μεγάλη συγκέντρωση των αγγείων πόσης φανερώνει πως στους τάφους

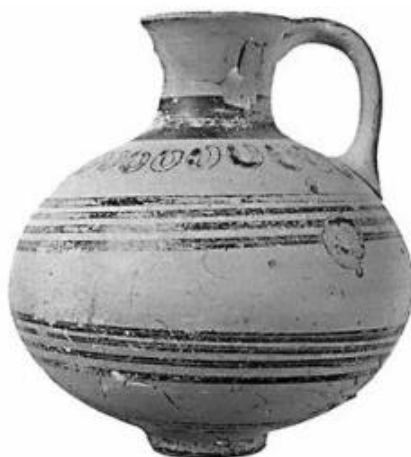
αυτούς πιθανόν συνέβαινε κάποιου είδους τελετουργία κατανάλωσης που δεν συνέβαινε στους υπόλοιπους τάφους, ή δεν συνέβαινε με τόση μεγάλη συμμετοχή ατόμων, ως ένδειξη διαφορετικών δυνατοτήτων και επιδιώξεων. Η ύπαρξη των κυλικών ενδεχομένως να φανερώνει την ιδιαίτερη θέση κάποιων από τα άτομα που συμμετείχαν στην τελετή, πιθανώς από τον στενό κύκλο του νεκρού, που θα χρησιμοποίησαν το αγγείο. Ακόμη ενδέχεται οι κύλικες να αποτελούσαν προσωπική κατοχή του νεκρού, η ιδιαίτερη κοινωνική θέση του οποίου (και στις δυο περιπτώσεις) διαπιστώνεται και από τα κτερίσματα των τάφων, και να επισημαίνουν τον διαχωρισμό του από τους ζωντανούς οικείους του που συμμετείχαν στην τελετή χρησιμοποιώντας αγγεία της τοπικής παράδοσης.

Οι υπόλοιποι εισηγμένοι τύποι κεραμικής εμφανίζονται σε αρκετά μικρότερες ποσότητες και στον οικισμό και στο νεκροταφείο. Από αυτούς μεγαλύτερη διάδοση στον οικισμό γνωρίζει ο τύπος της ρηχής αδιακόσμητης φιάλης ήδη από την πρώτη περίοδο της επανεγκατάστασης. Επίσης χρησιμοποιείται και ο τύπος του κρατήρα τόσο στο νεκροταφείο όσο και στον οικισμό σε συνδυασμό με τις αρύταινες, με μεγαλύτερη ένταση από την ΥΜ ΙΙΑ2 περίοδο και μετά. Ωστόσο κανένα από τα σχήματα αυτά δεν απέδωσε τις συγκεντρώσεις που απέδωσαν οι κύλικες κατά την πρώτη κυρίως φάση της επανεγκατάστασης. Σε ακόμη μικρότερες ποσότητες εμφανίζονται αγγεία όπως ο κάλαθος, οι πρόχοι με χοανοειδή λαιμό ενώ μοναδικές περιπτώσεις κυρίως από το νεκροταφείο αποτελούν μόλις τρία θήλαστρα και κάποια ρυτά. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις, στα πλαίσια όπου βρέθηκαν τέτοιου τύπου αγγεία παρουσιάζεται ομοιομορφία σχετικά με τις πρακτικές που έχουν τηρηθεί από το γενικό πλαίσιο της θέσης. Οι μόνες ιδιαιτερότητες εμφανίζονται κατά κύριο λόγο στο νεκροταφείο και θα αναφερθούν εκτενέστερα παρακάτω.

Όσον αφορά τα μαγειρικά σκεύη σχετικά με όλη τη διάρκεια της περιόδου της επανεγκατάστασης, φαίνεται πως διατηρούν ισχυρούς δεσμούς με την προηγούμενη περίοδο, καθώς δεν εμφανίζουν, παρά στο ελάχιστο, διαφοροποιήσεις. Η πλειονότητα των μαγειρικών σκευών είναι τοπικά κατασκευασμένα και συγκεντρώνεται στον οικισμό. Το γεγονός πως ένας τομέας καθημερινής πρακτικής όπως είναι αυτός της παρασκευής και κατανάλωσης τροφής δεν συνυφάνθηκε με στοιχεία ελλαδικού τύπου φανερώνει πως, πιθανόν σε αυτόν τον τομέα αφενός δεν υπήρχε ανάγκη δήλωσης και υπογράμμισης της πολιτισμικής διαφοράς, και αφετέρου η παράδοση αυτή της

νεοανακτορικής περιόδου ήταν καλά εδραιωμένη και στρωματοποιημένη στο κοινωνικό πλαίσιο και κατάφερε να επιβιώσει.

Όσον αφορά στο σύνολο της κεραμικής από τη θέση, φαίνεται ότι τα μινωικού τύπου αγγεία, ιδιαίτερα αυτά που σχετίζονται με την πόση, αποτελούν την πλειονότητα στο γενικό σύνολο, ιδιαίτερα στο νεκροταφείο σε όλη τη διάρκεια της περιόδου της επανεγκατάστασης. Σύμφωνα με την θεωρία του Stockhammer περί υλικής και συσχετιστικής συνύφανσης διαπιστώνεται πως στην περίπτωση αυτή η υλική συνύφανση υπερτερεί. Σίγουρα η κύλικα ως υλικό προϊόν μεταφέρει νοήματα και ιδεολογίες διαφορετικές απ' ότι τα μινωικά κύπελλα και ανεξάρτητα από το εάν οι κάτοικοι του Μόχλου επιλέγουν ή όχι να τα ενστερνιστούν σίγουρα έως έναν βαθμό, αυτόν που το ίδιο το υλικό επιβάλλει μέσα στο πλαίσιο του, τις ενσωματώνουν στην κοινωνική πρακτική. Κατά τη δεύτερη φάση της περιόδου της επανεγκατάστασης η ποσότητα των κυλίκων μειώνεται σε μεγάλο βαθμό όπως και οι σκύφοι με πρόχυση.

Εικόνα 46: Προχοΐσκη εισηγμένη από την ηπειρωτική Ελλάδα (Smith 2010, Plate 15).

Εικόνα 47: Ψευδόστομοι αμφορείς εισηγμένοι από την ηπειρωτική Ελλάδα (Smith 2010, Plate 17).

Κατά τη δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης εμφανίζονται επίσης οι μοναδικές εισαγωγές κεραμικής από την ηπειρωτική Ελλάδα. Τα σχήματα τα οποία αφορούσαν οι εισαγωγές αυτές επρόκειτο για ψευδόστομους αμφορείς (Εικ. 47), μια μικροσκοπική πρόχου (Εικ. 46) και μια κύλικα. Υπάρχουν πολλοί εισηγμένοι ψευδόστομοι αμφορείς τόσο από την κεντρική Κρήτη και το Παλαίκαστρο όσο και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι τύποι όμως του σχήματος ήταν γνωστοί ήδη από την προηγούμενη φάση. Ο τύπος του ψευδόστομου αμφορέα είναι γνωστός στην Κρήτη ήδη από την MM III περίοδο (Haskell 1985, 169, 184). Κατά τη δεύτερη όμως φάση της επανεγκατάστασης οι ψευδόστομοι αμφορείς αυξάνονται κατά κύριο λόγο στο νεκροταφείο, κάτι που ενδεχομένως να επισημαίνει την αύξηση των αναγκών για μεταφορά και χρήση είτε απλού είτε αρωματικού ελαίου, που πιθανόν να χρησίμευε για την περιποίηση του νεκρού σώματος κατά τη διάρκεια της τελετουργίας της ταφής. Η Κρήτη είχε μακρά παράδοση στην παρασκευή αρωματισμένου λαδιού και έχει εκτιμηθεί ότι η δραστηριότητα αυτή πιθανόν να εξακολούθησε από κάποιους τεχνίτες, εργαστήρια ή πόλεις, μετά την κατάρρευση των ανακτόρων (Haskell 1985, 215).

Σε γενικές γραμμές, τα εισηγμένα σκεύη της δεύτερης φάσης της επανεγκατάστασης παρουσιάζουν διαφορετικό χαρακτήρα από αυτόν της πρώτης φάσης. Πλέον τα περισσότερα σκεύη που εισάγονται από περιοχές εντός και εκτός Κρήτης είναι αγγεία μεταφοράς σε αντίθεση με το πλήθος των αγγείων σερβιρίσματος της προηγούμενης περιόδου (Smith 2010, 136 – 137). Κάτι τέτοιο πιθανόν να υποδηλώνει κάποια μεταβολή στις σχέσεις εντός και εκτός του νησιού. Ενδεχομένως τα αγγεία μεταφοράς να εισάγονται στον οικισμό μεταφέροντας προϊόντα από άλλες περιοχές ως αντικείμενα εμπορίου, σημειώνοντας την ένταση των εμπορικών επαφών που είχαν ξεκινήσει ήδη από την προηγούμενη περίοδο. Επίσης η μείωση των εισαγωγών σκευών κατανάλωσης ενδέχεται να αντικατοπτρίζει την μειωμένη ανάγκη χρήσης εισηγμένων ειδών σε αυτόν τον τομέα και επομένως τη μειωμένη διεκπεραίωση συμποτικών πρακτικών, ως ένδειξη στρωματοποίησης και εδραίωσης του νέου συνόλου καθώς και της νομιμοποίησης της εξουσίας, που δεν θα έχει πια την ανάγκη δήλωσης της οποιασδήποτε διαφοράς σε τόσο μεγάλη ένταση. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί βέβαια να υποστηριχθεί με βεβαιότητα καθώς αφενός συνεχίζουν -αν και σε μικρές ποσότητες- τόσο οι κύλικες όσο και τα μινωικού τύπου κύπελλα και αφετέρου αγγεία μεταφοράς εισάγονταν ήδη από την προηγούμενη περίοδο αλλά με μικρότερη ένταση.

Είτε ισχύουν είτε όχι οι παραπάνω υποθέσεις, αυτό που φαίνεται να συμβαίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι πως κατά την πρώτη περίοδο της επανεγκατάστασης οι αντιθέσεις που δημιουργούσαν τα σχήματα της κεραμικής ήταν εντονότερες σε σχέση με την επόμενη περίοδο, που ναι μεν οι εισαγωγές είναι περισσότερες αλλά αφορούν κατά κύριο λόγο αγγεία μεταφοράς και όχι αγγεία κατανάλωσης, τα οποία δυνητικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν με σκοπό την κοινωνική προβολή και επίδειξη. Κατά τη δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης φαίνεται, ότι η δημιουργία αντιθέσεων είναι πιο έντονη στο νεκροταφείο, οπότε και σημειώνεται η εντατική χρήση του. Προκύπτει λοιπόν ότι κατά την μετάβαση από την μια φάση της επανεγκατάστασης στην επόμενη μετατοπίζεται κατά μια έννοια η ανάγκη για δήλωση της πολιτισμικής διαφοράς, με τις οποιεσδήποτε προεκτάσεις μπορεί να λάβει, από το καθημερινό επίπεδο στην ταφική τελετουργία.

5.3. Αποδοχή, ενσωμάτωση και λειτουργία των ελλαδικών στοιχείων, σύμφωνα με τα δεδομένα από το νεκροταφείο στα Λιμενάρια.

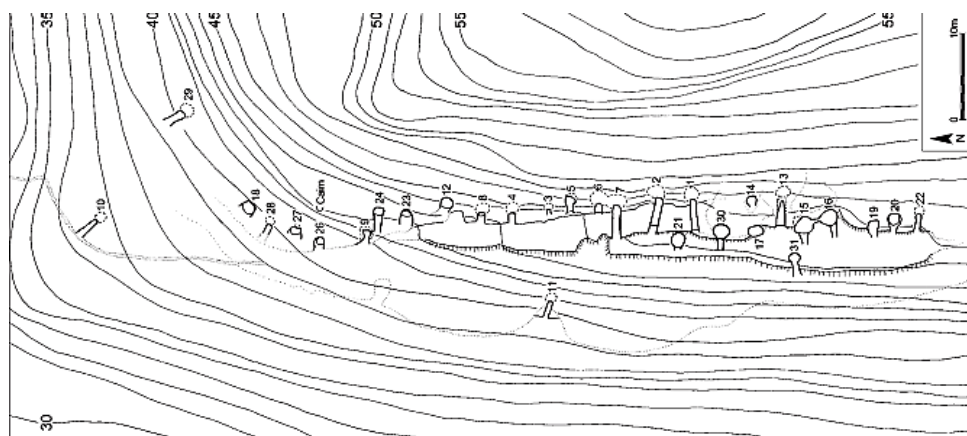

Εικόνα 48: Θαλαμοειδής τάφος της ΥΜ Ι από την περιοχή του Κατσαμπά (Dimoroulou - Rethemiotaki 2004, Fig. 31.3).

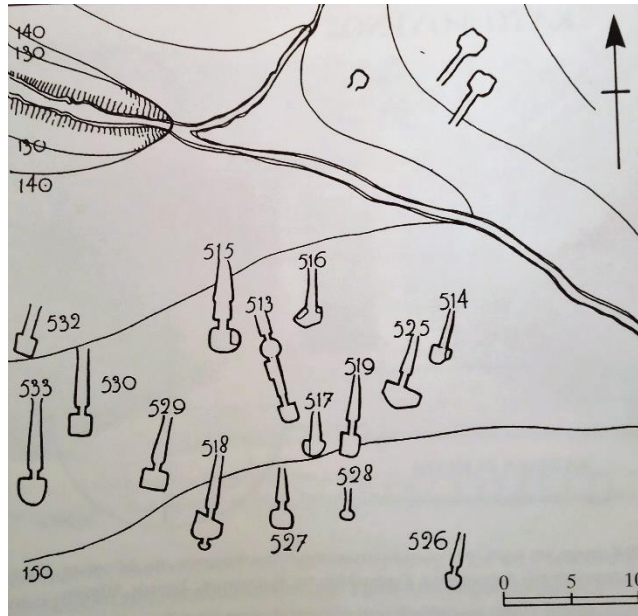
Ένα από τα σημαντικότερα νέα στοιχεία που έκαναν την εμφάνισή τους κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης είναι οι θαλαμωτοί τάφοι στο νεκροταφείο στα

Λιμενάρια. Αυτού του είδους οι τάφοι αποτέλεσαν την πλειοψηφία των τάφων του νεκροταφείου. Ο τύπος του θαλαμοειδούς τάφου με δρόμο είναι ο πιο ευρέως διαδεδομένος τάφος την ΥΜ περιόδου, με μεγαλύτερη διάδοση από την ΥΜ ΙΙ περίοδο και μετά. Κατά τη νεοανακτορική περίοδο θαλαμοειδείς τάφοι με δρόμο υπάρχουν στην Κνωσό και τον Κατσαμπά (Εικ. 48). Βέβαια είναι διαφορετικοί από τους ΥΜ ΙΙΙ, διότι είναι μεγάλοι και σπηλαιώδεις. Ωστόσο, η απόσταση από αυτούς στους θαλαμοειδείς της ΥΜ ΙΙΙ (τουλάχιστον στην περιοχή της Κνωσού) δεν θα ήταν τεράστια.

Σχετικά με τις νεοανακτορικές ταφές στους θαλαμοειδείς τάφους στον Πόρο Κατσαμπά, έχει σημειωθεί πως οι ταφές γίνονταν σε ξύλινες νεκρικές κλίνες και φορεία (Dimoroulou–Rethemiotaki 2004, 368) ενώ πήλινες λάρνακες χρησιμοποιήθηκαν ήδη σε ταφές του τέλους της ΜΜ ΙΙ περιόδου στην περιοχή «Πεζούλες Κεφάλα» (Πλάτων 2012) γεγονός που φανερώνει πως η χρήση ταφικών δοχείων ήταν μια γνωστή πρακτική, ήδη από προηγούμενες περιόδους. Επίσης τύποι σαρκοφάγων καθώς και πίθων χρησιμοποιήθηκαν σε ταφές στην Κρήτη ήδη από την ΠΜ περίοδο (Vavouranakis 2014). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη χρήση νεκρικών ταφικών δοχείων ως μια μακρά μινωική παράδοση, η οποία διατηρείται σε μεμονωμένες περιπτώσεις και εξελίσσεται στο πέρασμα των περιόδων.

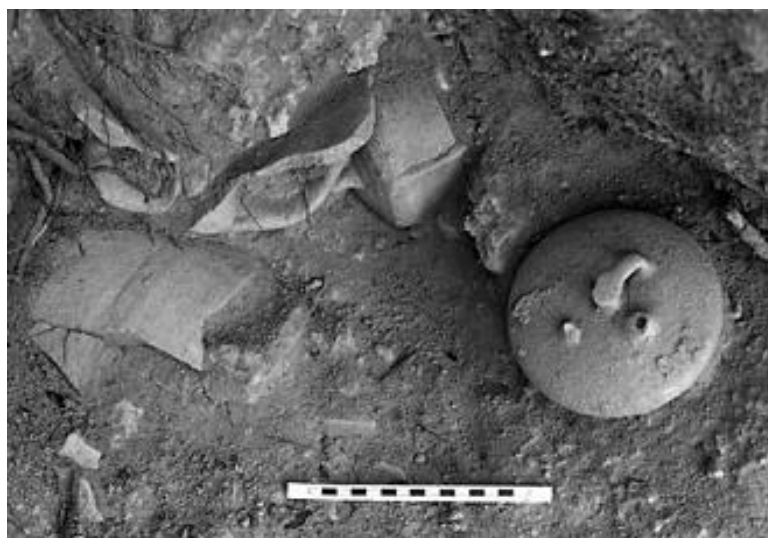

Εικόνα 49: Σχεδιαστική κάτοψη του νεκροταφείου στα Λιμενάρια (Soles et al. 2008 Fig 70)

Εικόνα 50: Σχεδιαστική κάτοψη του νεκροταφείου στο Καλκάνι Μυκηνών με τους θαλαμοειδείς τάφους (Dickinson 2003, σχ.6.9).

Το μέγεθος των θαλαμοειδών τάφων στα Λιμενάρια κυμαίνεται από πολύ μικρό έως μεγάλο και η κάτοψή τους είναι κυρίως κυκλική. Όλοι σχεδόν οι τάφοι διαθέτουν δρόμο, ο οποίος συνήθως είναι ανάλογος του μεγέθους του θαλάμου και σχετικά επικλινής. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αυτού του τύπου των τάφων προσομοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τα αντίστοιχα πρότυπα από την ηπειρωτική Ελλάδα (Εικ. 49 – 50). Ωστόσο φαίνεται πως κατά τη χρήση τους έχουν τηρηθεί πρακτικές και συνήθειες που σχετίζονται με ντόπιες παραδόσεις. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό είναι η χρήση του ταφικού πίθου για τις ταφές, που αποτελεί σύνδεση με το μινωικό παρελθόν. Επίσης η προτίμηση για ταφή σε λάρνακες αποτελεί ένα σημαντικό διακριτικό χαρακτηριστικό της ΥΜ ΙΙΙ Κρήτης, ξεχωρίζοντας την από το υπόλοιπο Αιγαίο. Βέβαια τέτοιου είδους λάρνακες έχουν βρεθεί ενίοτε και σε κάποιες ηπειρωτικές θέσεις (π.χ. Τανάγρα), όμως αποτελούν μεμονωμένα παραδείγματα.

Εικόνα 51: Ευρήματα από το δρόμο του τάφου 13 (Soles et al., 2008, Plate 24D).

Επομένως, η εισαγωγή και η ενσωμάτωση του νέου τύπου τάφου στην περίπτωση του νεκροταφείου στα Λιμενάρια, συνυφαίνεται με τη διατήρηση ή και γενίκευση χαρακτηριστικών της προηγούμενης παράδοσης όπως είναι η ταφή σε πίθους και λάρνακες. Ωστόσο η εισαγωγή του τύπου του τάφου αυτού σε συνδυασμό με όλα τα υπόλοιπα στοιχεία αφενός στον Μόχλο και αφετέρου σε όλη την Κρήτη υπονοεί την εισαγωγή, αποδοχή και ενσωμάτωση μιας νέου τύπου τελετουργίας. Από υλικής άποψης ο ίδιος ο θαλαμωτός τάφος με το δρόμο, που σχεδόν όλοι διαθέτουν, υποβάλλει τους συμμετέχοντες στην ταφή σε ένα νέο τελετουργικό, μέσω μιας διαδρομής που τους οδηγεί από την επιφάνεια του εδάφους στο εσωτερικό του τάφου που βρίσκεται κάτω από αυτή. Ο τριμερής διαχωρισμός (ύπαιθρος, δρόμος, θάλαμος) είναι νέος για την Κρήτη. Δημιουργεί σαφή ιεραρχία ρόλων, καθώς η προσέγγιση στον τάφο γίνεται γραμμικά. Η γενικευμένη χρήση των ταφικών δοχείων επίσης συμβάλλει στην υπογράμμιση του τελετουργικού ρόλου αυτών που κρατάνε το ταφικό δοχείο και το εισάγουν στο θάλαμο. Σε αντίθεση με προηγούμενες περιπτώσεις, η ορατότητα του νεκρού στους παρισταμένους στην ταφή είναι μειωμένη λόγω και των ταφικών δοχείων και του αρχιτεκτονικού τύπου του θαλαμοειδούς τάφου. Επομένως δεν είναι απλά ο τύπος του τάφου αλλά και ο τρόπος με τον οποίο η γενικευμένη υιοθέτηση αυτού του τύπου είχε επιπτώσεις στη δομή της ταφικής τελετουργίας.

Είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί πως στους τάφους στα Λιμενάρια δεν παρατηρούνται ιδιαίτερα ευρήματα στους δρόμους με εξαίρεση τον τάφο 13 (**Εικ. 51**), το μόνο τάφο που διέθετε στόμιο και ευρήματα τόσο σε αυτό όσο και στον ίδιο το δρόμο. Επομένως δεν υπάρχει σαφής εικόνα για το αν συνέβαινε κάποιου είδους τελετουργία στον συγκεκριμένο χώρο των τάφων. Το γεγονός αυτό συνηγορεί στο ότι

η υιοθέτηση του θαλαμοειδούς τάφου αφορούσε κατά κύριο τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά και όχι τόσο τις τελετουργικές πρακτικές, από τις οποίες συνοδεύεται.

Επομένως η αλλαγή στις τελευταίες έρχεται ως επίπτωση της υιοθέτησης της νέας μορφής τάφου και όχι ως αιτία, εφόσον προδρομικές μορφές και των θαλαμοειδών και των ταφικών δοχείων απαντούν στην Κρήτη. Έτσι παρατηρείται απλώς υλική συνύφανση ως προς την ταφική αρχιτεκτονική και τα ταφικά δοχεία και όχι συσχετιστική. Ως υλική κατασκευή τόσο ο θαλαμωτός τάφος όσο και ο λάκκος προκαλούν συνειρμική σύνδεση με τον μυκηναϊκό πολιτισμό. Δεν είναι βέβαιο αν η επιρροή και η εισαγωγή των τύπων συνέβη κατευθείαν από την ηπειρωτική Ελλάδα ή από την κεντρική Κρήτη, και αν αποτέλεσε κάποιου είδους εξέλιξη των λίγων ΥΜ Ι παραδειγμάτων. Όπως και να έχει οι τύποι αυτοί εισήχθησαν στην κοινωνία του Μόχλου και ενσωματώθηκαν στο νέο πλαίσιο, γνωρίζοντας ευρεία αποδοχή. Ως υλικά συνυφασμένοι πάντως δημιουργούσαν έντονη της αίσθηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας και οι όποιες συνδέσεις με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της ηπειρωτικής Ελλάδας, όσο τυχαίες ή συγκυριακές και να ήταν τονίζονταν έστω και χωρίς να υπάρχει κάποια μεθοδευμένη πρόθεση

Όσον αφορά τα κτερίσματα των τάφων στην πλειονότητα τους πρόκειται για αγγεία κατανάλωσης, μεταφοράς και κάποια τελετουργικά σκεύη. Τέτοιου τύπου αγγεία ως κτερίσματα συναντώνται σε ταφές τόσο του μυκηναϊκού κόσμου όσο και της Κρήτης κατά τις προηγούμενες περιόδους. Όσον αφορά τα κεραμικά σκεύη από τους τάφους στα Λιμενάρια πρόκειται για σχήματα τόσο της τοπικής παράδοσης (κωνικά κύπελλα, σκύφοι, γεφυρόστομες και τριφυλλόσχημες πρόχοι κ.τ.λ) όσο και εισηγμένους τύπους (ελάχιστες κύλικες, αρύταινες, κρατήρες, πρόχοι με χωανοειδή λαιμό, σύνθετα αγγεία, ρηχές φιάλες κ.τ.λ). Επομένως η συνύφανση στο επίπεδο του υλικού είναι εμφανής στους περισσότερους από τους τάφους του νεκροταφείου. Ωστόσο δεν εμφανίζεται σε όλους με την ίδια ένταση. Μεγάλη συγκέντρωση ελλαδικού τύπου σχημάτων αφορούν σχετικά μικρό αριθμό τάφων (13, 15, 4, 1, 11), οι οποίοι απέδωσαν και τις μόνες μυκηναϊκές εισαγωγές από τη θέση. Μια αντίστοιχου τύπου εικόνα, όσον αφορά τους τύπους της κεραμικής, ισχύει και σχετικά με τον οικισμό, όπως έχει ήδη διατυπωθεί.

Εικόνα 52: Σκοπίμως κατεστραμμένο εγχειρίδιο από τον τάφο 15 (Soles et al. 2008, Plate 28C).

Εικόνα 53: Ευρήματα από το τάφο 15 (Soles et al. 2008, Plate 29 A-B).

Από το σύνολο του νεκροταφείου, ο τάφος 15 αποτελεί έναν από τους πιο ιδιαίτερους τάφους. Η ιδιαιτερότητα του έγκειται κυρίως στο πλήθος και το είδος των ευρημάτων (**Εικ. 53**) καθώς και κάποιων πρακτικών που έχουν τηρηθεί. Επίσης απέδωσε τον μεγαλύτερο αριθμό εισηγμένων αγγείων κυρίως από τις περιοχές του Παλαικάστρου και της κεντρικής Κρήτης. Επιπρόσθετα διαπιστώνεται έντονη ανάμειξη ελλαδικών και ντόπιων στοιχείων, η οποία αφορά κυρίως δυο επίπεδα. Αρχικά αποτελεί τη μοναδική περίπτωση σε ολόκληρη τη θέση που παρατηρήθηκε σκόπιμη καταστροφή αντικειμένων, ενός κωνικού ρυτού, μιας γεφυρόστομης πρόχου, μιας αρύταινας και ενός χάλκινου εγχειριδίου (**Εικ. 52**), το οποίο ανήκει σε τύπο ελλαδικής προέλευσης (Soles et al. 2008, 159). Η πρακτική αυτή παρατηρείται συχνά στους τάφους της ηπειρωτικής Ελλάδας την περίοδο αυτή.

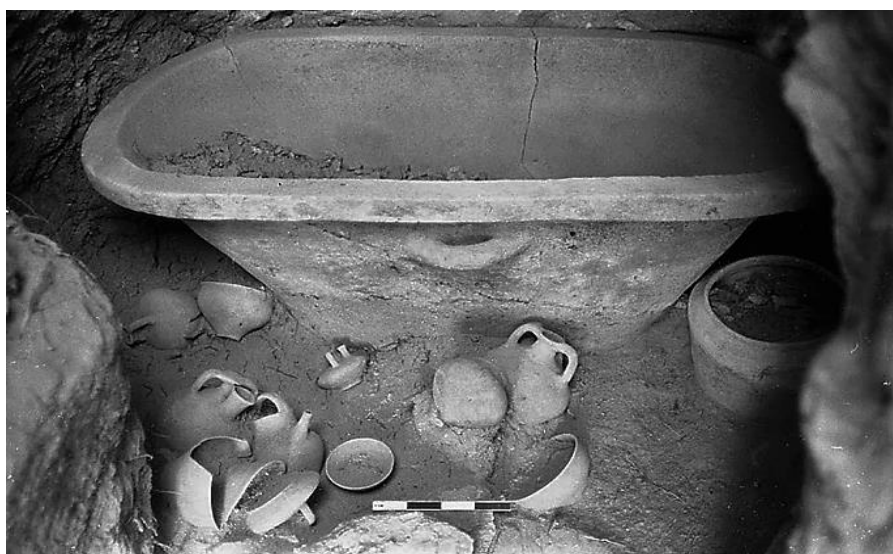
Επίσης είναι ένας από τους τάφους με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση κυπέλλων κυρίως ντόπιων με κύρια εξαίρεση μια από τις ελάχιστες κύλικες που βρέθηκαν στο

νεκροταφείο. Στο σύνολο των αγγείων σερβιρίσματος συγκαταλέγονται επίσης ένας κρατήρας και μια αρύταινα, αλλά και 3 γεφυρόστομες πρόχοι, τύπος ο οποίος έχει προηγούμενα στην ΥΜ Ι περίοδο. Τα σκεύη αυτά φαίνεται πως πιθανότατα συμπεριλαμβάνονταν στη διαδικασία πόσης που συνέβαινε στον τάφο σύμφωνα με το πλήθος των κυπέλλων που βρέθηκαν εκεί. Η διαδικασία αυτή στο συγκεκριμένο πλαίσιο περιλαμβάνει αγγεία τόσο ντόπια όσο και ελλαδικού τύπου. Φαίνεται ότι κατά τη διεκπεραίωση μιας τελετουργικής διαδικασίας, όπως αυτή, βρίσκει έδαφος η ανάμειξη των σχημάτων και των πολιτισμικών χαρακτηριστικών που από τη μία επισημαίνει την πολιτισμική διαφορά και από την άλλη δημιουργεί μια εικόνα ομοιομορφίας μέσα στο πλαίσιο της τελετουργίας. Τα νέου τύπου σχήματα (κρατήρας, αρύταινα, κύλικα κ.τ.λ.) έχουν ενσωματωθεί στο νέο πλαίσιο, προσαρμόζοντας τη λειτουργία και την σημασία τους, η οποία καθορίζεται τόσο σε σχέση με την τελετουργία όσο και σε σχέση με την διαφορετικότητα από την οποία χαρακτηρίζονται τα ντόπια αντικείμενα.

Όπως φαίνεται ο τάφος 15, δεδομένης της διαπερατότητας των ορίων ενός τελετουργικού περιβάλλοντος δέχεται και ενσωματώνει νέα δεδομένα, που προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις που ακολουθούν τη συνάντηση των διαφορετικών πολιτισμικών οντοτήτων. Έτσι στην προκειμένη περίπτωση ο συνδυασμός των στοιχείων που αναφέρθηκαν δημιουργούν την εικόνα ενός συνυφασμένου/ υβριδοποιημένου πλαισίου σε δυο επίπεδα. Από τη μια συνυπάρχουν τύποι υλικού δυο διαφορετικών παραδόσεων και από την άλλη εμφανίζονται πρακτικές (σκοπίμη θραύση αντικειμένων) που αποτελούν χαρακτηριστικό των ελλαδικών ταφών. Πρόκειται ίσως αν όχι για τη μοναδική για μια από τις λίγες περιπτώσεις που τόσο η συνύφανση του υλικού όσο και η υιοθέτηση νέου τύπου πρακτικών παρουσιάζεται με τη μεγαλύτερη ένταση.

Μια ανάλογη περίπτωση με τον τάφο 15 αποτελεί και ο τάφος 13. Σύμφωνα με τα ευρήματα από το δρόμο και το στόμιο του τάφου διαπιστώνεται η διεκπεραίωση τελετουργικής διαδικασίας που σχετίζεται με συμποτικές πρακτικές κάτι που αποτελεί μοναδική περίπτωση για το νεκροταφείο. Πρόκειται για 4 κωνικά κύπελλα, κάποιες πρόχους, ένα ρυτό, έναν σκύφο με πρόχυση και τέσσερεις ψευδόστομους αμφορείς ένας εκ των οποίων ήταν εισηγμένος από την ηπειρωτική Ελλάδα και ένας άλλος αποτελούσε μίμηση μυκηναϊκού προτύπου (Smith 2010, 92). Φαίνεται πως και στην περίπτωση αυτή όσον αφορά το πλαίσιο της τελετουργίας στο στόμιο του τάφου έχουν αναμειχθεί στοιχεία ελλαδικά και ντόπια. Αν και η ίδια η τελετουργία στο δρόμο του

τάφου αποτελεί μια ελλαδικού τύπου πρακτική έχουν χρησιμοποιηθεί κατά πλειονότητα αγγεία τοπικής προέλευσης. Επίσης σε συνδυασμό με τα αγγεία αυτά συμπεριλαμβάνονται αγγεία ελλαδικού τύπου και στην περίπτωση του ψευδόστομου αμφορέα και ελλαδικής προέλευσης. Σε τέτοιου τύπου περιπτώσεις, μέσω της συνάντησης διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών και μέσω της διαδικασίας της οικειοποίησης των χαρακτηριστικών αυτών με την ένταξη τους σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, δημιουργείται ένα νέο πλαίσιο, ένας τρίτος χώρος, που συνδυάζει χαρακτηριστικά και των δυο πολιτισμών.

Εικόνα 54: Το εσωτερικό του τάφου 13 (Soles et al. 2008, Plate 25C).

Τα κτερίσματα (Εικ. 54) από το εσωτερικό του τάφου συνίσταντο σε δυο εγχειρίδια, πολλούς ψευδόστομους αμφορείς, κωνικά κύπελλα, δυο θήλαστρα, μια από τις λίγες πυξίδες που εντοπίστηκαν στο νεκροταφείο καθώς επίσης μεγάλο αριθμό χαντρών και δυο λίθινες σφραγίδες. Πολλά από αυτά, κυρίως όσον αφορά τα κεραμικά σκεύη, είναι εισηγμένα από την περιοχή της Κνωσού και του Παλαικάστρου. Εκτός του τάφου 13 λίθινες σφραγίδες βρέθηκαν επίσης και στον τάφο 9. Οι σφραγίδες ως ταφικό κτέρισμα έχουν χρησιμοποιηθεί στην Κρήτη ήδη από την πρώιμη μινωική περίοδο καθώς και τη νεοανακτορική, όπως μαρτυρούν οι ταφές από τον Πόρο – Κατσαμπά, στις οποίες βρέθηκε σειρά σφραγίδων κατασκευασμένων από πολύτιμα υλικά και με πλούσιο θεματολόγιο (Dimoroulou – Rethemiotaki 2004, 368). Επίσης οι σφραγίδες είναι ιδιαίτερα συχνές σε πλούσιες κυρίως ταφές της ηπειρωτικής Ελλάδας. Ωστόσο στην περίπτωση του συγκεκριμένου νεκροταφείου, η επιλογή τέτοιου είδους

κτηρισμάτων δεν αποτελεί κάποια γενικευμένη πρακτική. Πρόκειται μάλλον για μεμονωμένες περιπτώσεις. Επίσης τόσο ο τάφος 13 όσο και ο τάφος 15 αποτέλεσαν τις μοναδικές ταφές, οι οποίες απέδωσαν ρυτά, κάτι που επισημαίνει την τήρηση διαφορετικών τελετουργικών πρακτικών στους συγκεκριμένους τάφους. Επομένως, πέραν της έντασης της συνύφανσης του υλικού και των πρακτικών στον τάφο αυτό όπως και στον τάφο 15, φαίνεται πως αυτοί εμπίπτουν σε μια διαφορετική κατηγορία πρακτικών και τελετουργικών διαδικασιών σε σχέση με τους υπόλοιπους τάφους από το νεκροταφείο.

Εικόνα 55: Το εσωτερικό του τάφου 10 (Soles et al. 2008, Plate 22C).

Οι τάφοι 1, 2, 7, 9, 10 (Εικ. 55), 11 αποτελούν περιπτώσεις τάφων που παρουσιάζουν την εντονότερη αναμειγμένη εικόνα υλικού στο νεκροταφείο, με εξαίρεση τις δυο προαναφερθείσες περιπτώσεις. Μάλιστα σε κάποιους από αυτούς (1, 11, 13, 15) βρέθηκαν οι μοναδικές μυκηναϊκές εισαγωγές της θέσης και αφορούν κυρίως τη δεύτερη φάση της επανεγκατάστασης. Στο εσωτερικό των τάφων αυτών βρέθηκαν αγγεία όπως πρόχοι με χοανοειδή λαιμό, ρηχές φιάλες καθώς και δυο σύνθετα αγγεία ένα από τον τάφο 1 και ένα από τον τάφο 10. Σε συνδυασμό με αυτού του τύπου τα σχήματα βρέθηκαν και ντόπια αγγεία κυρίως πρόχοι και κάποια κύπελλα. Στους τάφους αυτούς δεν φαίνεται να έχει τηρηθεί κάποια διαφορετική πρακτική σε σχέση με την πλειοψηφία των τάφων του νεκροταφείου. Επομένως δεν θα μπορούσε να γίνει λόγος περί ανάμειξης πρακτικών, πέρα από την επιβληθείσα πρακτική που επιβάλλει η μορφολογία και η κατασκευή του θαλαμωτού τάφου. Το εμπεριεχόμενο

υλικό όμως είναι αναμεμειγμένο. Επομένως θα μπορούσε να γίνει λόγος μόνο περί απλής υλικής συνύφανσης σχετικά με τις συγκεκριμένες ταφές, με την υιοθέτηση εξω-τοπικών σχημάτων που συμμετέχουν στην τελετουργία και τη διεκπεραίωση της ταφής.

Οι παραπάνω τάφοι με εξαίρεση τον τάφο 9 έχουν χρησιμοποιήσει ως ταφικό δοχείο τον τύπο είτε της λουτηροειδούς είτε της κιβωτιόσχημης σαρκοφάγου, ενώ οι περισσότεροι από αυτούς (13, 15, 2, 1, 11) συνιστούν τους πλουσιότερους τάφους του νεκροταφείου. Ενδέχεται λοιπόν η χρήση της σαρκοφάγου να συνδέεται με την κοινωνική θέση και την ευμάρεια του νεκρού και της οικογένειάς του, ενώ τα υψηλά επίπεδα συνύφανσης στους συγκεκριμένους τάφους πιθανόν να υποδηλώνουν κάποια συνειρμική σύνδεσή της σαρκοφάγου με τον μυκηναϊκό πολιτισμό καθώς ήταν ένα αγγείο που έχει σποραδικά μόνο προηγούμενα στην μινωική παράδοση σε αντίθεση με τον ταφικό πίθο. Επομένως είναι ένα ακόμα στοιχείο που συμβάλλει στην αύξηση της υλικής συνύφανσης στους συγκεκριμένους τάφους, και ενδέχεται να αποτελεί σημείο διαφοροποίησης, που δεν αφορά απαραίτητα την καταγωγή του νεκρού, αλλά την ξεχωριστή κοινωνική του θέση, η οποία δηλώνεται μέσω της χρήσης διαφορετικών πρακτικών και υλικών αντικειμένων.

Επομένως με βάση τα παραπάνω ανακύπτει το ερώτημα του εάν η υβριδικότητα του υλικού πολιτισμού είναι ενδεικτική μιας υβριδικής πολιτισμικής ταυτότητας. Η απάντηση μάλλον θα πρέπει να είναι αρνητική διότι το πλήθος των εισηγμένων αντικειμένων που βρέθηκαν στους πλούσιους τάφους της περιοχής, ενδέχεται να υποδηλώνει τις στενές σχέσεις των νεκρών ή ακόμη και των οικογενειών τους με εμπορικές δραστηριότητες εντός και εκτός του νησιού, μια ασχολία, η οποία πιθανόν να τους εξασφάλιζε τον πλούτο, ο οποίος χαρακτηρίζει τους τάφους στους οποίους τάφηκαν. Επιπλέον λαμβάνοντας ως δεδομένο την ιδιαίτερη ευμάρεια που παρουσιάζουν οι τάφοι, στους οποίους συγκεντρώνονται οι μεγαλύτερες ποσότητες ελλαδικού τύπου αντικειμένων και πρακτικών, θα μπορούσαν τα εισηγμένα αυτά στοιχεία να συσχετιστούν με την επιδίωξη δήλωσης της διαφορετικής κοινωνικής τους θέσης και του κύρους που τα άτομα αυτά έφεραν μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο.

Τη χρήση εξω-τοπικών αντικειμένων ως μέσο προσωπικής επίδειξης και ανάδειξης του κοινωνικού κύρους έχει υποστηρίξει ο Γ. Παπαδάτος (1999, 129) σχετικά με τα πολυάριθμα κυκλαδικού τύπου αντικείμενα από τον θολωτό τάφο Γ στο Φουνί Αρχανών. Σύμφωνα με τη θεώρηση του, τα αντικείμενα αυτά δεν χρησιμοποιήθηκαν ως ενδεικτικά μιας άλλης πολιτισμικής ταυτότητας αλλά με σκοπό να δηλώσουν την ιδιαίτερη κοινωνική θέση και το κύρος των κατόχων τους. Επίσης

όπως ήδη αναφέρθηκε, παρόμοια άποψη φαίνεται να έχει και ο Λ. Πλάτων (2011, 106 – 107) σχετικά με τα μυκηναϊκού τύπου κεραμικά σκεύη (τα οποία στην ουσία είναι κνωσιακά) από τον οικισμό Κεφάλι Χόνδρου, τα οποία υποστηρίζει πως χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο δήλωσης της διαφορετικής κοινωνικής θέσης και της διαφορετικής καταγωγής.

Η «εξωτικότητα» και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των αντικειμένων και των πρακτικών πιθανόν να συσχετίστηκαν και στην περίπτωση του νεκροταφείου στα Λιμενάρια με την ανάγκη προσωπικής επίδειξης και υπογράμμισης του κοινωνικού κύρους, μέσα σε ένα τελετουργικό πλαίσιο, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα αφενός της επίτευξης τέτοιου είδους επιδιώξεων και αφετέρου της συνύφανσης διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών και επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών σχέσεων. Ενδεχομένως τα ελλαδικού τύπου τέχνηρα και οι πρακτικές να είχαν φетиχοποιηθεί από τους κατοίκους του Μόχλου και να χρησιμοποιούνταν τα τυπικότερα δείγματα αυτού ως μέσο προσωπικής επίδειξης, μετουσιώνοντας την πολιτισμική σε κοινωνική (ταξική) διαφορά.

Στην περίπτωση του νεκροταφείου στα Λιμενάρια και σε οποιονδήποτε θαλαμωτό τάφο με δρόμο η εναπόθεση των κτερισμάτων θα είχε ιδιαίτερη σημασία καθώς η κατασκευή του τάφου και κυρίως η ύπαρξη του δρόμου επιτρέπουν την θέαση τους απ' όλους τους παρευρισκόμενους στη διαδικασία της ταφής. Κάτι τέτοιο είναι ενδεικτικό του γεγονότος πως τα ελλαδικού τύπου, αλλά και τα υπόλοιπα εισηγμένα αντικείμενα ενδεχομένως αναγνωρίζονταν από ανθρώπους που ενδέχεται να μην είχαν αντίστοιχα στην κατοχή τους γεγονός που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι είχαν ενσωματωθεί στο κοινωνικό πλαίσιο, ιδιαίτερα όσον αφορά την τελετουργία της ταφής, και ήταν κάτι κοινώς αποδεκτό, τουλάχιστον για τον κύκλο του νεκρού. Βέβαια, από την άλλη είναι η «ελλαδική» αρχιτεκτονική του τάφου που επιτρέπει αυτήν την επίδειξη, δηλαδή φέρουν έναν εισηγμένο μηχανισμό που επιτρέπει τη συγκεκριμένου τύπου κοινωνική δράση. Ωστόσο αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό που αφορά όλους τους θαλαμοειδείς τάφους του νεκροταφείου, επομένως σχετίζεται με την υιοθέτηση και την ενσωμάτωση του συγκεκριμένου τύπου τάφου, με την τελετουργία και τις προεκτάσεις από τις οποίες συνοδεύεται, και όχι κατά αποκλειστικότητα με τους συγκεκριμένους τάφους που εμφανίζουν εντονότερα τα μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικά.

Η επείσακτη σκευή που εντοπίζεται στους τάφους έχει γίνει προσωπική κατοχή, ταξινομημένη, χρησιμοποιημένη και συνδυασμένη με τα νοήματα της ταφικής τελετουργίας. Τα αντικείμενα αυτά κατά την συνάντησή τους με τα αντίστοιχα ντόπια

δημιουργούν τον λεγόμενο τρίτο χώρο μέσα στο πλαίσιο της ταφικής τελετουργίας και εισέρχονται σε μια διαδικασία αλλαγής και δημιουργίας νέων πρακτικών που σχετίζονται με αυτά. Η αλλαγή αυτή είναι επακόλουθη της εισαγωγής τους σε ένα άλλο πλαίσιο από αυτό στο οποίο είθισται να υπάρχουν. Στο νέο τους πλαίσιο τα αντικείμενα αυτά δεν παύουν να συνδέονται με τις λειτουργικές και ιδεολογικές προεκτάσεις με τις οποίες υφίστανται μέσα στο πλαίσιο από το οποίο προέρχονται. Μόνο και μόνο η παρουσία τους και τα υλικά χαρακτηριστικά τους μεταβάλλουν τις αντιλήψεις του κοινωνικού πλαισίου.

Ωστόσο μέσα στο νέο πλαίσιο ενδεχομένως να διαμορφωθούν νέες αντιλήψεις και πρακτικές γύρω από τα αντικείμενα αυτά, που πολλές φορές μετασχηματίζουν το νόημα τους. Στην περίπτωση του Μόχλου δεν υπάρχει κάποια εξακριβωμένη περίπτωση αυτού του είδους του μετασχηματισμού. Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε, η χρήση ελλαδικού τύπου αντικειμένων και πρακτικών στους πλουσιότερους τάφους της περιοχής ενδέχεται να φανερώνει, πως σε κάποιες περιπτώσεις τα αντικείμενα αυτά ή ακόμα και οι πρακτικές νοηματοδοτούνταν ως εξω-τοπικά στοιχεία που συνδέονται με έναν ακμάζοντα πολιτισμό υποβαθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο τη πραγματική λειτουργική ή ιδεολογική τους σημασία.

Στο νεκροταφείο σε μεγάλο ποσοστό έχουν τηρηθεί κοινές πρακτικές και έθιμα σε σχέση με τις ταφές. Ακόμα και σε περιπτώσεις που η υλική συνύφανση με τα μυκηναϊκού τύπου στοιχεία είναι έντονη δεν φαίνεται να έχουν τηρηθεί διαφορετικές πρακτικές. Κάτι τέτοιο διαπιστώνεται κυρίως από τον χαρακτήρα των ευρημάτων, ο οποίος πέραν των δυο εξαιρέσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω έχουν σε γενικές γραμμές κοινό χαρακτήρα. Οι τάφοι 13 και 15 αποτελούν πλήρως υβριδοποιημένα σύνολα, με αναμεμειγμένα χαρακτηριστικά της ντόπιας και της ελλαδικής παράδοσης. Ένας βαθμός υβριδισμού μπορεί να αποδοθεί σε όλους τους τάφους του νεκροταφείου από τη στιγμή που ο τύπος και το σχήμα τους αποτελεί στοιχείο ενός άλλου πολιτισμού και έχει υιοθετηθεί από τους κατοίκους της περιοχής. Ωστόσο στις περιπτώσεις που ο βαθμός είτε της υλικής συνύφανσης είτε της συνύφανσης των πρακτικών είναι μεγαλύτερος θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι είναι μεγαλύτερος και ο βαθμός του υβριδισμού. Επομένως, θα μπορούσε να γίνει λόγος για λιγότερο ή περισσότερο υβριδοποιημένα σύνολα μέσα στο νεκροταφείο.

Φαίνεται λοιπόν ότι η χρήση και υιοθέτηση πρακτικών νέου τύπου από τους κατοίκους της περιοχής έγκειται στην προσωπική επιλογή και στις επιδιώξεις του κάθε ατόμου μέσα στην κοινωνία. Η εικόνα της ανισότητας και της ανάγκης για κοινωνική

επίδειξη επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία που παρέχονται από τον οικισμό σχετικά με την έντονη διαφοροποίηση που εντοπίζεται σε σχέση με την Οικία Α και τις υπόλοιπες οικίες της θέσης. Επομένως στην κοινωνία του Μόχλου της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου, που ήταν δεδομένη η ανισότητα μεταξύ των μελών της κοινωνίας, τα εισηγμένα χαρακτηριστικά θα μπορούσαν να αποτελούν ένα μέσο υπογράμμισης της διαφορετικής θέσης μέσα στο κοινωνικό σύνολο και να χρησιμοποιηθούν ως μέσα διαχωρισμού του εαυτού έναντι των άλλων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω γίνεται εμφανές πως τα μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικά δεν κυριάρχησαν των τοπικών χαρακτηριστικών στην κοινωνία του Μόχλου. Εμφανίζονται σε μια περίοδο ανασυγκρότησης της κοινωνίας και επαναδημιουργίας της πολιτισμικής ταυτότητας, και συνυπάρχουν με τα ντόπια στοιχεία, υπερτερώντας αυτών σε λίγες μόνο περιπτώσεις. Η εισαγωγή και η ενσωμάτωση αυτών των στοιχείων σε ένα πλαίσιο που ανασυστήνεται μπορεί να δικαιολογηθεί καθώς στην προσπάθεια επαναδημιουργίας των κοινωνικών δομών και των σχέσεων η χρήση νέων διακριτικών στοιχείων και συμβολικών πρακτικών βρίσκει πρόσφορο έδαφος και εργαλείοποιείται ανάλογα των εκάστοτε αναγκών. Η ενσωμάτωση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία υβριδικών κοινωνικών ταυτοτήτων που από τη μια συνδέονται με το μινωικό παρελθόν και από την άλλη δηλώνουν έστω και τη συνειρμική σύνδεση τους με τον μυκηναϊκό πολιτισμό. Ωστόσο η σύνδεση αυτή εντοπίζεται κατά κύριο λόγο μέσω των απλών ή υλικών συνυφάνσεων μεταξύ των τοπικών και μυκηναϊκών πολιτισμικών χαρακτηριστικών ενώ οι συνυφασμένες πρακτικές είναι σχεδόν ανύπαρκτες στην περίπτωση αυτή.

Κεφάλαιο 6

Τελική συζήτηση και Συμπεράσματα

Η αφομοίωση νέων πολιτισμικών στοιχείων, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, αφορά μια δυναμική διαδικασία που επηρεάζει και επηρεάζεται από το πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει. Οι πολιτισμικές επιρροές αποτυπώνονται συχνά στον υλικό πολιτισμό συμπυκνώνοντας τα νοήματά του. Το υλικό επομένως γίνεται φορέας πολιτισμικών εννοιών, οι οποίες δυνητικά μπορεί να ενσωματωθούν σε ένα νέο πλαίσιο, ανάλογα με τις επιδοχές και τη δεκτικότητα του πλαισίου αυτού. Η ενσωμάτωση του υλικού και των νέων πολιτισμικών εννοιών σε ένα πλαίσιο μπορεί να καταστεί ανιχνεύσιμη μέσα από μια ευέλικτη και αναλυτική προσέγγιση της κοινωνίας, ικανής να προσδιορίσει τους μηχανισμούς αφομοίωσης των πολιτισμικών επιρροών σε διάφορα επίπεδα. Έτσι παρέχεται η δυνατότητα αποσαφήνισης του επιπέδου ενσωμάτωσης και της λειτουργίας που τα νέα στοιχεία αποκτούν στην κοινωνία. Μια τέτοιου τύπου προσέγγιση βρίσκει πρόσφορο έδαφος σε κοινωνίες, οι οποίες κάτω από προϋποθέσεις στάθηκαν δεκτικές στην εισροή νέων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, όπως η Κρήτη της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου. Οι επιμέρους θέσεις του νησιού παρουσιάζουν διαφορετικό βαθμό αφομοίωσης των νέων πολιτισμικών στοιχείων. Κάτι τέτοιο σχετίζεται με τις εσωτερικές λειτουργίες κάθε κοινωνίας, οι οποίες ναι μεν υφίστανται μέσα σε ένα κοινό πλαίσιο, φέροντας όμως παράλληλα διαφορετικές ιδιαιτερότητες η καθεμία.

Η θέση του Μόχλου εντάσσεται σε αυτές τις περιπτώσεις. Όσον αφορά την αναμειγμένη εικόνα που παρουσιάζεται κατά την περίοδο της επανεγκατάστασης στη θέση, η ανάλυση που προηγήθηκε στοχεύει στο να ξεπεραστούν τα έως τώρα διλήμματα σχετικά με την παρουσία ή όχι Μυκηναίων στην ευρύτερη περιοχή και να δημιουργηθεί μια σαφέστερη εικόνα σχετικά με τον τρόπο, τον βαθμό και τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι νέες πολιτισμικές επιρροές ενσωματώθηκαν στο πλαίσιο της κοινωνίας. Το συγκεκριμένο ζήτημα εξετάστηκε με τέτοιον τρόπο ώστε να αναδειχθούν οι δυναμικές πτυχές της κοινωνίας και η ανάπτυξη εσωτερικών μηχανισμών, που καθοδηγούν τη διαδικασία αφομοίωσης και αναπτύσσουν λειτουργίες ανάλογες με το υπόβαθρο της εκάστοτε κοινωνίας.

Αρχικά όπως προέκυψε απ' όσα έχουν ήδη διατυπωθεί, η εισροή των νέων στοιχείων και η μεταβολή της κοινωνικής δομής στην κοινότητα του Μόχλου κατά την ΥΜ ΙΙ-ΙΙΙ φάση έχει τις ρίζες της στη νεοανακτορική περίοδο. Κατά την περίοδο αυτή υφίσταντο δυναμικές που ενέτειναν τη ρευστότητα και τη δυναμικότητα της κοινωνίας. Οι δυναμικές αυτές εντοπίζονται κυρίως στη δόμηση της κοινωνίας και της κατοίκησης στη θέση, στο έντονο τελετουργικό υπόβαθρο που υφίσταται κατά την περίοδο αυτή καθώς και στην επέκταση της κατοίκησης στα εκτός του οικισμού πλαίσια. Τα χαρακτηριστικά αυτά συμβάλλουν στην αύξηση της ευελιξίας της κοινωνικής οργάνωσης, και ενδεχομένως να επηρεάζουν ή και να δυσκολεύουν την εδραίωση των κοινωνικών πρακτικών. Εάν η ικανότητα διατήρησης των κοινωνικών δομών δεν ήταν δεδομένη τότε η καταστροφή του τέλους της ΥΜ ΙΒ είναι βέβαιο πως κατέστησε ακόμη δυσκολότερη τη διατήρηση των δομών της προηγούμενης περιόδου, και έτσι η εισροή των νέων χαρακτηριστικών και συνηθειών κατά την περίοδο που ακολούθησε βρήκε πρόσφορο έδαφος.

Την περίοδο που ακολούθησε και ιδιαίτερα κατά τον 14ο και 13ο αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΑ-Β περίοδοι) η επέκταση της μυκηναϊκής επίδρασης στο Αιγαίο, συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης και στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου έλαβε ευρείες γεωγραφικές διαστάσεις. Η επέκταση αυτή είχε σε ορισμένες περιπτώσεις ως αποτέλεσμα πολλά από τα χαρακτηριστικά του μυκηναϊκού πολιτισμού να γνωρίσουν ευρεία διάδοση και να υιοθετηθούν από κοινωνίες, οι οποίες βρέθηκαν σε διαδικασία επαναδημιουργίας και επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας τους. Κάτι τέτοιο φαίνεται πως συνέβη στην περίπτωση του Μόχλου. Η προσπάθεια κατασκευής και ανακατασκευής των ταυτοτήτων μπορεί να προκαλέσει την εργαλειακή χρήση ειδικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Σύμφωνα με τον Bhabha η ταυτότητα δεν είναι ένα σταθερό δημιούργημα αλλά συνεπάγεται τη συνεχή διασύνδεση και ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων μεταξύ ατόμων και ομάδων.

Τα νέα, μυκηναϊκού τύπου χαρακτηριστικά συνυφάνθηκαν στην κοινωνία του Μόχλου με τα διατηρηθέντα τοπικά στοιχεία δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια υβριδική εικόνα. Στην προσπάθεια προσδιορισμού του βαθμού και του είδους της συνύφανσης που δημιουργήθηκε στη συγκεκριμένη κοινωνία, φάνηκε πως τα συνυφασμένα στοιχεία δεν αφορούν με τον ίδιο τρόπο και την ίδια ένταση όλους τους τομείς της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, η συνύφανση τόσο του υλικού όσο και των πρακτικών παρατηρείται σε εντονότερο βαθμό στο νεκροταφείο στα Λιμενάρια παρά στον οικισμό. Σύμφωνα με αυτή την παρατήρηση προκύπτει πως το καθημερινό

επίπεδο κατέστη λιγότερο προσαρμοσμένο στην συνύφανση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών απ' ό τι η ταφική τελετουργία.

Στον οικισμό εντοπίζονται χαρακτηριστικά του αρχικού σταδίου υβριδισμού, δηλαδή της υλικής συνύφανσης. Όσον αφορά τον τομέα της κεραμικής φαίνεται πως υιοθετούνται κάποια από τα τυπικότερα σχήματα (π.χ. κύλικες) του μυκηναϊκού πολιτισμού. Εντούτοις, δεν παρατηρείται σε όλες τις οικίες η ίδια ένταση καθώς σε κάποιες εξ αυτών, το νέου τύπου υλικό εμφανίζεται σε μεγαλύτερη ποσότητα συγκριτικά με άλλες (π.χ. οικίες I, E, A). Βέβαια η εισαγωγή των νέων σχημάτων συνοδεύεται έως έναν βαθμό από την εισαγωγή νέων πρακτικών. Ακόμα και αν η αλλαγή των πρακτικών δεν είναι σκόπιμη, είναι βέβαιο πως η χρήση ενός συγκεκριμένου κεραμικού τύπου επιβάλλει κατά μια έννοια μια συγκεκριμένη πρακτική, η οποία σχετίζεται τόσο με τον τρόπο με τον οποίο είναι κατασκευασμένο το αντικείμενο όσο και με τα νοήματα με τα οποία συνδέεται στο περιβάλλον χρήσης του.

Αντίθετα με τον οικισμό, η εικόνα από το νεκροταφείο είναι διαφορετική. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο παρατηρείται συνύφανση τόσο του υλικού όσο και των πρακτικών τουλάχιστον σε κάποια σύνολα (τάφοι 13,15 κ.τ.λ). Σε ορισμένες περιπτώσεις η δημιουργία συνειδητών αντιθέσεων και κατά συνέπεια η υλική συνύφανση είναι εντονότερη (πχ τάφος 15) ενώ η συνύφανση των πρακτικών αφορά κατά κύριο λόγο τους δυο πλουσιότερους τάφους στα Λιμενάρια. Στις υπόλοιπες ταφές η συνύφανση του υλικού είναι αρκετά μικρότερης έντασης ενώ αυτή των πρακτικών πέραν του βαθμού που επιβάλλει ο τύπος του τάφου είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Το νεκροταφείο ως χώρος που διέπεται από ένα υπόβαθρο με σημαντικές τελετουργικές καταβολές, το οποίο εξασφαλίζει ένα ευέλικτο επίπεδο νοήματος, καθίσταται ένας εύπλαστος κοινωνικά χώρος. Τα όρια ενός τέτοιου χώρου είναι διαπερατά και επιδέχονται ευκολότερα αλλαγές, παρέχοντας τη δυνατότητα επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών σχέσεων. Επομένως, το νεκροταφείο ως πολιτισμική έκφραση ενταγμένη σε τελετουργικές διαδικασίες συμβολικού κυρίως περιεχομένου, μοιάζει ο ιδανικός χώρος ώστε στα πλαίσιά του να συντελεστεί η ανάμειξη διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων και πρακτικών και να καταστεί επομένως ο λεγόμενος «τρίτος χώρος» του Bhabha που μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διάφορες προεκτάσεις ως προς την αναδιαπραγμάτευση των κοινωνικών σχέσεων.

Η χρήση της ταφικής τελετουργίας ως τρίτου χώρου διαπολιτισμικού διαλόγου ταιριάζει και με το χαρακτήρα της ίδιας της τελετουργίας. Τα διαβατήρια έθιμα – και οι ταφικές τελετές ανήκουν σε αυτά καθώς συμπεριλαμβάνουν το περίφημο ενδιάμεσο στάδιο, στο οποίο εδραιωμένες σχέσεις, δομές και συλλογικές αξίες τίθενται υπό αμφισβήτηση και είναι δυνατή η αναδιαπραγμάτευσή τους. Αυτό το μεσαίο στάδιο είναι πολύ συναφές με τον τρίτο χώρο του Bhabha και έτσι είναι εύλογη η έντονη συνύφανση που παρατηρείται στο νεκροταφείο των Λιμεναρίων.

Συνολικά, με εξαίρεση τους θαλαμοειδείς τάφους, το ελλαδικού τύπου υλικό δεν φαίνεται να υπερέχει εκείνου τοπικής έμπνευσης και κατασκευής. Φαίνεται πως οι χρήστες ή οι κάτοχοι υλικού με μυκηναϊκά χαρακτηριστικά δεν χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά τέτοιου τύπου υλικό, καθώς σε οποιοδήποτε σημείο είτε του οικισμού είτε του νεκροταφείου βρέθηκαν μαζί με τα εισηγμένα και αντικείμενα με προηγούμενα στη μινωική παράδοση. Ακόμα και στις περιπτώσεις που στις ταφές παρατηρείται έντονη παρουσία ελλαδικού τύπου υλικού και πρακτικών, τα ντόπια στοιχεία εξακολουθούν να υφίστανται. Ιδιαίτερα στον τάφο 15, ο οποίος περιείχε μια μόνο ταφή και επομένως όλη η σκευή μπορεί να συσχετιστεί με έναν μόνο νεκρό, τα μυκηναϊκού τύπου στοιχεία, υλικά και μη (κύλικα, εγχειρίδιο, ρηχές φιάλες, σκόπιμη θραύση αντικειμένων κ.τ.λ.), συνυπάρχουν με αντίστοιχα μινωικού τύπου (κωνικά κύπελλα, σκύφοι με πρόχυση κ.τ.λ.). Η εικόνα αυτή είναι ενδεικτική του ότι ακόμα και σε περιπτώσεις που ένα άτομο ή μια οικογένεια έχει τη δυνατότητα επιλογής, για οποιονδήποτε λόγο, να χρησιμοποιήσει αντικείμενα και χαρακτηριστικά της μυκηναϊκής παράδοσης, τα ντόπια χαρακτηριστικά δεν παραγκωνίζονται.

Η συνέχεια των μινωικών σχημάτων κεραμικής φανερώνει από τη μια την επιθυμία για σύνδεση με το παρελθόν και από την άλλη το γεγονός πως αν και η νεοανακτορική κοινωνία στάθηκε αδύνατον να διατηρήσει την οργάνωσή της, κάποιες ισχυρά δομημένες και καλά εδραιωμένες πρακτικές κατάφεραν να επιβιώσουν σχεδόν ακλόνητες και να αναμειχθούν με τα νέα στοιχεία που χρειαζόταν η κοινωνία με σκοπό την ανασυγκρότησή της. Τα στοιχεία αυτού του τύπου κάνουν την εμφάνισή τους στην Κρήτη ήδη από την ΥΜ ΙΙ περίοδο και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Κνωσού. Έτσι, αφενός η θέση του Μόχλου ως ένα στρατηγικής τοποθεσίας λιμάνι και αφετέρου η ανάγκη για κάλυψη των «κενών» που άφησε η καταστροφή, συνέβαλαν στην γνωριμία της θέσης με τα νέου τύπου χαρακτηριστικά, τα οποία έως έναν βαθμό

υιοθέτησε και εναρμόνισε στο περιβάλλον της διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο μια εικόνα υβριδισμού.

Ωστόσο, κάποια από τα νέα χαρακτηριστικά που εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου της επανεγκατάστασης ενδέχεται να μην αποτελούν εισαγωγές αλλά να σχετίζονται με τις τοπικές κοινωνικές εξελίξεις. Πιο συγκεκριμένα, στον οικισμό η οργάνωση της κοινωνίας όπως αντικατοπτρίζεται από τα ευρήματα των οικιών, δείχνει ότι πρόκειται για μια κοινωνία ανισοτήτων στην οποία μια οικογένεια, ή έστω μια μερίδα ανθρώπων (οικία Α) κατέχουν υψηλότερη κοινωνική θέση μέσα στο κοινωνικό σύνολο και συνδέονται με την τέλεση τελετουργικών διαδικασιών. Η συγκεκριμένη κοινωνική διάταξη, ωστόσο, ενδέχεται να σχετίζεται με την προσπάθεια δημιουργίας ενός σταθερού συνόλου, μιας συναρμογής με δυνατότητα ελεγχόμενης δράσης για τα μέλη της με σκοπό να καταστεί δυνατή η επαναλειτουργία της μετά την ολοκληρωτική της καταστροφή, πλέον υπό διαφορετικές συνθήκες. Επομένως, ενδέχεται ο τρόπος αυτός της κοινωνικής ιεράρχησης να μην υιοθετήθηκε ή να επιβλήθηκε στην κοινωνία του Μόχλου αλλά να ήταν το αποτέλεσμα μιας εσωτερικής ανάγκης, η οποία προέκυψε μετά την διάλυση των δομών της προηγούμενης κοινωνίας.

Κάτι ανάλογο προκύπτει και σχετικά με την υιοθέτηση του θαλαμοειδούς τάφου με δρόμο και του απλού λάκκου. Η υιοθέτηση και εξάπλωση του θαλαμοειδούς τάφου ενδέχεται να σχετίζεται με την ανάγκη υιοθέτησης ενός τύπου τάφου που να ανταποκρίνεται στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του εδάφους της περιοχής, αλλά και στις επιδιώξεις των κατοίκων. Σε μια περίοδο που, σύμφωνα με τα στοιχεία από τον οικισμό, η κοινωνική ανισότητα είναι δεδομένη, η ανάγκη για έναν τύπο τάφου που να εξυπηρετεί την επίδειξη των τοποθετημένων κτερισμάτων μέσω της διαδρομής που επιβάλλει η ύπαρξη του δρόμου, εξυπηρετεί τις επιδιώξεις των ανώτερων κοινωνικά στρωμάτων που επιθυμούν να νομιμοποιήσουν και να εδραιώσουν την εξουσία τους. Η παρατήρηση αυτή σε συνδυασμό με την κοινωνική ανισότητα που διαπιστώνεται τόσο από τον οικισμό όσο και απ' το νεκροταφείο ισχυροποιεί την άποψη, ότι τα ελλαδικού τύπου πολιτισμικά στοιχεία ήταν ενδεδυμένα με κύρος πιθανόν ως εξωτοπικά, κάτι το οποίο ενδεχομένως εργαλειοποιήθηκε από τις ανώτερες κοινωνικά ομάδες ώστε να δηλώσουν τη διαφορετική τους θέση μέσα στην κοινωνία.

Η υιοθέτηση χαρακτηριστικών ελλαδικού τύπου στην ευρύτερη θέση του Μόχλου πραγματοποιήθηκε σταδιακά και πέραν ορισμένων περιπτώσεων δεν έλαβε μεγάλες διαστάσεις. Ακριβέστερα, προκύπτει πως τα στοιχεία που υιοθετήθηκαν ενδεχομένως να εξυπηρετήσαν σκοπούς και επιδιώξεις της νέας κοινωνίας, η οποία

βρισκόταν σε διαδικασία επανασυγκρότησης μετά τη διακοπή της λειτουργίας της, λόγω της καταστροφής.

Η εικόνα λοιπόν που αποκομίζεται σχετικά με τον ΥΜ ΙΙΙ Μόχλο δεν βρίσκει ακριβές παράλληλο ούτε στην ντόπια, αλλά ούτε και στη μυκηναϊκή παράδοση. Πρόκειται για ένα υβριδοποιημένο σύνολο φαινομενικά ετερογενών στοιχείων τα οποία εναρμονίστηκαν μεταξύ τους δημιουργώντας μια νέα ύπαρξη, μια νέα ταυτότητα υβριδικού χαρακτήρα, που από τη μία δεν αποκόπτεται από τους δεσμούς της με την προηγούμενη περίοδο και από την άλλη ενσωματώνει νέα στοιχεία, μιας άλλης πολιτισμικής παράδοσης. Η υιοθέτηση λοιπόν των νέου τύπου στοιχείων στη θέση του Μόχλου αφορά κατά κύριο λόγο τα υλικά τέχνηρα και επομένως εμπίπτει κυρίως στην κατηγορία της υλικής συνύφανσης, έτσι όπως αυτή ορίζεται από τον Stockhammer (Stockhammer, 2012, 49- 50).

Αυτό που σύμφωνα με τα δεδομένα φαίνεται βέβαιο είναι πως πολλά στοιχεία κυρίως σε σχέση με τους τύπους της κεραμικής, οι οποίοι εμπίπτουν στη μυκηναϊκή παράδοση γνωρίζουν σημαντικό αριθμό εισαγωγών από την κεντρική Κρήτη. Μάλιστα, στην περίπτωση της κύλικας όπως έχει ήδη σημειωθεί ένα από τα πρωιμότερα δείγματα της θέσης καταγράφεται ως εισαγωγή από την περιοχή της Κνωσού. Θα μπορούσε, επομένως, να υποθέσει κανείς, πως ίσως η κεντρική Κρήτη και συγκεκριμένα η Κνωσός αποτέλεσε την πηγή επιρροής μυκηναϊκών χαρακτηριστικών τόσο στην περιοχή του Μόχλου όσο και την ανατολική Κρήτη γενικότερα. Οι εισαγωγές αυτές θα μπορούσαν να αποδοθούν είτε σε εμπορικές συναλλαγές ή σε άλλου είδους εκτεταμένες επαφές των περιοχών ή ακόμα και σε ηθελημένη εξάπλωση τέτοιου είδους χαρακτηριστικών ως ένδειξη υπεροχής της κνωσιακής δύναμης στην περιοχή του Μιραμπέλλου. Είναι πιθανό ότι η Κνωσός συνέχισε να αναγνωρίζεται ως η μεγαλύτερη δύναμη του νησιού την εποχή εκείνη, ως η περιοχή με το μοναδικό ανάκτορο, γεγονός που ενδεχομένως να προκαλούσε μιμητικές τάσεις από την πλευρά των άλλων θέσεων.

Δεν είναι γνωστό κατά πόσον η κνωσιακή επιρροή και ισχύς έγινε αποδεκτή από όλα τα μέλη των τοπικών κοινωνιών με τρόπο θετικό και φυσικά δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να υπήρξαν και δυσαρέσκειες ή και αντιδράσεις. Και σε αυτήν όμως την περίπτωση τα νέα και επείσακτα στοιχεία θα είχαν εξίσου αν όχι μεγαλύτερη σημασία, πλέον όμως ως αντικείμενα επίδειξης και κοινωνικής διάκρισης και όχι τόσο ως εκφραστές μίας νέου τύπου κοινωνικής συνοχής. Και πάλι όμως γίνεται

κατανοητό – έστω και μέσα από άλλο κανάλι κοινωνικής διάδρασης – πώς η εισροή επείσαστων στοιχείων θα είχε ως αντίδραση, αυτή τη φορά το παράπλευρο αποτέλεσμα της ισχυροποίησης τοπικών παραδόσεων κεραμικής.

Αυτό το ζήτημα ωστόσο είναι εξαιρετικά δύσκολο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα. Οι επαφές της θέσης του Μόχλου αλλά και των υπόλοιπων θέσεων της ανατολικής Κρήτης με την ευρύτερη περιοχή της Κνωσού είναι επιβεβαιωμένες κυρίως λόγω των πολυάριθμων εισαγωγών κεραμικής, ανατρέποντας έτσι τις απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η Κνωσός δεν επέκτεινε την επιρροή της μέχρι τις περιοχές της ανατολικής Κρήτης. Ωστόσο, το είδος της σχέσης και της επιρροής δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμο. Ακόμα και στην περίπτωση που η κεντρική Κρήτη αποτελούσε την πηγή επιρροής των ελλαδικών χαρακτηριστικών για τις περιοχές της ανατολικής Κρήτης, τα χαρακτηριστικά αυτά δεν παύουν να συνδέονται με τον μυκηναϊκό πολιτισμό έστω και έμμεσα, και να δημιουργούν διαφορές και αντιθέσεις σε σχέση με τις παλαιότερες μινωικές παραδόσεις. Σε κάθε περίπτωση οι σχέσεις και η εξάπλωση της κνωσιακής επιρροής σε όλο το κεντρικό και ανατολικό τμήμα του νησιού είναι κάτι που συμβαίνει παραδοσιακά κατά τη διάρκεια της νεοανακτορικής περιόδου και φαίνεται πως συνεχίζει μέχρι και την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Ωστόσο, ακόμα και αυτό το στοιχείο θα μπορούσε να αποτελέσει συνδετικό κρίκο με το παρελθόν και να θεωρηθεί ως ένα δείγμα πολιτισμικής συνέχειας αναφορικά με τις θέσεις της ανατολικής Κρήτης κατά την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο.

Συνοψίζοντας, εάν ληφθούν υπόψη όσα ήδη αναφέρθηκαν, αυτό που γεννάται ως συμπέρασμα είναι ότι μάλλον δύσκολα μπορούν να υποστηριχθούν απόλυτες απόψεις που θέλουν την κοινωνία του Μόχλου να τελούσε υπό μυκηναϊκό αποικισμό. Τα στοιχεία έντονης συνέχειας που παρατηρούνται σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, κυρίως στον τομέα της κεραμικής, αλλά και το γεγονός της μη καθολικής υιοθέτησης τόσο στον οικισμό όσο και στο νεκροταφείο μυκηναϊκών πρακτικών, δεν θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν υπό το πρίσμα μιας μονοδιάστατης άποψης που θέλει ολόκληρο το νησί αφενός και αφετέρου τη θέση του Μόχλου να έχει αποικιστεί από Μυκηναίους. Η μίμηση που παρατηρήθηκε τόσο στο πλαίσιο του υλικού όσο και των πρακτικών φαίνεται πως δεν αντικατέστησε πλήρως της συνήθειες της προηγούμενης περιόδου ούτε έφθασε τόσο βαθιά στο κοινωνικό γίγνεσθαι ώστε να αποτελέσει καθολικά το καθρέπτισμα του μυκηναϊκού τρόπου ζωής. Πρόκειται μάλλον για μια κυρίως επιδερμική υιοθέτηση κατά περιπτώσεις, των χαρακτηριστικότερων

μυκηναϊκών σχημάτων και πρακτικών, τα οποία κυκλοφορούσαν και διαδίδονταν ευρέως την περίοδο εκείνη, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «μυκηναϊκή κοινή».

Βιβλιογραφία

Alberti, L. 2003. «Η νεκρόπολη στο Μαύρο Σπήλαιο στην Κνωσό ανάμεσα στους Μινωίτες και τους Μυκηναίους», στο Κυπαρίσση–Αποστολικά, Ν. Παπακωνσταντίνου, Μ. (επίμ.), *Πρακτικά του 'Β Διεθνούς Διεπιστημονικού Συμποσίου, Η Περιφέρεια του μυκηναϊκού κόσμου*. 26 – 30 Σεπτεμβρίου, Λαμία 1999.

Alberti, L. 2004. «The Late Minoan II-III A1 warrior graves at Knossos : the burial assemblages» στο Cadogan, G., Hatzaki, E., Vasilakis, A. (επίμ.), *Knossos : palace, city, state : proceedings of the conference in Herakleion organised by the British School at Athens and the 23rd Ephoreia of Prehistoric and Classical Antiquities of Herakleion in November 2000, for the Centenary of Sir Arthur Evan's excavations at Knossos*. London, 127-136.

Ανδρίκου, Ε. 1997. «Thoughts and considerations on the Mycenaenisation of Crete, Motivated by Pottery from Archanes» στο Driessen, J., Farnoux, E. , *La Crete Mycenienne. Actes De La TableRonde internationale organisee parl'Ecole francaise d'Athenes*, 26 – 28 Mars 1991, 9 -22.

Bennet, J. 1990. «Knossos in Context: Comparative Perspectives on the Linear B Administration of LM II-III Crete», *AJA* Vol. 94, No. 2, 193 – 211.

Betancourt, P. 1985. *The History of Minoan Pottery*. Princeton.

Bhabha, H. 1994. *The Location of Culture*. London and New York.

Bosanquet, R.C., R.M. Dawkins, M.N. Tod. 1903. «Excavations at Palaikastro II». *BSA* 9, 274-343.

Brogan, T. M., R. A. K. Smith, J.S. Soles. 2002. «Mycenaeans at Mochlos ? Exploring Culture and Identity in the Late Minoan IB to IIIA1 Transition» στο Rutkovski, B., Haggis, D. C., Nowicki, K. (επίμ.), *Aegean Archaeology. Studies and monographs in Mediterranean Archaeology and civilization* SER. II VOL.6. Warsaw, 89 – 118.

Cadogan, G. 2013. «Book Review of Mochlos IIC: Period IV, The Mycenaean Settlement and Cemetery. The Human Remains and Other Finds, edited by Jeffrey S. Soles and Costis Davaras», *AJA* Vol. 117. 4.

Day, P.M, L. Joyner and M. Relaki. 2003. «A petrographic analysis of the Neopalatial pottery», στο K.A. Barnard και T.M Brogan. (επίμ.), *Mochlos IB. Period III. Neopalatial settlement on the coast: the Astisan`s Quarter and the Farmhouse at Chalinomouri. The Neopalatial pottery*, Philadelphia, 13 – 32.

DeLanda, M. 2016. *Assemblage Theory*. Endinburgh.

Deleuze, G, και F. Guattari. 1987. *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deshayes, J. 1960. *Les outils de bronze de l'Indus au Danube (IVe au IIe millénaire)*. Paris.

Dickinson, O. T. P. K. 2003. *Αιγαίο Εποχή του Χαλκού*, (Θ. Ξένος μετάφ.). Αθήνα.

Dimopoulou – Rethemiotaki. N. 2004. «Το επίνειο της Κνωσού στον Πόρο – Κατσαμπά», στο Cadogan, G., Hatzaki, E., Vasilakis, A. (επίμ.), *Knossos : palace, city, state : proceedings of the conference in Herakleion organised by the British School at Athens and the 23rd Ephoreia of Prehistoric and Classical Antiquities of Herakleion in November 2000, for the Centenary of Sir Arthur Evan's excavations at Knossos*. London, 363 – 380.

Driessen, J. 1990. *An Early Destruction In The Mycenaean Palace At Knossos. A New Interpretation of the Excavation Field-Notes of the South-East Area of the West Wing*. Leuven.

Driessen, J., A. Farnoux. 1994. «Mycenaeans at Malia?» στο Rutkovski, B. (επίμ.) *Aegean Archaeology. Studies and monographs in Mediterranean Archaeology and civilization* SER II VOL.1. Warsaw, 54 – 64.

Driessen, J., C. F. MacDonald. 1997. «The troubled island. Minoan Crete before and after the Santorini Erruption» *Aegaeum* 17. Liege.

Driessen, J. 1999. «Knossians Go Home. The Dismantling of a Minoan Hall at Palaikastro», *Meletemata: Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters his 65th Year (Aegaeum)*, 227 – 236.

Driessen, J. and C. Langhor, 2007. «Rallying round a Minoan past: The legitimization of power at Knossos during the Late Bronze Age», στο M. L. Galaty and W. A. Parkinson (επίμ.), *Rethinking Mycenaean Palaces II, revised and expanded second edition*. UCLA Monograph 60. Los Angeles: 178–89.

Evans, A. 1921. *The Palace of Minos. A comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos*. London.

Evans, A. 1928. *The Palace of Minos. A comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos*, Vol. II. London.

Girella, L. and P. Pavuk. 2016. «The Nature of Minoan and Mycenaean involvement in the Northeastern Aegean» στο Gorogianni, E., Pavuk, P., Girella, L. (επίμ.) *Beyond Thalassocracies. Understanding processes of Minoanisation and Mycenaeanisation in the Aegean*. Oxford and Philadelphia, 15 – 42.

Hägg, R. 1997. «Religious syncretism at Knossos and in post – palatial Crete» στο Driessen, J., Farnoux, E. (επίμ.), *La Crete Mycenienne. Actes De La Table Ronde internationale organisée par l'Ecole française d'Athènes, 26 – 28 Mars 1991*, 163 – 168.

Hahn, H. P. 2004. «Globale Güter und lokales Handeln in Afrika. Einige methodische Vorbemerkungen» *Sociologus* 53, 51–77.

Hallager, E. 1977. *The Mycenaean palace at Knossos: evidence for final destruction in the IIIB period*. Stockholm.

Hamilakis, Y. and Harris, K. 2011. «A Social Zooarchaeology of feasting: the evidence from the 'ritual' deposit at Nopigia-Drapanias», στο Ε.Γ. Καψωμένος, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη & Μ. Ανδριανάκης (επίμ.) *Πεπραγμένα του Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Α1. Χανιά, 225 – 244.

Haskell, H.W. 1985. «The origin of the Aegean Stirrup Jar and its Earliest Evolution and distribution (MB III -LB I) », *AJA* 89, 221-229.

Haskell, H.W. 1990. «From palace to town administration» στο Kryszkowska, O., Nixon, L. (επίμ.) *Minoan society: proceedings of the Cambridge Colloquium, 1981*, G. Britain, 111 – 121.

- Haskell, H.W** 1997. «Mycenaeans at Knossos: Patterns in the evidence», στο Driessen, J., Farnoux, E. (επίμ.), *La Crete Mycenienne. Actes De La Table Ronde internationale organisee par l'Ecole francaise d'Athenes*, 26 – 28 Mars 1991, 187 – 193.
- Hayden, B.J.** 1981. *The Development of Cretan Architecture from the LMIIIA through the Geometric periods* (PhD Dissertation). University Microfilms International.
- Hayden, B.J.** 1987. «Crete in Transition: LMIIIA-B, Architecture a Preliminary study» *SMEA* 26, 199 – 234.
- Hood, M. S. F.** 1966. «Last Palace and reoccupation at Knossos», στο *πεπραγμένα του 7ου Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* Τ. 1. Χανιά, 173 – 179.
- Hood, M. S. F.** 1973. «The destruction of Crete c. 1450 B. C». *BICS* 20, 151 – 153.
- Kanta, A.** 1980. *The Late Minoan III period in Crete, a survey of sites, pottery and their distribution*. Godeborg.
- Kanta, A.** 2004. «The epilogue of a Palatial World: Minoan civilization after the great palaces (14th-11th century B.C)», στο Andreadaki – Valzaki, M., Rethemiotakis, G., Dimopoulou – Rethemiotaki, N. (επίμ.) *From The Land of the Labyrinth: Minoan Crete 3000 – 1100 B. C*. New York.
- Knapp, B and I. Voskos.** 2008. «Cyprus at the end of the Late Bronze Age: crisis and colonization, or continuity and hybridization? », *AJA* 112, 659-684.
- Kopytoff, I.** 1986. «The Cultural Biography of Things. In The Social Life of Things», στο A. Appadurai (επίμ.) *Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge, 64–91.
- MacGillivray, J.A.** 1988. «Excavations at Palaikastro» 1987, *BSA* 83, 259-282.
- Marinatos, S.** 1939. «The volcanic distruction of Minoan Crete», *Antiquity* 13, 425 – 439.
- Mountjoy, P.A.** 1993. *Mycenaean Pottery: An Introduction*. Oxford.
- Niemeier, W. – D.** 1980. «The character of the Knossian Palace society in the second half of the fifteenth century B. C: Mycenaean or Minoan?» στο Kryszkowska, O., Nixon, L. (επίμ.) *Minoan society: proceedings of the Cambridge Colloquium, 1981*, G. Britain, 217 – 236.
- Palmer, L. R.** 1961. *Mycenaeans and Minoans: Aegean prehistory in the light of the Linear B tablets*. London.

- Palmer, L. R.** 1969. *The penultimate palace of Knossos*. Roma.
- Papadatos, Y.** 1999. *Mortuary practices and their importance for the reconstruction of society and life in Prepalatial Crete: the evidence from Tholos Tomb Γ, in Archanes-Phourni. Vol. I: Text*. Unpublished PhD Thesis, University of Sheffield.
- Pendelbury, J.** 1939. *The Archaeology of Crete: An introduction*. London
- Πλάτων, Ε.** 2011α. «Το ανάκτορο και ο μινωικός οικισμός της Ζάκρου λίγες ώρες μόνο πριν από την μεγάλη καταστροφή», στο Ε.Γ. Καψωμένος, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη & Μ. Ανδριανάκης (επίμ.) *Πεπραγμένα του Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Α1. Χανιά, 439 – 460.
- Πλάτων, Ε.** 2011β. «Η υπόμνηση της κατωγωγής τους από την "κοσμοπολίτικη" Κνωσό ως εργαλείο προβολής ατόμων ή ομάδων, στην προίφφεια της Κρήτης κατά την Εποχή του Χαλκού. Μία ερμηνεία αρχαιολογικών δεδομένων από τον ΥΜ ΙΙ-ΙΙΙ οικισμό στο Χόνδρο Βιάννου.», », στο Κ. Μπουραζέλης, Β. Καραμανωλάκης & Σ. Κατάκης (επίμ.), *Η μνήμη της κοινότητας και η διαχείρισή της. Μελέτες από μια ημερίδα αφιερωμένη στη μνήμη του Τ. Παπαμαστοράκη* (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ιστορήματα 3), 91-11.
- Platon, E.** 2012. «New Evidence on the Origin of the LMIII Chest-shaped Larnax», στο Ε. Mantzourani & P. Betancourt (επίμ.), *Philistor. Studies in Honor of Costis Davaras*, 161 – 168.
- Popham, M. – R.** 1966. «The palace of Knossos: It's Distruction and Reoccupation» *Kadmos* 5:1, 17 – 24.
- Popham, M.R.** 1970. *The Destruction of the Palace at Knossos. Pottery of the Late Minoan IIIA Period*. Göteborg.
- Popham, M – R.** 1976. «Mycenaean Minoan Relations between 1450 – 1400 B. C.» *BICS* 23, 119 – 123.
- Popham, M.R, J. H. Betts, M. Cameron, H. W. Catling, D. Evelyn, R. A. Higgins and D. Smyth.** 1984. *The Minoan Unexplored Mansion at Knossos*. Athens.
- Rehak, P. and J. Younger.** 1998. «Review of Aegean prehistory VII: Neopalatial, Final Palatial and Postpalatial Crete», *AJA* 102, 91 – 173.

Sandars, N. 1955. "The Antiquity of the One-edged Bronze Knife in the Aegean" *PPS* 20, 174 – 197.

Seager, R.B. 1909. «Excavations on the Island of Mochlos, Crete, in 1908» *AJA* 13, 273–303.

Smith, R. A. K. 2005. «Minoans, Mycenaeans and Mochlos: the formation of regional identity in late Minoan III Crete» στο A. Lucia D' `Agata , J. Moody (επίμ), *Ariadne's threads : connections between Crete and the Greek mainland in Late Minoan III (LM IIIA2 to LM IIIC): proceedings of the International workshop held at Athens, Scuola archeologica italiana*. Atene, 185 – 204.

Smith, R. A. K. 2010. *Mochlos IIB Period IV. The Mycenaean Settlement and Cemetery .The Pottery*. Philadelphia.

Smith, R. A. K. 2011. «Pottery in Domestic and Mortuary Contexts at Late Minoan III Mochlos: The Case of the Missing Kylikes» *Hesperia* V.44. *ΣΤΕΓΑ. The Archaeology of Houses and Households in Ancient Crete*, 297 – 306.

Soles, J. S. 1999. «The Collapse of Minoan Civilization: The Evidence of the Broken Ashlar» *Polemos I, Le Contexte Guerrier en Égée à l'Age du Bronze, Aegaeum* 19, 57-66.

Soles, J. S. 2003. *Mochlos IA. Period III. Neopalatial settlement on the coast: the Artisans` Quarter and the farmhouse at Chalinomouri. The sites*, Philadelphia.

Soles, J. S. (with contribution by Thomas M. Brogan, Sevi Triantaphyllou, Joanna Bending, Costis Davaras, Jerolyn E. Morrison, Dimitra Mylona, Maria Ntinou, Nikos Papadakis, Douglas P. Park, David S. Reese, and Chrysa Sophianou) 2008. *Mochlos IIB. Period IV. The Mycenaean Settlement and Cemetery.The sites*, Philadelphia.

Soles, J.S. 2010. «Evidence for ancestor worship in Minoan Crete: new finds from Mochlos», *BSA* 18, 331 – 338.

Soles, J.S. και C. Davaras. 2011. *Mochlos IIC. Period IV. The Mycenaean Settlement and Cemetery. The Human Remains and Other Finds*, Philadelphia.

Soles, J.S., and C. Davaras. 2013. «A Temenos of Olive Trees at Mochlos», *KENTRO, the Newsletter of the INSTAP Study Center for East Crete* 16, 14-16.

Stockhammer, P. W. 2012. «Conceptualizing Cultural Hybridization in Archaeology» στο Stockhammer, P. (επίμ.) *Conceptualizing Cultural Hybridization. A Transdisciplinary Approach*, Berlin, 43 – 56.

Stockhammer, P. W. 2013. «From Hybridity to Entanglement, From Essentialism to Practice» στο W. Paul Van Pelt (επίμ.) *Archaeology and Cultural Mixture. Archaeological Review from Cambridge*, Vol. 28, 11 – 28.

Tarling, D. H. and D. S. Downey. 1990. «Archaeomagnetic results from the Late Minoan destruction levels on Crete and the “Minoan” tephra of Thera», στο D.A., Hardy and A.C Renfrew (επίμ.) *Thera and the Aegean World III. Chronology*. London, 146 – 159.

Τσιποπούλου, Μ. 2003. «Μινωίτες και Μυκηναίοι στο τέλος της Εποχής του Χαλκού στην Ανατολική Κρήτη» στο Κυπαρίσση – Αποστολικά, Ν. Παπακωνσταντίνου, Μ. (επίμ.), *Πρακτικά του 'B Διεθνούς Διεπιστημονικού Συμποσίου, Η Περιφέρεια του μυκηναϊκού κόσμου. 26 – 30 Σεπτεμβρίου 1999*. Λαμία.

Tsipopoulou, M. 2005. «Mycenoans at the Isthmus of Ierapetra. Thoughts on the Foundation of the (etero) Cretan Cultural Identity» στο A. Lucia D` `Agata , J. Moody (επίμ.), *Ariadne's threads : connections between Crete and the Greek mainland in Late Minoan III (LM IIIA2 to LM IIIC) : proceedings of the International workshop held at Athens, Scuola archeologica italiana*. Atene, 303 – 333.

Vavouranakis, G. 2014. «Funerary Pithoi in Bronze Age Crete: Their Introduction and Significance at the Threshold of Minoan Palatial Society», *AJA* 118. 2, 197 – 222.

Ventris, M., J. Chadwick. 1953. «Enidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives» *JHS* LXXIII, 84 – 103.

Wiener, M. 2015. «The Mycenaean Conquest of Minoan Crete» στο C. F. Macdonald, E. Hatzaki και S. Andreou (επίμ.), *The Grate Islands. Studies of Crete and Cyprus presented to Gerald Cadogan*. Athens, 131 – 142.

Ζωιτόπουλος, Μ. 2017. *Η Μετανακτορική Περίοδος στην ακραία Ανατολική Κρήτη: οι ενδείξεις από τη Ζάκρο*, Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα.

Περίληψη

Το τέλος της νεοανακτορικής περιόδου στην Κρήτη σηματοδοτείται από σφοδρές καταστροφές που έπληξαν πολλές από τις θέσεις του νησιού. Η επόμενη περίοδος παρουσιάζει έντονη διαφοροποίηση σε διάφορα επίπεδα σε σχέση με το παρελθόν. Μετά την καταστροφή των ανακτόρων, κατά την ΥΜ ΙΒ, το μόνο ανάκτορο που συνέχισε τη λειτουργία του ήταν αυτό της Κνωσού. Επίσης, πολλές από τις νεοανακτορικές θέσεις επανακατοικήθηκαν. Ωστόσο, εντοπίζονται σημαντικές διαφορές σε σχέση με την νεοανακτορική περίοδο με μείζον σημείο ενδιαφέροντος την εμφάνιση χαρακτηριστικών με καταγωγή από την μυκηναϊκή ηπειρωτική Ελλάδα. Η θέση του Μόχλου αποτελεί μια τέτοια περίπτωση. Η εισαγωγή των νέου τύπου στοιχείων έχει ερμηνευθεί με όρους πολιτισμικής μεταβολής, που δεν επιτρέπει την κατανόηση και τον προσδιορισμό των παραγόντων που συντέλεσαν σε αυτούς τους μετασχηματισμούς. Για τον λόγο αυτό, με κύρια περίπτωση μελέτης τη θέση του Μόχλου, στην παρούσα εργασία επιχειρείται αφενός η εξέταση των παραμέτρων ή των συνθηκών που επέτρεψαν τη μεταβολή αυτή και αφετέρου οι τρόποι και οι μηχανισμοί μέσω των οποίων τα νέου τύπου χαρακτηριστικά ενσωματώθηκαν και λειτούργησαν μέσα στην κοινωνία του Μόχλου. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται ως θεωρητικά εργαλεία σύγχρονες απόψεις που στηρίζονται σε ένα δυναμικό και ευέλικτο μοντέλο κοινωνίας, ξεπερνώντας τις ερμηνείες που αντιμετωπίζουν την ΥΜ ΙΙΙ κοινωνία ως στατική και παθητική.

Summary

The end of the neopalatial period in Crete is marked by severe destructions that affected many of the sites on the island. The period that followed shows strong differences at various levels in comparison to the past. After the destruction of the palaces during the LM IB period, the only palace that continued to operate was that of Knossos. Moreover, many neopalatial sites were reoccupied. However, significant differences are identified in relation to the neopalatial period, most interestingly the import of features with Mycenaean mainland origins. The site of Mochlos is such a case. The import of these new features has been interpreted in terms of cultural change, which does not allow the understanding and identification of the factors that contributed to these transformations. For this reason, the site of Mochlos has been here employed as the main case-study for the examination, on the one hand of the parameters or conditions that enabled this change and, on the other hand, of the ways and mechanisms through which the new features were integrated and operated in the society Mochlos. To this purpose, recent approaches are here employed as a theoretical basis, which hinge upon dynamic and flexible models of society, thus overcoming older interpretations of the LM III society as static and passive.